

Heidi Miskala

**SISARUSSUHTEET JA VANHEMMUUS
YLIVILKKAAN LAPSEN PERHEESSÄ**

**Varhaiskasvatustieteen
Pro Gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2010
Kasvatustieteidenlaitos
Jyväskylän yliopisto**

Miskala, Heidi. SISARUSSUHTEET JA VANHEMMUUS YLIVILKKAAN LAPSEN PERHEESSÄ. Varhaiskasvatustieteen Pro Gradu -työ. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteenlaitos, 2010. 87 sivua.

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää vanhemmuutta ja sisarussuhteita ylivilkkaiden lasten perheissä. Kiinnostuksen kohteena olivat erityisesti ylivilkkaiden lasten sisarussuhteet, jotka ovat vähän tutkittu aihealue. Tutkittavina oli 10 äitiä, joista viidellä oli tarkkaavaisuuden ja/tai ylivilkkauksen ongelmia omaava lapsi. Näistä äideistä neljä oli osallistunut ylivilkkaiden lasten vanhemmille tarkoitettuun interventioon. Viidennen äidin löysin toisen avainhenkilöni kautta. Muut viisi äitiä muodostivat niin sanotun verrokkiryhmän. Molemmissa tutkimusryhmissä oli vähintään yksi alle kouluikäinen lapsi.

Tutkimukseni edustaa kvalitatiivista lähestymistapaa. Tutkimuksen toteutin teemahaastattelulla. Haastatteluaineiston analysoin sisällönanalyysin avulla.

Vanhemmuuteen liittyvät tunteet olivat molemmissa ryhmissä lähes samanlaisia, vaikkakin äidit, joiden lapsella oli ylivilkkautta, toivat hieman enemmän esiin kuormittavuuteen ja haasteisiin liittyviä tunteita. Uupumus sekä haasteet työn ja perheen yhteensovittamisessa sekä vanhemman oma jaksaminen olivat kuitenkin yhteinen piirre molemmissa ryhmissä. Vanhemmuuden ilot syntyivät pienistä asioista. Merkittäviin tukitahoihin lukeutuivat ylivilkkaiden lasten perheissä muun muassa äidin puoliso, samanlaisessa elämäntilanteessa olevat toiset vanhemmat ja ulkopuolinen apu. Verrokkiryhmän äidit puolestaan toivat esiin puolison, oman perheen ja isovanhempien tuen. Tärkeiksi arjen selviytymiskeinoiksi nousivat oma aika ja harrastukset.

Lasten sisarussuhteet koettiin tärkeiksi. Suhteiden toivottiin kantavan tulevaisuuteen. Sisarusten koettiin muodostavan toisilleen sosiaalisen turvaverkoston. Erityisesti sisarusten toivottiin puolustavan, huolehtivan ja auttavan toisiaan elämän erilaisissa tilanteissa ja olevan keskenään ystäviä. Sisarussuhteiden vaikeimpiin puoliin lukeutuivat riidat, kateus, iän tuomien oikeuksien hyväksyminen, ikäero ja yksilöllisyys.

Lapsen erityisten ylivilkkauksen haasteiden koettiin kuitenkin myös tuovan joltain erityistä sisarussuhteisiin. Tunteiden osalta äidit kertoivat sisarusten kokemista kateuden ja häpeän tunteista. Toiminnan tasolla painottui riitojen määrä. Sen sijaan sisarusten tietoisuus yhden perheenjäsenen erityisistä haasteista vaihteli. Lapsen, jolla oli erityisiä haasteita käytöksessään, kohdistuvat odotukset liittyivät hänen käyttökseen ja sääntöjen noudattamiseen. Muiden sisarusten toivottiin huomioivan mahdollinen ärsytys- ja raivokynnys. Tehtävien osalta ylivilkkaan lapsen vaatimustasoa oli saatettu laskea.

Tutkimustuloksissa oli havaittavissa yhtäläisyyttä aikaisempaan tutkimustietoon. Aihetta olisi kuitenkin tärkeä tarkastella lisää, etenkin lasten näkökulma olisi syytä tuoda esiin. Esimerkiksi niiden sisarussuhteiden tutkiminen olisi tärkeää, jotka sisälsivät paljon riitoja, kateutta ja häpeää, kuinka näitä suhteita voisi tukea ja miten lapset pohjimmitaan reagoivat. Suhteiden tukeminen jo lapsuudessa olisi tärkeää, jotta huonot välit eivät säilyisi aikuisuuteen saakka, kuten osa äideistä pelkäsi.

Asiasanat: Vanhemmuus, sisarussuhteet, tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö (ADHD)

SISÄLLYS

JOHDANTO.....	5
1 VANHEMMAN JA LAPSEN VÄLINEN SUHDE SEKÄ SISARUSSUHDE.....	7
1.1 Vanhemman ja lapsen välinen suhde.....	7
1.2 Sisarusuhteen merkitys yksilön elämässä.....	9
1.3 Sisarusten välinen vuorovaikutus	10
2 YLIVILKKAUS LAPSEN KEHITYKSELLISENÄ ONGELMANA.....	12
2.1 Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön määritelmä.....	12
2.2 Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön syyt ja hoito.....	13
2.3 Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön näkyminen käyttäytymisessä.....	15
2.4 Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön yhteydessä esiintyvät muut häiriöt	18
3 VANHEMMUUS JA LAPSEN YLIVILKKAUS.....	19
3.1 Lapsen kehityksellisen häiriön haasteet vanhemmuudelle	19
3.2 Ylivilkkauksen haasteet vanhemmuudelle	21
3.3 Vanhempien ohjaustyylit	22
3.4 Vanhempien riski- ja voimavaratekijät perheissä, joissa on ylivilkas lapsi.....	24
4 SISARUSSUHTEET JA YLIVILKKAUS	26
4.1 Sisarusuhde vertaissuhteena ylivilkkaan lapsen elämässä.....	26
4.2 Ylivilkkauksen vaikutukset sisarusuhteelle	28
4.3 Perhe-elämä ylivilkkaan lapsen sisaruksen näkökulmasta.....	28
5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA ONGELMAT.....	31
6 TUTKIMUSMENETELMÄT / TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN.....	32
6.1 Tutkimuksen kohdejoukko.....	32
6.2 Tutkimusmenetelmä.....	34
6.3 Tutkimuksen toteutus.....	34
6.4 Aineiston analysointi	35
7 TULOKSET.....	40
7.1 Vanhemmuus.....	40
7.1.1 Vanhemmuuteen liittyvät tunnekokemukset.....	41
7.1.2 Lapsikohtainen vanhemmuus.....	44
7.1.3 Vanhempien ohjaus- ja selviytymiskeinot.....	46

	4
7.2 Sisarussuhteet.....	48
7.2.1 Tietoisuus yhden sisaruksen erityisistä haasteista.....	49
7.2.2 Sisarussuhteiden merkitys.....	50
7.2.3 Vanhempien rooli lastensa välisissä sisarussuhteissa.....	54
7.3 Lapsiin kohdistuvat odotukset sekä lapsille annetut tehtävät.....	56
7.3.1 Lapsen erityisten haasteiden vaikutukset odotuksiin ja tehtäviin	57
7.3.2 Odotuksiin ja tehtäviin liittyvät periaatteet.....	58
7.3.3 Lasten suhtautuminen ja suoriutuminen	60
8 POHDINTA.....	62
8.1 Tulokset.....	62
8.2 Tutkimuksen eettisyys	69
8.3 Luotettavuus ja yleistettävyys	71
8.4 Jatkotutkimusmahdollisuudet.....	74
LÄHTEET	75
LIITE 1: KIRJE HAASTATTELUUN OSALLISTUVILLE.....	83
LIITE 2: HAASTATTELULOMAKE	84

JOHDANTO

Isoveli piirtää pikkusiskon ollessa päiväunilla tälle salaa viikset äidin ripsivärillä. Siskon herätessä ja tajutessa, mitä on tapahtunut, on riita valmis. Toisena päivänä sisarukset istuvat sohvalla vieretysten saman kirjan ääressä sulassa sovussa. Tilanteet ja suhteet elävät sisarusten välillä yhtälailla kuin muissakin ihmissuhteissa. Sisarussuhteet ovat kuitenkin hyvin yksilöllisiä ja käsitykset niistä vaihtelevat sen mukaan, keneltä kysytään tai kuka niistä kertoo, lapset itse vai vanhemmat. Entä millaisina sisarusten väliset suhteet näyttäytyvät, jos yhdellä lapsista esiintyy ylivilkkautta?

Vanhemman ja lapsen väliset suhteet sekä sisarussuhteet ovat parisuhteen ohella perhe-elämän keskeisimmät tekijät. Vanhemman ja lapsen välisen suhteen sekä sisarussuhteiden merkitykset korostuvat etenkin lapsuudessa, mutta ne ovat merkittäviä myöhemminkin elämässä. Lapsiperheiden elämä vaatii monenlaista sovittelua, organisoimista ja joustavuutta. Erityisen paljon vanhemmilta ja perheiltä vaaditaan silloin, kun jollakin lapsella on merkittäviä kehityksellisiä ongelmia, kuten ylivilkkautta. Yleisesti tarkasteltuna tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö (ADHD) on runsaasti tutkittu aihealue. Samoin ylivilkkaiden lasten perhettä ja sisaruksia koskeva tutkimus on kasvussa. Hyvin pitkään lasten sisarussuhteet ylivilkkaiden lasten perheissä jäivät vaille ansaittua huomiota (ks. Mikami ja Pfiffner 2008; Barkley 2008, 146). Johnstonin ja Mashin (2001) mukaan sekä lasten, joilla on ADHD, että heidän sisarustensa tutkiminen laajentaisi ymmärrystämme ADHD:n vaikutuksista perheenjäsenille sekä toisi mahdollisesti esiin piirteitä, jotka ovat ominaisia vuorovaikutuksessa ADHD piirteitä omaavien lasten kanssa.

Viime vuosina ADHD:hen liittyvissä tutkimuksissa yhdeksi tärkeimmistä alueista on noussut lasten ja heidän vanhempiensa välinen vuorovaikutus (Conlon, Strassle, Vinh & Trout 2008). Sisarussuhteiden tärkeys tutkimuskohteena liittyy sisarusuhteiden pitkäkestoisuuteen ja pysyvyyteen yksilön elämässä, kuten yksi haastatteluun osallistuneistakin totesi *ökerta tämmönen mahdollisuus on, että on sisaruksia, niin toivois sen niinkun se ilo ja hedelmä voitaisiin nauttia ja käyttää*. Sisarusuhteiden erityinen merkitys perheissä, joissa yhdellä lapsella on jokin kehityksellinen häiriö, liittyy esimerkiksi vanhempien rajalliseen aikaan, joka heillä on käytettävissä lapsilleen. Mikäli yksi lapsi on erityisen vaativa ja tukea tarvitseva, jäävät muut sisarukset todennäköisesti vähemmälle huomiolle. Tähän liittyvät myös vanhempien mahdolliset odotukset ja tehtävät sisarukselle. Lapselta, jonka sisaruksella on kehityksellisiä pulmia, saatetaan odottaa ja vaatia enemmän kuin sisarukselta, jonka perheessä ei ole niin sanottua erityislasta. Tähän kytkeytyvät myös perheen tukiverkostot, jotka tukevat perheen jaksamista arjessa. Vanhempien stressin ja lapsen kehityksellisen ongelman välillä on esimerkiksi havaittu yhteyttä, mikä korostaa tukiverkoston merkitystä. Sisarusten välisten suhteiden on puolestaan havaittu olevan riitaisia perheissä, joissa lapsella on erityisiä pulmia tarkkaavaisuudessa ja/tai ylivilkkaudessa (esim. Mikami ja Pfiffner 2008). Jotta ilmiötä olisi mahdollista ymmärtää syvemmin ja kehittää toimia vanhempien tukemiseen, tarvitaan tutkittua tietoa asiasta.

Sisarussuhteiden tutkiminen perheissä, joissa yhdellä lapsella on ylivilkkautta, tulee perustelluksi myös aikaisempien tutkimusten vähäisyydellä. Varsinkin alle kouluikäisten lasten näkökulma on jäänyt huomiotta. Sisarusuhteiden tutkiminen on kiinnostanut itseäni aikaisemminkin, sillä kandidaatin työssämme keskityimme parini kanssa tutkimaan, millaisina sisarusuhteet näyttäytyvät 4-6-vuotiaille lapsille (Miskala & Ylä-Jussila 2007). Tuolloin tuloksissa oli nähtävissä esimerkiksi lasten välinen toveruus ja leikkimisen tärkeys.

Tutkimuksessani tarkastelen ensin sekä sisarussuhdetta että vanhemman ja lapsen välistä suhdetta. Tämän jälkeen kuvaan tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriötä ja sen aiheuttamia haasteita vanhemmuudelle ja sisarusuhteille. Keskeisimmiksi käsitteiksi muodostuvat vanhemmuus, sisarusuhteet ja tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö (ADHD).

1 VANHEMMAN JA LAPSEN VÄLINEN SUHDE SEKÄ SISARUSSUHDE

Perhe- ja sisarussuhteita on hyvin monenlaisia (ks. mm. Ritala-Koskinen 2001, 33, 546 55, 58, 152; Edwards, Hadfield, Lucey & Mauthner 2006, 20626; Hurme 1995, 1416 142). Sisarukset voivat olla esimerkiksi keskenään täys-, puoli- tai uussisaruksia, jolloin lapsia esimerkiksi yhdistävät joko biologiset suhteet tai vanhempien parisuhde. Perheidenkin määrittelemiseen vaikuttavat niin biologiset, juridiset, sosiaaliset kuin psykologiset ulottuvuudet. Esimerkiksi sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus käsittelevät lasten ja vanhempien keskinäisiä suhteita sekä arkielämän vuorovaikutusta. Tässä tutkimuksessa erilaisilla perhe- tai sisarussuhdemuodoilla ei ole keskeistä merkitystä. Tärkeässä osassa on sen sijaan tutkittavien sen hetkinen perheyksikkö, jonka määrittäjänä on enemmänkin yhteinen koti kuin se, millaiset biologiset tai sosiaaliset suhteet lapsilla ja vanhemmilla on keskenään. Toisin sanoen merkityksellisiä ovat ne henkilöt, jotka ovat päivittäisessä vuorovaikutuksessa keskenään. Seuraavaksi tarkastelen vanhemman ja lapsen välistä suhdetta.

1.1 Vanhemman ja lapsen välinen suhde

Tarkastellessa vanhemman ja lapsen välistä suhdetta perheen näkökulmasta, on perhe Pihan (2004, 61) sekä Souranderin ja Arosen (2007, 568) mukaan lapsen merkittävin

ihmissuhdeverkosto. Perheen ihmissuhteisiin ja sisäisen vuorovaikutuksen laatuun ovat yhteydessä kyky toteuttaa itseään ja kyky tärkeiden ihmissuhteiden muodostamiseen (Piha 2004, 61). Sosiaalisen kehityksen lisäksi Sourander ja Aronen (2007, 568) täydentävät perheen vuorovaikutussuhteiden olevan yhteydessä lapsen fyysiseen ja psyykkiseen kehitykseen sekä lapsen neurofysiologiseen kypsymiseen ja geenien toimintaan.

Vanhemman ja lapsen välistä suhdetta kuvaavat esimerkiksi leikki, kasvatusta ja rajojen muodostaminen (Sourander & Aronen 2007, 567). Vanhemman ja lapsen välisen suhteen taustalla on molempien kokema kiintymys toisiaan kohtaan. Kiintymys motivoi ottamaan mallia niistä henkilöistä, joihin on kiintynyt, kuten vanhemmista sekä heidän antamistaan malleista ja reaktioista eri asioissa ja tilanteissa. Vanhemmat voivat vastaavasti vaikuttaa lapseensa joko tahallisesti tai tahattomasti. Vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen määrä ja laatu ovat merkityksellisiä ja lapsen kehitykselle tärkeitä asioita. (ks. lisää esim. Hurme 1995, 148-152.) Varhaista vuorovaikutusta kuvaavia piirteitä ovat esimerkiksi vuorotteluun sisältyvät katseet, eleet, ilmeet ja ääntelyt sekä tunnetilojen viestiminen (Lyytinen, Eklund ja Laakso 1995, 59). Varhainen vuorovaikutus on esimerkiksi perustana lapsen kielen ja puheen kehitykselle (ks. lisää esim. Laakso 2003, 206-47; Launonen 2007, 176-46).

Sourander ja Aronen (2007, 568) ovat listanneet hyvän vanhemmuuden ominaisuuksia, joihin kuuluu esimerkiksi kyky asettautua lapsen asemaan, johdonmukaisuus ja selkeys kasvatustilanteissa, turvallisten rajojen ylläpitäminen, lapsen tunteiden vastaanottaminen ja sietäminen. Elämä ja päivittäiset arjen toiminnot voivat kuitenkin aiheuttaa stressiä, joka voi heijastua vanhemman ja lapsen välisiin suhteisiin. Asiaa ovat tutkineet Crnic ja Greenberg (1990), joiden mukaan päivittäinen arki voi olla jopa stressaavampaa kuin suuret elämän muutokset.

Vanhemman ja lapsen välinen suhde heijastuu lapsen käyttäytymiseen. Brody (2004) kirjoittaa kehityspsykologien näkemyksestä, jonka mukaan lapsen päivittäinen käytös vanhempiaan kohtaan määräytyy sen mukaan, millaista käytöstä vanhemmat kohdistavat lapseensa. Luonteeltaan aktiiviset tai tunteensa voimakkaasti näyttävät lapset, saavat enemmän kielteisempää kasvatusta osakseen kuin rauhalliset ja niin sanotut helpot lapset. Brody (2004) lisää, että vanhemmat voivat kohdella lapsiaan eri tavoin, mikä puolestaan vaikuttaa sisarusten välisiin suhteisiin ja lapsen itsetuntoon. Tuloksia vanhempien erilaisesta kohtelusta lapsiaan kohtaan ovat saaneet myös McHale, Crouter, McGuire ja Updegraff (1995). Vastaavasti Brody, Stoneman ja Gauger (1996) esittele-

vät useiden tutkijoiden näkemyksiä siitä, miten vanhempi-lapsi suhteen luonne vaikuttaa lasten sisarussuhteisiin. Jos vanhemman ja lapsen välinen suhde on myönteinen, on sen todettu vaikuttavan myönteisesti lapsen sisarussuhteisiin ja sosiaaliseen käyttäytymiseen. Vastaavasti vanhempi-lapsi suhteen ollessa kielteinen, heijastuu lapsen sisarussuhteisiin aggressiivinen ja itseään suojeleva käytös. Brody ym. (1996) ovat jatkaneet aiheen tarkastelua lapsen temperamentin näkökulmasta. He ovat tarkastelleet aihetta esimerkiksi vanhempien ja temperamentiltaan niin sanotusti hankalan esikoisen näkökulmasta. Mikäli vanhemman ja lapsen välinen suhde näissä perheissä kehittyy ja säilyy myönteisenä, se voi toimia suojelevana tekijänä ja estää hankalan temperamentin kielteisiä vaikutuksia sisarussuhteissa. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin lasten välisiä sisarussuhteita.

1.2 Sisarussuhteen merkitys yksilön elämässä

Sisarussuhteet ovat merkityksellisiä lapsen kehityksen kannalta. Sisarussuhteiden ja lapsen kehityksen välistä yhteyttä ovat tutkineet esimerkiksi Dunn (1984), Brody (2004), Cicirelli (1995) sekä Sanders (2004). Dunnin (1984, 14, 55) mukaan lapsen kehitykseen merkittävästi vaikuttavia tekijöitä ovat sisarussuhteen tuomat kokemukset sekä suhteissa opitut asiat. Näihin vaikuttavat oletettavasti sisarusten yhdessä viettämä aika. Sisarukset viettävät varhaisvuosinaan enemmän aikaa keskenään kuin vanhempiensa kanssa (Dunn 1984, 14; McHale ja Crouter 1996, 181; Sanders 2004, 1). Esimerkiksi varhaislapsuudessa sisarus tarjoaa usein tien rikkaan mielikuvitusleikin maailmaan (Dunn 1993, 48; Sanders 2004, 102). Sisarussuhteen on lisäksi nähty vaikuttavan lapsen sosiaaliseen, emotionaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseen (Brody 2004; Cicirelli 1995, 75; Sanders 2004, 1, 102) sekä lapsen identiteettiin (Edwards ym. 2006, 2, 57). Sisarussuhde on myös merkityksellinen lapsen yksilöllistymisprosessin kannalta (Sanders 2004, 59660).

Lasten väliset sisarussuhteet voivat näyttäytyä hyvin moninaisina. Dunnin (1993, 1, 43, 46) ja Edwardsin ym. (2006, 2) mukaan sisarussuhteet voivat sisältää niin läheisyyttä, vihamielisyyttä kuin välinpitämättömyyttäkin. Sisarukset voivat olla hyvin läheisiä ystäviä keskenään tai sitten he eivät ole juuri ollenkaan kiinnostuneita toistensa

tekemisistä. Edwardsin ym. (2006, 75676) tutkimustulokset osoittavat huolehtimisen ja suojelun kuuluvan sisarusten tapoihin, etenkin vanhimpien sisarusten. Vastuut jakautuvat usein siskojen äidillisiin hahmoihin ja veljien isällisiin suojelijoihin. Brodyn ja Stonemanin (1990, 189) sekä Cicirellin (1995, 75, 111) mukaan esikoisten odotetaan pitävän huolta nuoremmista sisaruksistaan. Toisaalta vanhemmat saattavat kohdistaa vanhimpiin sisaruksiin odotuksia nuorempien sisarusten hoidosta, toisaalta esikoiset saattavat tehdä sitä omaehtoisesti. Seuraavaksi siirrymme kuvaamaan sisarusten välistä vuorovaikutusta.

1.3 Sisarusten välinen vuorovaikutus

Sisarusten välinen vuorovaikutus käsittää tässä yhteydessä asioita, joita sisarukset tekevät yhdessä ja tunteita, joita heidän välillään on. Sisarusten välinen vuorovaikutus ja sen laadulliset piirteet heijastuvat lasten keskinäisessä toiminnassa. Sisarusten välisen vuorovaikutuksen merkittävydestä kertoo esimerkiksi Brannenin, Heptinstallin ja Bhopalin (2000, 1166118) tutkimus, jossa lapset määrittivät sisaruksiaan. Sisarukselle tyypillisiä piirteitä ovat oleminen toveruuden ja seuran lähteenä. Eli toisin sanoen he ovat leikkikavereita, heidän kanssaan pidetään hauskaa ja mennään ulos. Lapsista 56 % asettaa tutkimuksessa sisaruksensa kolmanneksi tärkeimmäksi ihmiseksi elämässään. Sisarusten edellä ovat vain äiti ja isä. Sisarukset kuitenkin myöntävät riitelyn ja sisarusten välisen kilpailemisen kuuluvan osaksi normaalia sisarussuhdetta. Toisaalta sisarukset voivat toimia roolimalleina toisilleen. Stonemanin ja Brodyn (1993) mukaan sisarusten välisen suhteen laatuun vaikuttavat lasten temperamentit. Tulokset osoittavat esimerkiksi sisarusten välisten suhteiden olevan lämpimiä ja myönteisiä silloin, kun lapset ovat samanlaisia aktiivisuustasoltaan.

Konfliktitilanteet ovat läheisyyden ohella luonnollinen osa sisarussuhteita. Erimielisyyksien ratkomisessa on kuitenkin merkittäviäkin eroja. Rossin, Rossin, Steinin ja Trabasson (2006) tutkimuksessa selvitettiin konfliktitilanteita. Tapoja erimielisyyksien sopimiseen olivat esimerkiksi riiteleminen, toisen sisaruksen suunnitelman/ratkaisun hyväksyminen ja kompromissit. Tutkimustulokset osoittivat sisarusten kyvyn erimielisyyksien sopimiseen esimerkiksi riidan laannuttua sekä kehotettaessa riidan sopimiseen.

Sisarusten välisen suhteen laatu vaikutti neuvottelumenetelmän valintaan sekä sen tuloksiin. Myönteiseksi määriteltyihin piirteisiin lukeutuivat muun muassa toisen mielipiteen huomioiminen ja kunnioittaminen. Kielteisempiin piirteisiin kuuluivat puolestaan syyttäminen ja vähättely. Parkerin ja Stimpsonin (2004, 96) mukaan lasten neuvottelutaidot kehittyvät riitojen myötä. Tuolloin lapset oppivat käsittelemään erimielisyyksiä, ottamaan asioita huumorilla, tekemään kompromisseja ja pitämään puolensa. Lisäksi lapset oppivat elämästä muiden kanssa, joustavuutta sekä ymmärrystä toisten ihmisten tunteista ja tarpeista, kodin ollessa turvallinen paikka taitojen opetteluun. Edwards ym. (2006, 776101) ovat vastaavasti tarkastelleet kenen tulisi puuttua lasten välisiin erimielisyyksiin. Heidän tuloksissaan lapset yleisimmin kääntyivät vanhempiensa puoleen ja odottivat vanhempien selvittävän erimielisyydet.

Sisarussuhteet voivat olla rinnastettavissa vertaissuhteisiin (esim. Cicirelli 1995, 2; Sanders 2004, 7), mutta toisaalta asia jakaa mielipiteitä (vrt. esim. Saarinen 2003; Salmivalli 2005). Yleisesti vertaissuhteet tukevat ja kehittävät lapsen kognitiivisia, sosiaalisia ja emotionaalisia tarpeita sekä taitoja. Lisäksi ne edistävät moraalijattelua ja minäkuvan kehittymistä. (Aro & Adenius-Jokivuori 2003, 2546274; Dunn 1993, 58; Dunn & McGuire 1992; Salmivalli 2005, 34, 38.) Vertaissuhteisiin haastetta tuo aikuissuhteisiin nähden toverin tasavertainen asema sekä kiintymyksen ansaitseminen. Alle kouluikäisten lasten ystävyys-suhteissa leikkiminen on merkittävässä osassa. Ystävä on henkilö, joka on kiinnostunut samoista asioista ja leikeistä kuin lapsi itse. (Saarinen 2003, 2616262; Salmivalli 2005, 15616, 36.) Myös Mikamin ja Pfiffnerin (2008) mukaan sisarussuhteita voi verrata intensiivisiin toverisuhteisiin. Tutkijat pitävät todennäköisenä, että vertaissuhteissa esiintyvät ongelmat, kuten itsesäätelyn pulmat, näkyvät vuorovaikutuksessa sisarusten kanssa. Lapsilla, joilla on ylivilkkautta, on todettu olevan merkittäviä pulmia toverisuhteissaan ja sosiaalisessa käyttäytymisessä (ks. esim. Blachman & Hinsaw 2002; Cunningham & Boyle 2002, 555, 566; Fussel, Macias & Saylor 2005; Hinshaw, Zupan, Simmel, Nigg & Melnick 1997; Hoza ym. 2005; Stormont 2001). Ylivilkkaan lapsen nuoremmilla sisaruksilla ei ole havaittu vastaavia pulmia vertaissuhteissaan (Fussel ym. 2005; Smith, Brown, Bunke, Blount & Christophersen 2002). Mikäli sisarussuhteet ovat verrattavissa toverisuhteisiin, on perusteltua tarkastella lapsen, jolla on ADHD, toverisuhteissa esiintyviä pulmia (ks. lisää luku 4.1). Seuraavaksi käsittelen tarkemmin tarkkaavaisuus-ylivilkkaus häiriötä.

2 YLIVILKKAUS LAPSEN KEHITYKSELLISENÄ ONGELMANA

Tässä luvussa tarkastelen tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriötä sen määritelmän, syiden, hoidon ja käyttäytymisessä ilmenemisen myötä. Kansainvälisesti häiriölle on käytössä nimike ADHD (attention deficit-hyperactivity disorder), jota käytän myös tässä tutkimuksessa tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö käsitteen rinnalla.

2.1 Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön määritelmä

Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö määritelmään liittyvät käsitteet ylivilkkaus, impulsiivisuus sekä tarkkaavaisuuden puute. Nämä voidaan määritellä ADHD:n ensisijaisiksi oireiksi. Oireet ilmenevät usein jo varhaislapsuudessa. Laajemmin tarkasteltuna ADHD on kehityksellinen itsehillinnän häiriö ja sitä esiintyy maailmanlaajuisesti sekä sen on todettu olevan yleisempää pojilla kuin tytöillä. (Barkley 1990, 40, 47, 66; 2008, 35, 40; Sourander & Aronen 2007, 572.) Almqvist (2004, 2406245) kuvaa tarkkaavaisuuden ja hyperaktiivisuuden pulmien olevan hyvin yleisiä. Hoitamattomana oireilla on yhteyttä sekä lisääntyviin käytösongelmiin että emotionaalisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. ADHD:n yhteydessä esiintyy usein myös muita lapsuuden psyykkisiin häiriöihin kuuluvia oireita. Näitä oireita voivat olla esimerkiksi käytösongelmat, masennus ja ahdistus. Lisäksi lapsella saattaa olla uhmakkuutta. Tyypillisiä ilmenemismuotoja voivat olla

liika rohkeus (tapaturma-alttius), keskittymisvaikeus, sosiaalisten sääntöjen rikkominen ja vaikeudet sekä motoriikassa että kielenkehityksessä.

ADHD:ta määriteltäessä Suomessa seurataan ICD-10:n tautiluokitusta. Amerikkalainen psykiatriyhdistyksen laatima tautiluokitus DSM-IV selvittää kuitenkin paremmin ja tarkemmin ADHD:n määritelmää. Kyseisessä määritelmässä korostuu, että henkilöllä voi mahdollisesti olla vain tarkkaavaisuushäiriö (ADD) tai yhdessä esiintyvä tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriö (ADHD). Sekä tarkkaamattomuudelle että hyperaktiivisuudelle on molemmille omat diagnosoitavat kriteerit, oirekuvaukset. Vähintään kuuden esitetystä oireista tulee toteutua. Oireiden on pitänyt kestää vähintään kuusi kuukautta ja oireiden on pitänyt alkaa ennen kuin lapsi on täyttänyt seitsemän vuotta. Oireet ilmenevät eri tilanteissa, kuten kotona ja koulussa ja ne ovat aiheuttaneet häiriöitä sosiaaliin ja opiskeluun liittyviin toimintoihin. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 18619.) Tietoa lapsen käyttäytymisestä kerätään vanhemmilta, lapselta itseltään sekä lapsen kanssa työskenteleviltä aikuisilta (Sourander & Aronen 2007, 572). Seuraavaksi tarkastelen tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön syitä ja hoitomuotoja.

2.2 Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön syyt ja hoito

Yleisimmin ADHD:n syynä on Barkleyn (2008, 39, 1016103) mukaan geneettinen häiriö aivojen kehityksessä tai toiminnassa (ks. lisää esim. Hale ym. 2009). Muita mahdollisia syitä voivat olla aivojen vahingoittuminen ja sairastuminen. Riski saada ADHD on myös suurempi FAS-lapsilla (fetal alcohol syndrome) sekä ennenaikaisesti syntyneillä, joilla on voinut olla lievä aivoverenvuoto synnytyksen aikana. Mahdollisia yhteyksiä tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriöön on tutkittu myös nikotiinin (ks. esim. Sourander & Aronen 2007, 574) ja perinnöllisyyden näkökulmista (ks. esim. Faraone, Biederman, Feighner & Monuteaux 2000; Loo ym. 2008; Nigg, Blaskey, Stawicki, & Sachek 2004).

ADHD:tä voi esiintyä paitsi lapsella itsellään myös hänen vanhemmillaan. Siihen, että ainakin toisella vanhemmista on ADHD, on 40 prosentin mahdollisuus. (Barkley 2008, 142.) Hartin, Laheyn, Loeberin, Applegaten ja Frickin (1995) tutkimustulokset tukivat aikaisempia löydöksiä ADHD:n jatkuvuudesta. ADHD:n kriteerit voivat olla havaittavissa varhaisaikuisuudessakin. Johnston sekä Mash (2001) korostavat bio-

logisen taipumuksen lisäksi perheympäristöä eräänä huomioitavana näkökulmana lapsen ADHD oireiden kehittymisessä. Vanhempi-lapsi-suhde voi Barkleyn (2008, 143) mukaan esimerkiksi vaikuttaa lapsella esiintyvien ongelmien vaikeusasteeseen, vaikka se ei olekaan ongelman aiheuttaja. Sourander ja Aronen (2007, 574) täydentävät, että osalla lapsista, joilla on ADHD, on ollut ongelmia varhaisen vuorovaikutussuhteen kehityksessä. Ympäristön vaikutukset voivatkin joko lievittää tai vaikeuttaa oireita (Mannström-Mäkelä & Saukkola 2008, 19). Esimerkiksi vanhempien tarkkaillessa ennaltaehkäisevästi lastaan ja lapsen mahdollista ADHD:ta, on hyötyä (Goos, Crosbie, Payne & Schachar 2009).

Souranderin ja Arosen (2007, 5746575) mukaan ennusteen ja kuntoutuksen näkökulmasta lapsen ongelmien kokonaisvaltainen tunnistaminen on tärkeää. Hoito ja kuntoutus tulee muotoilla yksilöllisesti, sekä lapsen että perheen tarpeita huomioiden. Suomessa ADHD:n ensisijaisina hoitomuotoina käytetään kuntoutusta ja psykososiaalisia hoitoja. Friis, Eirola ja Mannonen (2004, 127) kuvaavat esimerkiksi perheterapian tavoitteiksi parantaa perheen sisäistä vuorovaikutusta, auttaa perhettä hyväksymään lapsen tuentarpeet sekä opastaa toimimaan lapsen oireita lievittävästi.

Tärkeä lähtökohta ADHD:n hoitoon on lapsen lähiverkoston informointi. Perhe ja läheiset ihmiset tarvitsevat tietoa sekä yleisesti ADHD:sta että sen vaikutuksista lapsen kehitykseen ja kasvuun. Tällöin korostuu eri tahojen, kuten kodin, päivähoiton, koulun ja muiden tukitahojen yhteistyö. Tiedon antamisen lisäksi hoidon keskeisiin tavoitteisiin kuuluvat ADHD:hen liittyvien oireiden lieventäminen, korvaavien toimintamallien opettaminen, eri toimintaympäristöjen toimivuus ja henkilön, jolla on ADHD, sekä hänen perheensä tukeminen. Lapsen, jolla on ADHD, kehityksen tukemisen kannalta merkityksellisiä toimintatapoja ovat esimerkiksi kannustavan ilmapiirin luominen, selkeä päivärytmi, toistot, johdonmukaisuus, rutiinit ja ennakointi. Päivähoiton ja koulun näkökulmasta hyödyllisiä tukitoimia ovat pienempi ryhmäkoko, avustaja ja opetuksen eriyttäminen ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet. (Almqvist 2004, 2466246; ADHD-liitto, viitattu 2.1.2009.)

Yhtenä ADHD:n hoitomuotona käytetään lääkehoitoa. Stimulantit ovat lääkehoidon osalta yleisimpiä. Stimulanttien on havaittu olevan tehokkaita parantamaan käytöstä, koulusuoritusta sekä sosiaalista sopeutumista 50-95%:lla lapsista, joilla on ADHD. (Barkley 2008, 329.) Lääkehoito ei kuitenkaan saa olla lapsen ainoa hoitomuoto (Almqvist 2004, 248). Muita käytettyjä hoitomuotoja ovat muun muassa toimin-

taterapia, fysioterapia, puheterapia ja musiikkiterapia. Tarjolla on myös tukea vanhempien ohjaukseen ja valmennukseen, kuten sopeutumisvalmennuskursseja ja perhekouluja sekä vertaisryhmiä. (ADHD-liitto, viitattu 2.1.2009) Kendall (1998) mukaan perheitä koskevien interventioiden tulisi kohdistua siihen, kuinka ylläpitää mielekästä perhe-elämää huolimatta ADHD:n tuomasta sekasorrosta. Souranderin ja Arosen (2007, 575) mukaan ongelmien määrittämisessä tarkoituksena lapsen ja perheen erityistarpeiden huomioiminen, ei leimaaminen. Kendall (1998) lisää, että osa yhteiskunnasta voi kuvitella lasten, joilla on ADHD, olevan huonosti kasvatettuja. Tämän seurauksena perheet saattavat jäädä vielä enemmän syrjäytyneiksi, eivätkä välttämättä hae tarvitsemaansa tukea itselleen. Osa vanhemmista on saattanut sisäistää itseensä kielteisiä uskomuksia omasta vanhemmuudestaan, joka voi puolestaan haitata heidän kykyään puolustaa lastaan. Seuraavaksi tarkastelen kuinka tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö näkyy käyttäytymisessä.

2.3 Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön näkyminen käyttäytymisessä

Poikkeuksen ym. (2002, 159, 163) mukaan lasta, jolla on tarkkaavaisuuden ja ylivilkkauksen pulmia, kuvaa taipumus yleisten sääntöjen ja sopimusten rikkomiseen. Lapsella voi olla esimerkiksi vaikeuksia hyötyä ympäristön antamasta palautteesta. Näiden asioiden yhteisvaikutus voikin näkyä lapsen hankalana ohjattavuutena ja rajoitettavuutena. Esimerkiksi esikouluikäisellä lapsella voi olla keskittymisen ja rajojen rikkomisen lisäksi vaikeuksia toisten lasten kanssa sekä aggressiivisuutta. Rommelsen ym. (2009) tulosten mukaan vastustus ja uhmakkuus ovat yleisimmät ongelmat ADHD:n yhteydessä. Cunninghamin ja Boylen (2002) mukaan tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriöön liittyvät oireet näkyvät myös kouluvaikeuksina. Seuraavaksi tarkastelen tarkemmin ADHD:n yhteydessä esiintyvien ensisijaisten oireiden, ylivilkkauksen, impulsiivisuuden sekä tarkkaavaisuuden puutteen näkymistä lapsen käyttäytymisessä.

Tarkkaavaisuuden puute näkyy lapsen käyttäytymisessä esimerkiksi kuuntelemattomuutena, keskittymisvaikeuksina, vaikeutena saattaa loppuun annettuja tehtäviä, päiväunelmointina, tavaroiden kadottamisena sekä vaikeuksina toimia itsenäisesti ilman

ohjausta (Barkley 1990, 41). Lapsi on herkkä häiriöille ja levoton. Lapsen on vaikea malttaa istua paikoillaan ja kouluikäisenä lapsi saattaa vaeltaa luokassa. (Sourander & Aronen 2007, 5726573.)

Impulsiivisuuden osalta lasten, joilla on ADHD, on havaittu reagoivan nopeasti eri tilanteisiin. Nopean reagoinnin vuoksi impulsiiviset lapset eivät malta odottaa ohjeiden loppuun kuuntelemista tai eivät ymmärrä riittävästi mitä tilanteessa edellytetään. Tilanteista seuraa usein harkitsemattomuutta sekä erehdyksiä. Seurauksena saattaa esiintyä toistuvia ja turhia riskinottoja, jonka vuoksi lapsille saattaakin tapahtua erilaisia vahinkoja tai he saattavat vahingoittaa toisten omaisuutta. Impulsiivisten lasten voi olla vaikea odottaa vuoroaan eri tilanteissa. Lisäksi heillä voi olla vaikeuksia tilanteissa tai peleissä, joissa vaaditaan jakamista, yhteistyötä tai malttia. Tyypillistä on myös asioiden sanominen harkitsemattomasti. Lapset, joilla on impulsiivisuutta voivat vastata asioihin esimerkiksi ennenaikaisesti tai keskeyttämällä muita. On havaittu, että he eivät välttämättä välitä toisten tunteista tai mahdollisista itselleen kohdistuvista sosiaalisista seurauksista. Tiivistäen lapsilla, joilla on ADHD, on vaikeuksia välittömien reaktioidensa pidättelemiseen eri tilanteissa. (Barkley 1990, 42644, 110; 2008, 59661.)

Lasten reaktiot voivat olla impulsiivisuuden lisäksi tunneperäisiä (Barkley 2008, 60). Erilaisten tunteiden ilmaisu voi olla rajua (Kuorelahti 2003, 129). Esimerkiksi lapsen kokemat pettymykset ja epäonnistumiset saattavat purkautua raivokohtauksina (Sourander & Aronen 2007, 573). Tulisten purkautumisien taustalla voi olla erilaisia laukaisijoita, kuten läksyt, aistiyliherkkyys, ateriat, vuorovaikutus sisarusten kanssa, väsymys, nälkä ja lihasnykäykset. Tällaisia erilaisia tilanteita ja tapahtumia, jotka edeltävät purkausta, voi olla lukuisia. (Greene 2006, 52.) Tällaiset lapset joutuvat kokemaan myös paljon rajoituksia, kieltoja, varoituksia sekä aikuisten väsymistä, uupumista tai kyllästyistä (Kuorelahti 2003, 129).

Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön kolmas oire *ylivilkkaus* näkyy motorisessa tai suullisessa toiminnassa, jolloin se on joko liiallista tai tyypilliseen kehitykseen kuumatonta. Yleensä nämä toiminnot ovat epäoleellisia annettuun tehtävään nähden. Ylivilkkaudelle ominaisia piirteitä ovat levottomuus, hermostuneisuus, tarpeeton edes takaisin kävely tai jokin muu liike sekä liiallinen puhuminen. Barkleyn (2008) mukaan ylivilkkautta parempi termi olisi ylireagoivuus. Lapset, joilla on ADHD, esimerkiksi reagoivat ympärillä oleviin asioihin ikätovereitaan todennäköisemmin oli tilanne mikä tahansa. (Barkley 1990, 42644, 110; 2008, 59661, 63665.) Henkilöillä, joilla on ADHD,

on vaikeuksia sääntöjen ja ohjeiden noudattamisessa verrattuna ikätovereihin. Lisäksi esiintyviin oireisiin lukeutuu epäjohdonmukainen työskentely. Monet lapsista, joilla on ADHD, ovat älykkyydeltään keskitasoisia tai sen yläpuolella. Heidän suoritustasonsa tehtävien parissa voi kuitenkin vaihdella suuresti ajasta tai päivästä riippuen. (Barkley 2008, 67, 70.)

Tiivistetysti ihmisten, joilla on ADHD, on vaikeaa keskittyä eri asioiden pariin yhtä pitkäksi aikaa kuin muiden. Heidän on vaikea pitää huomionsa pitkäkestoisissa toimissa, jotka ovat tylsiä, väsyttäviä tai sisältävät toistoa. He kaipaavatkin jotain hausempaa, kiinnostavampaa, stimuloivampaa sekä aktiivisempaa toimintaa. Tyypillisiä ovat tehtävissä valitut oikotiet, joiden avulla pyrkimyksenä on päästä tehtävistä mahdollisimman helposti ja nopeasti. Oleellista on huomioida, että ongelmat, joita ADHD tuo mukanaan, eivät johdu taitojen vaan itsehillinnän puutteesta. Tämä näkyy esimerkiksi lapsen sisäisessä minässä, joka ei pysty kontrolloimaan, säätelemään ja johtamaan käytöstä samalla tapaa kuin muut lapset. Lapsi, jolla on ADHD, kyllä tietää, mitä tulisi tehdä, mutta ei osaa välttämättä toimia sen tietoisuuden mukaisesti. Lapset, joilla on ADHD, voivatkin olla parhaimmillaan tilanteissa, joissa he saavat yksilöllistä huomiota. (Barkley 2008, 54, 56, 61, 71, 132.) Lapsen voi olla vaikea rauhoittaa ja hallita itseään arkipäivän tilanteissa. Aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa lapsi on määrävä suhteessa aikuiseen ja levottomuutensa avulla pyrkii kontaktiin. (Sourander & Aronen 2007, 574.)

Barkley (2008, 36) korostaa lapsen ADHD:n tunnistamisen ja hoidon tärkeyttä. Jatkuvat epäonnistumiset sekä alisuoriutuminen voivat muutoin kuvata lapsen elämää. Mahdollisia seurauksia voivat olla jonkin luokka-asteen kertaaminen, heikentyneet sosiaaliset suhteet (ks. lisää luku 4.1) sekä uhmaavasta käytöksestä voi syntyä väärinkäsityksiä ja kaunaa sisarusten välille sekä toistuvaa torumista tai rangaistuksia. Kasvaessaan näiden lasten voi olla todennäköisempää muihin lapsiin verrattuna ajautua nuorisorikollisuuden pariin tai päihteiden väärinkäyttöön.

Vaikka ADHD voi tuoda mukanaan monenlaisia vaikeuksia, Barkley (2008, 77, 83) tuo esiin myös myönteisiä näkökulmia. Niin sanotuiksi hyviksi puoliksi voidaan laskea esimerkiksi, että ihmisellä, jolla on ADHD, ei ole yhtä suuri tulevaisuuden pelko kuin muilla ihmisillä, joten se ei rajoita heitä samalla tavalla. Lisäksi heidän lapsenomainen viattomuutensa, avoin luonteensa ja niin sanottu öhälläväläio -asenne eri tilanteissa voivat olla joskus kadehdittavia asioita. He uskaltavat ottaa helpommin ris-

kejä, jotka voivatkin osoittautua kannattaviksi, samalla kun muut vetäytyvät vastaavasta riskinotosta. Uskallus riskeihin voi tehdä läheisten ihmisten elämästä paljon jännittävämpää. Ihmiset, joilla on ADHD, voivat olla toimissaan hyvin intohimoisia ja tunteellisia. Aikuisena he voivatkin olla esimerkiksi hyviä myyntihenkilöitä puheliaisuutensa ja intohimoisen omistautumisensa vuoksi. Seuraavaksi kuvaan tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön yhteydessä esiintyviä muita häiriötä.

2.4 Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriön yhteydessä esiintyvät muut häiriöt

Uhmakkuushäiriö esiintyy yleisesti ADHD:n yhteydessä. Se esiintyy yli puolella lapsista, joilla on ADHD. Käytösongelmat, rajattomuus ja omaehtoisuus ovat uhmakkuushäiriön ilmenemismuotoja. Muita yleisiä ADHD:n yhteydessä esiintyviä pulmia ovat oppimisvaikeudet, motoriset ongelmat ja ahdistuneisuushäiriö. (Sourander & Aronen 2007, 574.)

ADHD:n yhteydessä voi esiintyä muihinkin häiriöihin liittyviä käyttäytymisen piirteitä tai ominaisuuksia. Näitä voivat olla esimerkiksi raivonpuuskat, huono pettymyksen sieto, mahtailevuus, itsepäisyys, vaativuus, mielialan vaihtelut, alakuloisuus, yksinäisyys ja huono itsetunto. Käyttäytymisen piirteet, jotka liittyvät muihin häiriöihin voivat vaikeuttaa diagnoosin tekemistä. Mahdollista on, että samalla henkilöllä esiintyy sekä ADHD että käytöshäiriöitä. Almqvist (2004) esittää, että eräiden tutkijoiden mukaan edellä mainitut käytöksen haasteet esiintyvät yhdessä niin usein, että ne voisi rinnastaa samaksi sairaudeksi, joka alkaa varhaislapsuudessa/leikki-iässä keskittymisen pulmina ja ylivilkkautena ja kehittyy nuoruusiässä käytöshäiriöksi (Almqvist 2004, 246, 248). Käytöshäiriöön kuuluu tyypillisesti hyökkäävä, uhmakas ja toistuvasti epäsosiaalinen käyttäminen. Käytöksen tulee olla kestoaltaan pitkäaikaista ja uhmakkuus iän mukaisia sosiaalisia odotuksia kohtaan on selvästi voimakkaampaa verrattuna muiden lasten tavanomaiseen käytökseen. (Kuorelahti 2003, 131; Moilanen 2004, 275.)

3 VANHEMMUUS JA LAPSEN YLIVILKKAUS

Lapsiperheiden elämä vaatii monenlaista sovittelua, organisointia ja joustavuutta. Eri-tyisen paljon vanhemmilta ja perheiltä vaaditaan silloin, kun jollakin lapsella on merkittäviä kehityksellisiä ongelmia. Tarkastelen tässä luvussa ensin yleisemmin lapsen kehityksellisen häiriön haastetta vanhemmuudelle ja tämän jälkeen keskitys ylivilkkauksen liittyviin haasteisiin vanhemmuuden näkökulmasta.

3.1 Lapsen kehityksellisen häiriön haasteet vanhemmuudelle

Vanhemmuus perheissä, joissa lapsella on erityinen kehityksellinen ongelma, voi olla hyvin erityistä. Toisaalta vanhemmuuden tunteet voivat olla hyvin samanlaisia lapsen kehityksellisestä ongelmasta riippumatta. Vanhemmat käyvät läpi samanlaisia tunteita hyväksyäkseen lapsensa kehityksellisen ongelman. Aikaisemmissa tutkimuksissa asiaa on selvitetty esimerkiksi kehitysvammaisen lapsen vanhempien näkökulmasta. Saloviidan (1991, 18621) mukaan on tyypillistä, että kehityshäiriön omaavan lapsen vanhemmat kokevat esimerkiksi jatkuvaa silmällä pitoa, ympäristön torjuntaa, sosiaalista riittämättömyyttä sekä häpeää. Kuorelahti (2003, 125) vastaavasti kirjoittaa käytösongelmaisten lasten kasvattajien kokemista voimattomuuden, neuvottomuuden ja avuttomuuden tunteista. Veisson (2000, 39) on puolestaan havainnut eroja vanhempien mielialoissa perheiden välillä, joissa lapsella on tai ei ole kehityksellisiä ongelmia. Tu-

lokset osoittivat vanhempien, joiden lapsilla ei ollut ongelmia, olevan muun muassa iloisempia, tyytyväisempiä, toiveikkaampia, ylpeämpiä ja kiitollisempia kuin vanhempien, joiden lapsella oli kehityksellisiä ongelmia. Puolestaan perheet, joissa lapsella oli kehityksellisiä ongelmia, olivat tulosten mukaan esimerkiksi väsyneitä, hermostuneita, surullisia, masentuneita ja huolissaan lapsensa tulevaisuudesta. Jälkimmäisissä tuloksissa oli havaittavissa selkeitä sukupuolieroja, sillä äidit osoittivat isiä voimakkaammin negatiivisia mielialoja.

Lapsen kehityksellinen ongelma tuo haasteita perheen vuorovaikutussuhteisiin ja vanhempien ohjauskeinoihin. Gardner ja Ward (2000, 106) esittelevät esimerkiksi Pattersonin (1982) sekä Pattersonin, Reidin ja Dishion (1992) teoriaa, joiden mukaan perheenjäsenten väliset konfliktitilanteet sekä muokkaavat että ylläpitävät epäsosiaalista käyttäytymistä. Lapsi jolla on pulmia käyttäytymisessään, oppii esimerkiksi välttämään vanhempiensa vaatimuksia. Lapsen pitäessä itsepintaisesti kiinni omista vaatimuksistaan, vanhemmat ja sisarukset oppivat puolestaan taipumaan hänen tahtoonsa. Kielteisesti vahvistettu käyttäytyminen on näissä perheissä tyypillistä niin vanhemmille kuin lapselle. Opittuaan tähän lapsi voi siirtää käyttäytymisensä kodin ulkopuolelle, kuten tovereihin ja opettajiin. Patterson on myös vertaillut vanhempien käyttäytymistä perheissä, joissa lapsella on käytösongelmia sekä perheissä, joissa tällaisia ongelmia ei ole. Perheiden välillä oli havaittavissa eroja. Perheissä, joissa lapsilla oli käytösongelmia, vanhemmat olivat lastaan kohtaan ankarampia, ailahtelevaisempia sekä epäjohdonmukaisempia kuin perheissä, joissa lapsilla ei vastaavia ongelmia ollut. Samankaltaisia tuloksia saivat Fox, Vaughn, Wyatte & Dunlap (2002) tutkiessaan perheitä, joissa yhdellä lapsella oli kehityksellisiä ongelmia sekä haastavaa käyttäytymistä, kuten autismia ja aggressiivisuutta. Vanhemmat toivat esimerkiksi esiin kurinpidon aiheuttamia pulmia, jotka näkyivät usealla eri tavalla, muun muassa suhteessa sisaruksiin sekä siinä, miten vanhemmat kokivat ympäristön suhtautuvan heidän perheeseensä. Seuraavaksi tarkastelen erityisesti ylivilkkauden haasteita vanhemmuudelle.

3.2 Ylivilkkauden haasteet vanhemmuudelle

Varhainen tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö on tekijä, joka asettaa haasteista sekä vanhemmuudelle että uhkaa lapsen myöhempää kehitystä. Asiaa ovat tutkineet esimerkiksi Poikkeus ym. (2002, 159, 163). Vanhemmat saattavat kokea riittämättömyyttä, keinotomuutta sekä kuormittavia tilanteita ympäristön taholta. Nämä tuntemukset voivat aiheuttaa stressiä, joka puolestaan vahvistaa kielteisen vuorovaikutuksen kehää. Useissa tutkimuksissa onkin havaittu, että uupumus ja stressi ovat yleisiä perheissä, joissa lapsella on kehityksellisiä ongelmia. Yhteyttä lapsen kehityksellisen ongelman ja vanhempien stressin välillä ovat havainneet useat tutkijat (Anastopoulos, Guevremont, Shelton ja DuPaul 1992; Baldwin, Brown ja Milan 1995; Barkley 2008; Chi ja Hinshaw 2002; Conlon ym. 2008; Hastings ja Beck 2004; Johnston ja Mash 2001; Johnson ja Reader 2002; Kendall 1998; Veisson 2000; Singh ym. 2007). Johnsonin ja Readerin (2002) tutkimustulokset osoittivat esimerkiksi vanhempien, joiden lapsella on tarkkaavaisuuden ja/tai ylivilkkauden pulmia, kokevan enemmän stressiä verrattuna vanhempiin, joiden lapsella ei ole vastaavia pulmia.

Yksi mahdollinen stressin ja uupumuksen aiheuttaja on Kendall'n (1998) mukaan vanhempien vaikeus ja halu normaalin perheympäristön muodostamiseen ja ylläpitämiseen. Johnstonin ja Mashin (2001) aikaisempien tutkimustulosten (1983b) mukaan äidit olivat esimerkiksi ilmaisseet kokevansa stressiä havainnoidessaan sekä sisarusten että lapsen, jolla on ADHD välistä hankalaa vuorovaikutusta. Baldwin ym. (1995) puolestaan raportoivat ylivilkkaan lapsen pienituloisten huoltajien stressin lähteeksi muun muassa tulot ja muut taloudelliset tekijät sekä lapsen käytösongelmat. Johnson ja Reader (2002) kuvaavat vanhempia stressaaviksi tekijöiksi esimerkiksi opettajan antaman toistuvan kielteisen palautteen lapsen käytöksestä ja pelon siitä, että lapsi mahdollisesti loukkaa itseään vahingossa. Anastopoulos ym. (1992) havaitsivat stressiä ennakoiviksi tekijöiksi ADHD:en liittyvän vakavuuden kokonaisuudessaan sekä erityisesti lapsen aggressiivisen käytöksen, vastustamisen ja uhmakkuuden. Lisäksi tutkijat mainitsivat äitien mahdollisesti kokevan stressiä kasvatusrooleistaan. Heidän tuloksissaan perheympäristö ei noussut erityiseksi stressin ennustajaksi. Tutkijat kuitenkin havaitsivat yhteyttä stressin ja siviilisäädyn välillä. Mikäli suuntaus on luotettava, koke-

vat yksinhuoltajat enemmän kasvatukseen liittyvää stressiä kuin kahden vanhemman perheet.

Yhteyttä lapsen ADHD:n ja äidin masennuksen välillä ovat havainneet Chi ja Hinshaw (2002) sekä Cunningham ja Boyle (2002). Chi ja Hinshaw (2002) tuloksissa oli muun muassa havaittavissa, että äidit, joiden masennusoireet olivat korkealla tasolla, ilmaisivat lapsillaan esiintyvän enemmän ongelmia verrattuna opettajan vastaavaan arviointiin. Äidit kertoivat käyttävänsä enemmän negatiivisia kurinkäyttömenetelmiä kuin mitä heidän lapsensa ilmoittivat. Tutkijat saivat myös alustavia tuloksia siitä, että äidin masennusoireet vaikuttavat äidin havaintoihin omasta kasvatustyylistään, joka puolestaan voi vaikuttaa äidin havaintoihin lapsensa kehityksellisestä ongelmasta. Seuraavaksi tarkastelen vanhempien ohjaustyyliä.

3.3 Vanhempien ohjaustyyli

Vanhempien ohjaustyyli on oleellinen osa perhe-elämää ja kertovat perheen arjesta. Cunninghamin ja Boylen (2002) tuloksissa korostuivat vanhempien käyttämät kontrolloivat ja kielteiset toimintatavat perheissä, joissa lapsella on ADHD. Puolestaan Trippin, Schaughencyn, Langlandsin ja Mouantin (2007) tuloksissa perheenjäsenten välinen vuorovaikutus oli myönteistä yhteisissä pelitilanteissa, toisin kuin selvittäessä ongelmia. Vanhempien, joiden lapsella on ADHD, ohjaustyyliä (Family Management Styles, FMS) ovat tutkineet myös Kendall ja Shelton (2003). He ovat muodostaneet tutkimuksensa pohjalta neljä eri ohjaustyyliä. Heidän kehittämänsä mallin pohjalta asian tarkastelua ovat jatkaneet Conlon ym. (2008). Kendall ja Shelton (2003) havaitsivat seuraavat ryhmät: kaoottinen perhe, ADHD:n hallitsema perhe, selviytyvä perhe sekä uudelleen suuntautuva perhe.

Näistä ensimmäiselle *kaoottiselle perheelle* ominaista olivat esimerkiksi äärimäinen stressi sekä ulkoisen tuen tai sisäisen järjestyksen puute. Havaittavissa oli, että vanhemmalta puuttui kyky vastata ylivilkkaan lapsensa emotionaalisiin tarpeisiin sekä ADHD:hen liittyviin oireisiin. Kasvatuskäytäntöihin lukeutuivat muun muassa välillä pitämättömyys ja ankaruus sisältäen muun muassa ruumiillista kuritusta. *ADHD:n kontrolloimassa perheessä* ADHD oli keskeisin piirre perheen elämässä. Etenkin häiriölliset

oireet määrittivät perheen elämää. Kasvatuskäytännöt tukivat tahattomasti lapsen negatiivista käyttäytymistä. Lisäksi voimattomuus, toivottomuus ja uupumus olivat tyypillisiä piirteitä.

Kendalløn ja Sheltonin (2003) laatimassa perheluokittelussa *selviytyvälle perheelle* tyypillistä oli keskittyminen henkiseen hyvinvointiin, tulevaisuuden suunnitteluun sekä tuen etsimiseen. Koti rakentui perheen ympärille, ei ADHD:n. Perheenjäsenet eivät olleet yhtä uupuneita verrattuna ADHD:n kontrolloimaan perheeseen sekä he olivat sitoutuneet selviytymään yhdessä lapsen kehityksellisestä ongelmasta. Vaikka toisinaan perhe saattoi tuntea itsensä ylikuormitetuksi, perhe oli silti valmis yrittämään ja oppimaan uutta. *Uudelleen suuntautuva perhe* oli saanut takaisin perheensä kontrollin häiriöön kuuluvista oireista huolimatta. He olivat päässeet syyllisyyden ja tuskan ylitse, hyväksyen ADHD:n krooniseksi sairaudeksi, joka pysyy mutta muuttaa muotoaan kehityksen aikana. Vanhemmilla oli kuitenkin takanaan kokemuksia muista perheen ohjaustyyleistä. Tutkijat myöntävät, etteivät he voi olettaa kaikkien perheiden sopivan näihin ryhmittelyihin.

Kendalløn ja Sheltonin (2003) kehittämän mallin pohjalta tutkimusta jatkaneet Conlon ym. (2008) huomauttavat kuitenkin, että Kendalløn ja Sheltonin intensiivisten haastatteluiden avulla toteutettu tutkimus määrittää vain yhden perheenjäsenen havainnot toimivuudesta perheen todellisen toimivuuden sijaan. Conlon ym. kritisoivat sitä, että Kendalløn ja Sheltonin tutkimukseen valikoituneet perheet eivät välttämättä edusta kaikkia, sillä kyseiset perheet päättivät itse ottaa osaa tutkimukseen. Conlonin ym. tutkimuksessa yhtenä tärkeänä lähtökohtana oli tutkia perheen ADHD:seen liittyvän hallinnan pysyvyyttä ajan kuluessa sekä saada tietoa laajemmalla tutkimusjoukolla.

Conlonin ym. (2008) tuloksissa selvästi yleisimmäksi perheen ohjaustyyliksi sijoittui ADHD:n hallitsema perhe. Tutkijat pystyivät ensimmäisessä otoksessaan löytämään luotettavasti kolme eri perheen ohjaustyyliä, vasta osaotoksessa oli löydettävissä kaikki ohjaustyyliä. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös perheiden kehittymistä. Perheissä, joiden tilanne kohentui, muutokset olivat muun muassa nähtävissä ylivilkkaan lapsen ystävyysuhteiden muodostamisessa ja säilymisessä. Lapsen sosiaaliset suhteet kehittyivät edellä mainituissa suhteissa, joka puolestaan paransi kaiken kaikkiaan perheymäristöä. Vastaavasti perheissä, jotka taantuivat, ylivilkkaan lapsen jatkuva aggressiivisuus ja ristiriidat sisarusten sekä tovereiden kanssa vaikuttivat perheeseen kielteisesti.

Vanhemmat kertoivat kokevansa stressiä ja voimattomuutta. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan perheen riski- ja voimavaratekijöitä.

3.4 Vanhempien riski- ja voimavaratekijät perheissä, joissa on ylivilkas lapsi

Perheen riski- ja voimavaratekijöiden huomioiminen on tärkeää tarkastellessa perheitä, joissa yhdellä lapsella on tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö. Poikkeuksen ym. (2002, 161, 164) mukaan keskeisiä riskitekijöitä lapsen kehitykselle kasvatusympäristön osalta ovat esimerkiksi haitalliset ohjaustavat, kuten fyysinen rankaiseminen tai hylkääminen. Vuorovaikutuksellisen lämmön puuttuminen vanhemmuudesta tai ristiriidat vanhempien parisuhteessa ovat myös riskitekijöitä. Johnston ja Mash (2001) esittävät suuressa osassa tutkimuksia lapsen ADHD:n ja parisuhdeongelmien välillä olevan yhteyttä. Heidän mielestään on kuitenkin syytä muistaa, ettei tämä yhteys ole täysin johdonmukaista. Esimerkiksi tulokset eivät aina kerro, kuinka tämä perhetekijä liittyy ADHD:en tai kuinka suhde kehittyy ajan myötä.

Voimavaratekijät muodostuvat puolestaan vastakkaisista ilmiöistä, mitä edellä mainittiin. Pulkkisen (2002, 17) määritelmän mukaan lapsen elämässä tärkeä voimavaratekijä on lapsilähtöinen kasvatus, jonka perusteisiin kuuluu esimerkiksi vanhempien hyvä keskinäinen suhde. Huolenpidon kannalta katsottuna merkityksellistä on valvoa lapsen toimintoja, asettaa tarpeellisia rajoja sekä antaa emotionaalista tukea. Lapsen emotionaalisen tuen kannalta merkittäviä tuloksia ovat saaneet Psychogiou, Daley, Thompson ja Sonuga-Barke (2008) tutkiessaan miten lapsen ja vanhemman ADHD voi vaikuttaa heidän keskinäisiin suhteisiinsa. Tulokset olivat vanhemmuuden kannalta myönteisiä. Tulostensa perusteella tutkijat arvelivat esimerkiksi, että vanhemmat, joilla itsellään on ADHD, kestävät paremmin lapsensa, jolla on myös ADHD, häiritsevää käyttäytymistä. Vanhemmat voivat olla lastaan kohtaan empaattisempia ja ymmärtäväisempiä, sillä heillä voi olla vastaavia kokemuksia omasta lapsuudestaan, verrattuna vanhempiin, joilla ei ole ADHD:ta.

Yhdeksi voimavaratekijäksi voi laskea erilaiset tukiverkostot vanhempien ja perheen ympärillä. Vanhemmat tarvitsevat huomiota ja tukea etenkin silloin kun lap-

sella on kehityksellisiä ongelmia. Tällöin sekä sosiaalisen että emotionaalisen tuen merkitys on tärkeää. Foxøn ym. (2002) tutkimustulosten mukaan vanhemmat listasivat merkittäviksi tukitahoiksi esimerkiksi ammattilaiset, jotka tarjosivat tukea tunteiden käsittelemiseen kannustuksen ja rohkaisun lisäksi. Muita tärkeitä tuen lähteitä olivat vertaistuki vanhemmalta vanhemmalle, lähiomaisten (isovanhemmat ja oma perhe) arkinen tuki sekä hengellinen tuki muun muassa rukousten myötä. Tärkeä selviytymiskeino oli myös työnteko kodin ulkopuolella. Veissonin (2000, 23) tutkimuksessa (1995) tuli esille esimerkiksi selkeitä kulttuurisia eroja. Hänen tutkimuksessaan virolaiset vanhemmat ilmaisivat saavansa voimaa elämäänsä muun muassa vammaiselta lapseltaan, puolisoltaan, perheeltä, sukulaisilta, ystäviltä ja työnteosta. Harrastusten, uskonnon, ammattilaisten ja vertaistuen merkitys koettiin sen sijaan vähäiseksi. Näiden tekijöiden merkitys näkyi puolestaan Foxøn ym. (2002) tuloksissa. Veisson (2000, 24) korostaa asiantuntijoiden antaman tiedon merkitystä sekä vertaisryhmiä vanhemmille tärkeimpinä tuen ja avun muotoina.

Vertaistuen merkitystä ovat tutkineet myös Hastings ja Beck (2004). Tuki vanhemmalta vanhemmalle voi esimerkiksi helpottaa selviytymään arjen stressistä tai lapsen kasvatuksesta. Lisäksi he mainitsevat onnistuneista interventioista, joiden vaikutukset näkyvät sekä lapsen ongelmallisen käyttäytymisen vähentymisenä että vanhempien hyvinvointina. Vastaavia tuloksia oli havaittavissa Singhøn ym. (2007) tutkimusryhmässä. Intervention keskeisenä lähtökohtana oli, että vanhemmat harjoittelivat lapsen tarpeet huomioivaa käyttäytymistä. Tutkimuksessa olleiden lasten pulmiin lukeutuivat sopeutumisvaikeudet sekä aggressiivisuus. Tulokset osoittivat vanhempien kokeneen harjoittelun seurauksena lisääntyntä mielihyvää liittyen heidän vanhemmuuden taitoihinsa sekä sosiaaliseen vuorovaikutukseen lastensa kanssa. Harjoitusten myötä vanhempien kasvatukseen kohdistuva stressi väheni. Lapsen sisarusten näkökulmasta katsottuna tulokset osoittivat myönteisen sosiaalisen vuorovaikutuksen kasvaneen ja kielteisen vähentyneen. Perheitä on huomioitu myös kirjallisuudessa. Vanhemmille on tehty esimerkiksi erilaisia oppaita arjessa toimimiseen ADHD-lapsen kanssa (ks. esim. Greene 2006; Lillqvist & Pilhjerta 2003; Viljamaa 2009). Kuten vanhemmat, tarvitsevat myös toiset lapset huomiota perheissä, joissa yhdellä lapsella on ADHD. Seuraavaksi siirrynkkin tarkastelemaan sisarussuhteita ja ylivilkkausta osana tätä suhdetta.

4 SISARUSSUHTEET JA YLIVILKKAUS

Sisarussuhteet ovat vanhempi-lapsisuhteiden ja toverisuhteiden ohella merkittävä sosiaalinen ympäristö lapsen elämässä (Mikami & Pfiffner 2008). Kuten vanhempi-lapsisuhteisiin, voi lapsen ylivilkkaus luoda haasteita myös sisarussuhteisiin. Barkleyn (2008, 145) sekä Mikamin ja Pfiffnerin (2008) mukaan lasten, joilla on ADHD, suhteet sisaruksiin eroavat verrattuna muihin perheisiin. Lapsille, joilla on ADHD, on tyypillistä esimerkiksi riidellä ja huutaa sisaruksilleen enemmän. Leikki voi olla häiritsevämpää ja sisaruksia yllytetään tekemään pahojaan tai käyttäytymään muutoin huonosti. Konflikteja esiintyykin normaalia enemmän. Aloitan aiheen selvittelyn tarkastelemalla sisarussuhteita yhtenä vertaissuhteiden muotona, jonka jälkeen kuvaan mitä vaikutuksia yhden lapsen ylivilkkauksen pulmilla voi olla sisaruksille, millaisena perhe-elämä näyttää sisarusten näkökulmasta ja millaisia odotuksia ylivilkkaan lapsen sisaruksiin voi kohdistua.

4.1 Sisarussuhde vertaissuhteena ylivilkkaan lapsen elämässä

Hoza ym. (2005) ovat tutkineet alakouluikäisten lasten, joilla on ADHD, toverisuhteita. Tuloksissa oli havaittavissa lasten, joilla on ADHD, vaikeudet vertaissuhteissa verrattuna verrokki lapsiin. Lapset, joilla on tarkkaavaisuuden ja/tai ylivilkkauksen pulmia olivat verrokkeihin nähden vähemmän pidettyjä, hylättyjä sekä heillä oli vähemmän

kahdenvälisiä kaverisuhteita. Vastaavista tuloksista on raportoinut Stormont (2001). Barkleyn (2008, 244) mukaan sosiaalisiin ongelmiin vaikuttaa lapsen ajan- ja tulevaisuudentaju, joka on alikehittynyt. Lapsilla, joilla on ADHD, on tärkeää saada välittömiä palkkioita. Toverisuhteissa toivotunlaisia palkkioita on kuitenkin vaikea saada lyhyellä aikavälillä. Vaikeus tulevien seurauksien pohtimiseen estää huomaamaan sen, että itsekkyyks ja itsekeskeisyys voivat johtaa lopulta ystävien menettämiseen.

Lapsi saattaa Souranderin ja Arosen (2007, 573) mukaan heikompien sosiaalisten kykyjensä vuoksi pyrkiä vuorovaikutukseen muiden lasten kanssa muun muassa hännämällä tai kiusaamalla toisia. Barkley (2008, 244) lisää, että yhteistyöskentelyssä muut lapset voivat kokea ADHD:en lukeutuvan ylivilkkauden ja impulsiivisuuden häiritsevänä. Ongelmia toverisuhteisiin voi tuottaa lapsen suoruus, tylyys ja se kuinka nopeasti ja helposti lapsi, jolla on ADHD, voi reagoida asioihin (esim. suuttumus, turhautuminen, aggressiivisuus). Mikäli lapsi on toverisuhteissaan esimerkiksi uhmakas, vihamielinen tai joko fyysisesti tai kielellisesti aggressiivinen, tekee se lasten välisestä vuorovaikutuksesta erittäin ongelmallista. Lapsi voi saada huonon maineen muiden lasten keskuudessa.

Lasten, joilla on tarkkaavaisuuden ja ylivilkkauden pulmia, vertaissuhteita on tarkasteltu sekä tytöillä että pojilla. Blachmanin ja Hinsawnø (2002) tutkimuksessa tyttöjen oli vaikea saada ja pitää ystäviä. Hinshawnø ym. tuloksissa (1997) poikien kielteistä suosiota tovereiden keskuudessa ennusti esimerkiksi epäsosiaalinen käytös. Stormontin (2001) mukaan on tärkeää ymmärtää niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat lasten hylätyksi tulemiseen toverisuhteissa. He ovat listanneet keinoja, joiden avulla ylivilkkaisten lasten vertaissuhteita voisi edistää. Näitä keinoja ovat esimerkiksi opettajan tietoisuuden lisääminen ADHD:en liittyen, sosiaalisten taitojen kehittäminen, vuorovaikutuksen parantaminen vertaissuhteissa ja tilanteiden hallitseminen ilman aggressiivisuutta. Vuorovaikutuksen parantamista voi edistää esimerkiksi harjoittelemalla sääntöjä. Jotta lasten sosiaalinen pätevyys kasvaisi, tulisi harjoittelun olla sensitiivistä ja systemaattista. Seuraavaksi tarkastelen millaisia vaikutuksia ylivilkkaudella voi olla sisarusuhteille.

4.2 Ylivilkkauden vaikutukset sisarussuhteelle

Lapsen kehityksellisellä häiriöllä on sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia muihin sisaruksiin. Kendall (1999) esittää eri tutkijoiden tuloksia siitä, millaisia vaikutuksia lapsen kroonisella sairaudella on muihin sisaruksiin. Kielteisiin vaikutuksiin lukeutuvat esimerkiksi alttius masennukselle, somaattiset ongelmat, syyllisyys, häpeä ja aggressio. Myönteiset vaikutukset näkyvät muun muassa itsetunnon, itsevarmuuden, empatian, kypsyyden ja sinnikkyuden lisääntymisenä. Vaikutusten ilmenemiseen ovat yhteydessä sisarusten ikä, lapsen sukupuoli, perheen koko, lapsen kehityksellinen ongelma, informaation määrä ja päätöksiin osallistuminen.

Greene (2006, 176-179) kirjoittaa tulistuvista lapsista, jotka turhautuvat ja raivostuvat helposti sekä ovat joustamattomia. Lapset, joilla on tarkkaavaisuuden ja ylivilkkauden pulmia kuuluvat esimerkiksi tulistuviin lapsiin. Greenen mukaan sisarusten väliset ristiriidat voivat olla kiihkeämpiä ja traumaattisempia perheissä, joissa on tulistuva lapsi verrattuna perheisiin, jossa vastaavia haasteita ei ole esiintynyt. Perheissä, joissa on tulistuva lapsi, vanhempien kohdistamat odotukset tai lapsille annettu huomio voivat helposti paisua yhden lapsen vaatiessa suuren osan vanhempien voimavaroista. Tulistuvan lapsen voi olla myös vaikea suhtautua ymmärtävästi sisarusten kiusaamiseen, kuten tahalliseen hännäämiseen.

Sisarusten välistä vuorovaikutusta on mahdollista parantaa. Greenen (2006, 177) mukaan tulistuvan lapsen sisaruksia tulee auttaa ymmärtämään tulistuvan lapsen käytöksen syitä ja miksi käytöstä on vaikea muuttaa. Sisaruksille tulee kertoa, kuinka toimia vihamielisyyden, aggressiivisuuden ja raivokohtausten vähentämiseksi sekä mitä vanhemmat itse tekevät asioiden hyväksi. Tällä tavoin perheen yleinen vuorovaikutuksen sävy voi parantua. Tiedonantamisessa on kuitenkin huomioitava lasten ikä.

4.3 Perhe-elämä ylivilkkaan lapsen sisaruksen näkökulmasta

Kaoottisuus, erimielisyydet sekä uuvuttavuus ovat ilmiöitä, joilla ylivilkkaan lapsen sisarukset kuvasivat perheen elämää Kendallin (1999) tutkimuksessa. ADHD:seen kuulu-

vien häiriöiden koettiin vievän paljon energiaa, eivätkä sisarukset uskoneet niiden loppuvan. Elämää kuvasi tietämättömyys siitä, mitä seuraavaksi tapahtuu ja millaisia ongelmia tulee vastaan. Sisarukset määrittelivät sisarussuhteissa häiritsevää käyttäytymistä muun muassa seuraavilla käsitteillä: aggressiivisuus, epäkypsyys tunne-elämässä ja sosiaalisissa taidoissa, oppimisongelmat, perheen ristiriidat, huonot toverisuhteet sekä hankaluudet perheen ulkopuolella. Eniten häiriöitä aiheuttivat kuitenkin tilanteet, joissa ylivilkkaan lapsen tekemiset vaativat huomiota tai ne vaikuttivat muihin. Häiriöiden seuraukset näkyivät kielteisesti perheen kommunikointitavoissa. Ylivilkkaisten lasten sisarukset ilmaisivat kokevansa ahdistusta, huolta ja surua. Heidän murheensa muodostuivat asioista, joita he eivät kokeneet saavansa yhden lapsen ylivilkkaudesta johtuen. Näitä asioita olivat esimerkiksi normaali perhe, normaali lapsuus, yksityisyys, hiljaiset hetket sekä oma identiteetti ilman, että heidät leimattaisiin ADHD-lapsen sisarukseksi. Sisarukset kokivat, että heidän yksityisyyttään loukattiin ja he tulivat syrjäytetyksi. Lisäksi he kokivat olevansa jatkuvasti varuillaan ja heidän piti elää toistuvan melun ja ristiriitojen keskellä.

Kendallin (1999) tutkimuksessa ylivilkkaan lapsen uhmakkuus, negatiivisuus, väkivaltaisuus, rutiinien puuttuminen tai haluttomuus yhteistyöhön saattoivat vaikuttaa perhetapahtumien, kuten lomien tai syntymäpäivien onnistumiseen, jonka seurauksena ne eivät olleet enää yhtä odotettuja. Ylivilkkaan lapsen sisarukset toivoivat vanhemmilta enemmän ymmärrystä heitä kohtaan, suosikki -asetelmien käyttämisen lopettamisen ja puuttumista ylivilkkaan lapsen käyttäytymiseen. Osa sisaruksista koki olevansa helppo kohde ylivilkkaan veljensä aggressiiviselle käytökselle, joka sisälsi esimerkiksi sekä ruumiillista että sanallista aggressiota, manipulointia ja kontrollointia. He perustelivat olevansa paremmin saatavilla kuin esimerkiksi toverit tai vanhemmat. Ylivilkkaan lapsen aggressiivinen käytös saattoi jäädä rankaisematta, koska vanhemmat olivat liian uupuneita ja ylikuormittuneita tullakseen lasten väliin. Sisarukset kokivat, että vanhemmat suhtautuivat aggressioon vähättelevästi. Vanhempien silmissä sisarussuhteet näyttivät kuitenkin sellaisilta, mitä sisarukset yleensäkin tekevät, kuten leikkivät, huolehtivat toisistaan sekä vahtivat toisiaan ja osa vanhemmista piti lasten käytöstä normaalina sisarusten välisenä kilpailuna. Sisarusten mielestä ylivilkkaan sisaruksen uhkailuja katsottiin läpi sormien. Sisarukset saattoivat kokea olevansa arvottomia niin huomionosoituksille, rakkaudelle kuin huolenpidollekin. He eivät saaneet esimerkiksi vaatia vanhemmiltaan liikaa huomiota tai apua, mutta silti heiltä odotettiin paljon.

Ylivilkkaiden lasten sisaruksiin kohdistuikin monenlaisia odotuksia vanhempien taholta Kendallin (1999) tutkimuksessa. Lapset raportoivat vanhempien odottavan heiltä ylivilkkaan sisaruksensa suojelua, huomioimista, valvomista sekä leikkiverina toimimista. Sisarusten tehtäviin saattoivat kuulua myös lääkkeiden antaminen, konfliktitilanteiden selvittäminen sekä keksiä tekemistä, mikäli vanhemmat olivat väsyneet. Sisarusten odotettiin olevan hiljaa ja helppoja, eivätkä he saaneet kuormittaa vanhempiaan. Suurin osa sisaruksista koki heihin kohdistuvat tehtävät vaikeina, koska he olivat samanaikaisesti ylivilkkaan sisaruksensa aggression kohteena. Tehtävien vaikeuden lisäksi odotukset tuntuivat heistä kohtuuttomilta ja raskailta. Sisarukset tunsivat silti myös huolta ylivilkkaasta sisaruksestaan.

Greenen (2006, 1766178) mukaan sisarukset voivat valittaa toisiinsa kohdistuvista odotuksista, suosimisesta tai huomioimisesta missä tahansa perheessä. Mikäli perheeseen kuuluu lapsi, joka vaatii huomattavan määrän vanhempien voimavaroista, voivat edellä mainitut asiat mahdollisesti saada suuremmat mittasuhteet. Sisaruksilta voidaan odottaa ymmärrystä tulistavan lapsen käytöstä kohtaan. Vaikka sisaruksilla olisikin ymmärrystä, voivat he silti kokea, että vanhemmat kohtelevat heitä eri tavoin. Vaikkakin sisarukset mahdollisesti valittaisivat asiasta, kaikista lapsista ei voi tehdä samantaisia. Vanhempien huomio ja odotukset eivät aina jakaudu samoin kaikille sisaruksille. Vanhemmat saattavat esimerkiksi auttaa toista lasta enemmän läksyissä kuin toista ja odottaa toisen menestyvän koulussa paremmin. Sisaruksia saatetaankin kohdella eri tavoin tai heille kohdistetaan odotuksia sen mukaan, millä osa-alueella heillä on vaikeuksia. Esimerkiksi lasta, joka on joustamaton ja helposti turhautuva, kohdellaan eri tavoin kuin muita sisaruksia.

Kendall (1999) esittää, vanhempien tulisi tunnustaa ja arvostaa sisarusten työpanosta sekä kohottaa yhteishenkeä. Tärkeää olisi, että vanhemmat viettäisivät ylivilkkaiden lasten sisarusten kanssa säännöllisesti aikaa. Tärkeä keino tukea ylivilkkaiden lasten sisaruksia voisi olla heille kohdistettuihin tukiryhmiin osallistuminen. Lapsen ylivilkkauksen pulmat voivat vaikuttaa sisarusten ja vanhempien elämään monella eri tavalla, jonka vuoksi asian tarkempi tarkastelu on perusteltua. Seuraavaksi tarkastelen tutkimustehtävän ja sen pohjalta muodostuneiden tutkimusongelmien tärkeyttä.

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA ONGELMAT

Lapsen pulmat tarkkaavaisuudessa ja/tai ylivilkkauksessa voivat tuoda monenlaisia haasteita sekä vanhemmuuteen että sisarus-suhteisiin (esim. Barkley 2008; Mikami & Pfiffner 2008; Poikkeus ym. 2002). Ylivilkkaiden lasten vanhempien on esimerkiksi todettu kokevan paljon stressiä (esim. Conlon ym. 2008). Sisarus-ten välisten suhteiden on puolestaan havaittu olevan riitaisat (esim. Mikami & Pfiffner 2008). Lisäksi Kendall (1999) tutkimus osoittaa, että kasvaminen perheessä, jossa yhdellä lapsella on ADHD voi olla haitallista perheen muiden lasten terveydelle ja hyvinvoinnille. Ylivilkkaiden lasten sisarus-suhteita on tärkeä tutkia, sillä kansainvälisestäikin aiheesta on tutkittu vielä suhteellisen vähän ja meillä Suomessa aiheesta ei juuri löydy tutkimuksia. Tutkimukseni keskeisiksi teemoiksi nousivat vanhemmuus, sisarus-suhteet sekä sisarus-suhteisiin kohdistuvat odotukset ja tehtävät ylivilkkaiden lasten perheissä. Näihin teemoihin pohjaavat tutkimuskysymykseni muodostuivat seuraavanlaisiksi:

1. Millaisena äidit kuvaavat vanhemmuuttaan, muun muassa jaksamistaan sekä ohjaus- ja selviytymiskeinojaan perheissä, joissa on tai ei ole ylivilkkasta lasta?
2. Millaisia ovat sisarus-ten väliset suhteet äidin kuvaamina perheissä, joissa on tai ei ole ylivilkkasta lasta?
3. Mitä tehtäviä ja odotuksia lapsiin kohdistetaan perheissä, joissa on tai ei ole ylivilkkasta lasta?

6 TUTKIMUSMENETELMÄT / TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN

Tutkimukseni kiinnostuksenkohteena olivat ihmisten kuvailemat ilmiöt, tarkemmin äitien kuvaukset vanhemmuudestaan, lasten välisistä sisarussuhteista sekä lapsiin kohdistuvista odotuksista ja tehtävistä perheissä, joissa joko oli tai ei ollut ylivilkasta lasta. Pyrkimyksenä oli kuvata ihmisten kokemuksia eli tallentaa sitä, kuinka ihmiset ymmärtävät, kuvailevat ja arvottavat ilmiötä ja miten he muistavat sen tai mitä tuntevat sitä kohtaan (ks. Patton 2002, 104). Kuvaan seuraavaksi kohdejoukkoni, valitsemani tutkimusmenetelmän sekä tutkimuksen toteutuksen. Lopuksi esittelen aineiston analyysin.

6.1 Tutkimuksen kohdejoukko

Tutkimukseni koostuu yhteensä kymmenen äidin haastatteluista. Äideistä viidellä oli lapsi, jolla oli tarkkaavaisuuden ja/tai ylivilkkauksen ongelmia. Toiset viisi äitiä muodostivat niin kutsutun verrokkiryhmän, sillä heidän lapsillaan ei ilmennyt ylivilkkautta. Tutkimukseen osallistujat valikoituvat niin sanotun lumipallo-otannan avulla. Lumipallo-otannalla tarkoitetaan, että haastatteluiden alkutilanteessa joko avainhenkilö (tai avainhenkilöt) johdattaa tutkijan toisen tiedonantajan luokse (Hirsjärvi & Hurme 2008, 59660; Tuomi & Sarajärvi 2002, 88). Hirsjärven ja Hurmeen (2008 59660) määritelmästä poiketen, en haastatellut avainhenkilöitäni, mutta heidän avullaan sain muita

haasteltavia. Tätä lumipallo-otantaa olisi voinut jatkua kauemminkin, sillä ovathan sisäsuhteet hyvin monia perheitä koskettava aihe. Haastattelemistani ylivilkkaiden lasten äideistä neljä tuli mukaan ylivilkkaiden lasten perheille suunnatun tukimuodon kautta, joita järjestetään ympäri Suomea. Tukimuodon tavoitteisiin kuuluu esimerkiksi perheen arjen ja kasvatuskäytäntöjen tukeminen. Viidennen perheen tavoitin toisen avainhenkilöni kautta. Verrokkiryhmän haastateltavat tavoitin myös avainhenkilöiden ja omien suhteiden avulla. Otannan yhteydessä jaoin kirjeen, jossa kerroin tutkimuksestani, haastatteluiden järjestämisestä ja osallistumisen vapaaehtoisuudesta (LIITE 1).

Kaikissa tutkimukseen osallistuneissa perheissä oli vähintään kaksi lasta. Yhteistä kaikille tutkimukseen osallistuneille perheille oli se, että ainakin yksi perheen lapsista oli alle kouluikäinen. Yhdessä haastattelussa lapsella oli ylivilkkauksen sijaan enemmänkin käytöshäiriöihin liittyviä pulmia, mutta pidin haastattelun mukana aineistossani, sillä käytöshäiriöt ovat ADHD:n yhteydessä esiintyvä mahdollinen liitännäisoire. Tutkimusryhmä R1 perheistä kolmessa oli ainoastaan poikia. Vastaavasti tutkimusryhmä R2 perheistä kahdessa oli ainoastaan tyttöjä. Muutoin perheissä oli sekä tyttöjä että poikia. Perheiden lapset olivat toisilleen biologista sukua ainakin äidin kautta. Perheet olivat joko ydin-, yksinhuoltaja- tai uusperheitä. Tutkimusryhmien välillä ei ollut eroavaisuutta vanhempien koulutustaustassa eikä lasten hoitomuodoissa. Kaikilla haastateltavilla oli suoritettuna joko ammatti- tai korkeakoulututkinto. Lasten hoitomuodot olivat lasten iänmukaiset, vanhempien lasten ollessa jo koulussa tai he olivat muuttaneet pois kotoa. Taulukossa 1 kuvaan tarkemmin kohdejoukkoani.

TAULUKKO 1. Tutkimuksen kohdejoukko

Tutkimukseen osallistuneet / taustatiedot	Perheet, joissa lapsella oli ylivilkkauksen pulmia (R1)	Perheet, joissa lapsella ei ollut ylivilkkauksen pulmia (R2)
Haastateltavien äitien lukumäärä	5	5
Perheen lasten lukumäärä	2, 3, 3, 4, 4 ka=3,2	2, 2, 2, 3, 5 ka=2,8
Nuorin lapsista	1-vuotias	2,5-vuotias
Vanhin lapsista	11-vuotias	20-vuotias
Perheen lasten välinen ikäero pienimmillään	2 vuotta	1,5 vuotta
Perheen lasten välinen ikäero suurimmillaan	10 vuotta	17,5 vuotta
Lapsi, jolla ylivilkkauksen kaltaisia pulmia	iältään 6-8vuotiaita	-
ADHD diagnoosi	1	-

6.2 Tutkimusmenetelmä

Toteutin tutkimukseni laadullisesti eli kvalitatiivisia menetelmiä käyttäen. Punnittuani eri menetelmien etuja ja haittoja päädyin käyttämään tiedonkeruussani haastattelua, joka onkin yleisin kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmä (Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara ym. 2007, 200). Erilaisista haastattelumenetelmistä valitsin teemahaastattelun, jota voidaan kutsua myös puolistrukturoiduksi haastatteluksi (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47; Metsämuuronen 2008, 41; Tuomi & Sarajärvi 2002, 77). Pohdin etukäteen laajat teemat ja sen jälkeen kehitin niihin liittyvät tarkentavat kysymykset. Kysymysten laadintaa ohjasi aikaisempi tutkimuskirjallisuus, tutkimuksen tarkoitus, ongelmanasettelu ja tutkimustehtävä (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2002, 77).

Lapsen ylivilkkaus ja/tai sisarussuhteet sekä perhe-elämä ovat hyvin henkilökohtaisia aiheita, joten koin tärkeäksi, että tutkittavien omakohtaiset näkökulmat asioista pääsivät esille haastatteluiden avulla. Todellisen elämän kuvaaminen oli erittäin tärkeä kriteeri tutkimusta toteuttaessa. Menetelmän myötä tutkittavien ääni ja näkökulmat tulivat esille. Tavoitteenani oli saada yksityiskohtaista tietoa tutkittavasta aiheesta. (vrt. Hirsjärvi ym. 2007, 157, 160; Hirsjärvi ja Hurme 2008, 15; Metsämuuronen 2008, 41.)

6.3 Tutkimuksen toteutus

Ennen tutkimuksen kohdejoukon valitsemista toteutin esihaastattelun marraskuussa 2008. Esihaastattelussa testasin haastattelulomakkeen toimivuutta, laitteiden käyttöä sekä haastattelun ajallista kestoa. Esihaastattelu antoi paljon arvokasta tietoa aikuisten haastattelemisesta, kuten kysymysten asetelusta ja käyttämäni tiedonkeruumenetelmän toimivuudesta. Varsinaiset haastattelut tein vuonna 2009 tammiöhuhtikuun välisenä aikana. Sekä esihaastattelu että varsinaiset haastattelut olivat yksilöhaastatteluita. Yksilöhaastatteluihin päädyin aiheen henkilökohtaisuuden vuoksi. Tällöin vanhemman yksilölliset kokemukset pääsivät esiin. Haastattelun runkona toimi ohjaajani professori Marja-Leena Laakson kanssa yhteistyössä laatimani haastattelulomake (LIITE 2).

Haastattelut tapahtuivat haastateltaville parhaiten sopivana aikana klo 8-20 välillä ja hyvin erilaisissa tiloissa, kuten haastateltavien kodeissa, omassa kodissani, työpaikoilla tai muissa vapaissa tiloissa, joissa saimme olla rauhassa (vrt. Eskola ja Vastamäki 2007, 28631). Vaikka paikat olivat erilaisia, pyrin saamaan tilanteista mahdollisemman luonnollisen ja keskustelunomaisen. Ennen haastatteluiden alkua keskustelimme hetken neutraaleista aiheista ja kerroin haastateltaville tutkimukseni tavoitteet (vrt. Ruusuvuori ja Tiittula 2005, 23624). Tarjosin tilanteessa haastateltaville hieman juotavaa ja syötävää, jotta tunnelma rentoutuisi. Pyrin siihen, ettei haastattelu muodostuisi liian viralliseksi ja muodolliseksi tilanteeksi, koska haastateltu olisi voinut tuntea olonsa epävarmaksi. Kiinnitin huomiota esimerkiksi istumisjärjestelyihin ja puheeseen. Haastattelussa on kokonaisuudessaan kyse sosiaalisesta tilanteesta. (vrt. Eskola ja Vastamäki 2007, 28631.)

6.4 Aineiston analysointi

Haastatteluaineiston tallensin Audacity 1.3 Beta -ohjelman ja mikin avulla suoraan tietokoneelle. Näin kykenin paremmin keskittymään haastatteluun. Pelkkien muistiinpanojen avulla jotain oleellista olisi voinut unohtua. Aineiston litterointi tapahtui helmikuun 2009 ja lokakuun 2009 välisenä aikana. Litteroin haastattelut sanatarkasti tietokoneelle Audacity 1.3 Beta ja Microsoft Office Word 2007 -ohjelmien avulla. Litteroinnilla tarkoitan tässä yhteydessä kuullun aineiston muuttamista kirjalliseen muotoon. Litteroinnissa en kuitenkaan huomionnut huokauksia, äänenpainoja, naurahduksia tai taukoja. Litteroitavaa aineistoa kertyi yhteensä 8h 9min. Lyhin yksittäinen haastattelu oli kestoltaan noin 30min ja pisin 1h 30min, keskiarvoltaan haastattelut kestivät noin 49min. Sivullisesti aineistoa kertyi yhteensä 87,5 sivua, rivinvälillä 1. Yhden haastattelun äänenlaatu oli muita huomattavasti heikompi, jonka vuoksi en pystynyt litteroimaan kyseistä haastattelua sanatarkasti. Kyseisen haastattelun vastauksia hyödynsin siltä osin, mitä nauhalta sai selvää. Haastattelu kuului niin sanottuun verrokkiaineistoon. Jotta haastateltavat eivät olisi tunnistettavissa aineistostani ulkopuolisille, muutin haastattelussa mainitut nimet. Tekstin luettavuuden vuoksi päädyin myös merkintöihin R1 ja R2, viitaten haastattelueryhmiin sekä merkintöihin Ä165 viitaten yksilöllisiin haastatteluihin.

Aineiston analyysimenetelmäksi valitsin sisällönanalyysin. Tutkijana työstin aineistosta analyysin ja tulkinnan (vrt. Eskola 2007, 160). Sisällönanalyysin avulla pyrin kuvaamaan tutkittavan ilmiön tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Lisäksi pyrin tekemään mielekkäitä johtopäätöksiä tutkimuksestani. Analyysini oli teoriasidonnainen, sillä aikaisempi tieto ohjasi ja auttoi analyysissa antamalla esimerkiksi uusia ajatussuuntia. (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2002, 93, 98, 105.) Tutkimuskysymykseni ohjasivat analyysin etenemistä mahdollisten ennakkokäsitysten sijaan (vrt. Metsämuuronen (2008, 47).

Aineistoni analyysiin ryhdyin heti aineiston keruun jälkeen, jolloin aineisto oli tuore ja inspiroiva (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2008, 135). Aineiston litterointi auttoi aineiston tutuksi tulemisessa. Aineistoa oli helpompi lähteä analysoimaan, sillä litteroinnin jälkeen pystyin jo hieman hahmottamaan, millaisia asioita aineistosta oli havaittavissa. Käytin paljon aikaa aineiston kuuntelemiseen ja lukemiseen, jotta laajaa aineistoa pystyi käsittelemään ymmärtävästi. Lukukertojen kasvaessa pääsi myös käsiksi syvällisimpiin merkityksiin. (vrt. Hirsjärvi ja Hurme 2008, 143; Patton 2002, 432, 440-441.)

Seuraavana vaiheena oli aineiston rajaaminen (vrt. Tuomi ja Sarajärvi 2002, 94) ja tiivistäminen. Jäsensin, järjestin ja tiivistin aineiston siten, että kaikki oleellinen tuli mukaan. Aineiston *tematisointi* ja *tyypittely* olivat kaksi tyypillistä tapaa tiivistämisessä. (vrt. Eskola 2007, 172-173; Eskola ja Suoranta 2001 174-185.) *Teemoittelun* avulla tutkin, mitä eri teemoista oli sanottu. Tarkastelin esimerkiksi aineiston piirteitä, jotka olivat yhteisiä usealle haastatteluun osallistuneelle. Aineiston ryhmittely tapahtui puolestaan *tyypittelyn* avulla. *Tyypittelyn* myötä ryhmittelin aineistoa tiettyjen yhteisten piirteiden perusteella. Huomioin *tyypittelyssä* ääriryhmät, eli vastakkaiset ryhmät, sekä poikkeavat tapaukset. (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2008, 147-152, 173-176; Tuomi & Sarajärvi 2002, 95, 110-116.) Olen kuvannut analyysiin kuulunutta *teemoittelua* ja *tyypittelyä* seuraavalta sivulta alkavissa taulukoissa. Tutkimuskysymyksen pohjalta olen luonut aineistosta alaluokat, yläluokat, pääluokat ja yhdistävät luokat. Olen erotellut ainoastaan toiselle tutkimusryhmälle kuuluneet vastaukset värikoodein: ■ tarkoittaa ryhmää R1 ja ■ ryhmää R2. Valkoisella pohjalla on molemmille tutkimusryhmille yhteiset vastaukset. Analyysin lopuksi vertasin saamiani tuloksia aikaisempiin tutkimuksiin. Tavoitteenani oli saada aikaisemmat tutkimukset, teoria ja oma aineistoni käymään keskustelua toistensa kanssa (vrt. Eskola 2007, 163-165). Havainnollistavien taulukoiden jälkeen siirryn tarkastelemaan tutkimustuloksia.

TAULUKKO 2. Aineiston analyysi/Tutkimuskysymys 1

	ALALUOKAT	YLÄLUOKAT	PÄÄLUOKAT	YHDISTÄVÄ LUOKKA
TUTKIMUSKYSYMYKS 1	Lapsen kehitys Ilo ja onni Ylpeys Rakkaus ja hellyys Lapset tuovat sisältöä elämään /Arki/ Yhdessäolo	Myönteiset asiat	Tunteet ja kokemukset	Vanhemmuus
	Huoli Vastuun jakautuminen yhdelle vanhemmalle Arki ja käytännön asiat Kuormittavuus Uupumus ja väsymys Riittämättömyys Omat voimavarat ja ikä Olla oikeanlainen roolimalli Rajat	Haasteet		
	Ikäkaudet Asema sisarussarjassa Luonne-erot ja sukupuoli	Sisarusten väliset erot	Lapsikohtainen vanhemmuus	
	S: Rutiinit, Tasa-arvo E: Toiminnan tasot, ohjaus, vastuut, vuorovaikutus	Samanlaista/ Erialaista lapsille		
	Kahdenkeskiset tilanteet Kuulumisten kysely Sanallinen huomioiminen	Keinot huomioinnissa		
	Lasten lukumäärä Aika	Vaikuttavia asioita	Ohjauskeinot	
	Säännöt Ohjauksen jatkuvuus Aikuinen tekee päätökset	Toimintaperiaatteet		
	Ulkopuolinen apu Puoliso Vertaistuki toisilta vanhemmilta/Ystävät Arjen konkreettinen apu Isovanhemmat Lasten toimintaverkostot Kirjallisuus	Tukitahot	Voimaa arkeen tuottavat ja vanhemmuutta tukevat tekijät	
	Oma aika ja harrastukset Työ/opiskelu Ystävät Kotirutiinit Kulttuurin yhteisöllisyys	Selviytymiskeinot		
	Lapsen pärjääminen koulu- maailmassa Mahdolliset riippuvuudet Lasten väliset riidat	Huolet	Ylivilkkauden vaikutukset	
	Oma kasvaminen	Mahdollisuudet		
	Palaverissa käyminen Uusien asioiden opettelu Käytännön asioiden toteutus Jatkuva ohjaaminen	Arki		

TAULUKKO 3. Aineiston analyysi/ Tutkimuskysymys 2

	ALALUOKAT	YLÄLUOKAT	PÄÄLUOKAT	YHDISTÄVÄ LUOKKA
TUTKIMUSKYSYMYKS 2	Nähdä sisarus ömahdollisuutenaö Riitojen vähentyminen Puolustaminen Huolehtiminen Auttaminen Kaveruus ja yhteydenpito Luottamus Sosiaalinen turvaverkosto	Tulevaisuus		Sisarussuhteet
	Huolenpito Välittäminen Suojelu Hellyys ja kiintymys Yhteiset puuhut ja leikit sekä niiden määrä	Nykyhetki	Merkitys	
	Häpeä Sisaruskateus Riidat (niiden synty, laatu ja määrä) → näkyi molemmissa ryhmissä, mutta painottui R1 vastauksissa. Ajan vähyys arkisin Lasten suuri ikäero	Haasteet		
	Kasvatuksellinen ohjeistus Jäähypenkki Puhuminen Oman näkemysen esiintuonti Anteeksi pyytäminen Aresti Tekemisen vaihtaminen	Riitojen selvittely menetelmät	Vanhempien rooli lastensa välisissä sisarussuhteissa	
	Riitojen sopimisen harjoittelu Vanhempien tehtävä ohjata lapsia Kokemus kasvattaa	Tavoitteet ja periaatteet		
	Lasten väliset riidat tuntuvat rasittavilta Yleisen ilmapiirin merkitys	Tuntemukset toiminnan taustalla		
	Häpeä Pelko leimautumisesta Kateus Riidat Huomioitavat asiat (esim. ärsytyskynnys)	Sisarussuhteissa näkyvät piirteet	Sisarusten tietoisuus yhden lapsen erityisistä haasteista	
	Vanhempien antama tieto Muut tahot (esim. tukimuo-dot, koulujärjestelyt, ylivilkkaan lapsen toimintaverkostot) Sisaruksen ikä vaikuttaa tiedon määrään	Tiedon kertyminen		

TAULUKKO 4. Aineiston analyysi/ Tutkimuskysymys 3

	ALALUOKAT	YLÄLUOKAT	PÄÄLUOKAT	YHDISTÄVÄ LUOKKA
TUTKIMUSKYSYMYS 3	Perheiden sopimat säännöt Totteleminen Osallistuminen perhekokoukseen	Tottelevaisuus ja sääntöjen noudattaminen	Odotukset	Lapsille annetut odotukset ja tehtävät
	Kohteliaisuus Käytöstavat Rehellisyys	Käytöstavat		
	Loukkaaminen sanallisesti tai fyysisesti kiellettyä	Omien tunteiden hallinta		
	Lelujen korjaaminen Vaatteet paikoilleen Siivoaminen Pöydän kattaminen Ruuantaitto Astianpesukoneen täyttö/tyhjennys Sisaruksen vahtiminen Läksyt	Arjen tehtävät	Tehtävät	
	Viikkoraha	Kannustimet		
	Astianpesukoneen tyhjennys Ruuantaitto ja leipominen Siivoaminen Kauppakassien tyhjennys	Kaikista mielui- simmat tehtävät lasten mielestä		
	Lasten mieliala Omaehtoisuus Asioiden säännöllisyys Keskustelu ja neuvottelu Ikävaiheeseen liittyvä vas- tustus/hyväksyminen ? Tyytyväisyys tehtävien suorittamisen jälkeen	Vaikuttavat tekijät	Lasten suhtautuminen ja suoriutuminen	
	Parempi käytös Sääntöjen noudattaminen Tottelevaisuus Tahdikkaus Toisten huomiointi Asioiden syy-seuraus suhteet Tarra- ja palkintomenetelmät Vähemmän vaatimuksia kuin muille lapsille	Asiat, jotka kohdistuvat ylivilkkaaseen lapsen	Ylivilkkauksen vaikutus odotuksiin ja tehtäviin	
	Ymmärrys sisaruksen käy- töstä kohtaan Ärsytys- ja raivokynnyksen huomioiminen Mallina toiminen omien vahvuuksien mukaan Epäreilouden kokeminen	Asiat, jotka kohdistuvat ylivilkkaan lapsen sisaruksiin		
	Sääntöjen noudattamista seurattava Negatiivinen suhtautuminen Erilaiset suhtautumiset las- ten välillä	Vanhempien näkökulma		

7 TULOKSET

Tulosten tarkastelu tapahtuu tutkimusongelmiin perustuen. Ongelmien pohjalta olen jakanut kolme teema-aluetta, jotka ovat vanhemmuus, sisarussuhteet sekä lapsiin kohdistuvat odotukset ja lapsille annetut tehtävät. Tuloksissa kulkevat rinnakkain ylivilkkaisten lasten äitien (R1) ja verrokkiryhmän äitien (R2) vastaukset. Käytän jatkossa näistä ryhmistä edellä mainittuja lyhenteitä tekstin sujuvuuden ja luettavuuden vuoksi. Tekstinäytteitä on lyhennetty -- -merkkien avulla ja esimerkeissä tulevat lasten ja perheenjäsenten nimet on muutettu. Esimerkeissä esiintyvien lasten, joilla oli ylivilkkaisten pulmia, nimet ovat Pekka, Esko, Aatu ja Kalle.

7.1 Vanhemmuus

Vanhemmuuskokemuksista löytyi kolme teemaa. Tarkastelen ensin vanhemmuuteen liittyviä tunnekokemuksia. Sen jälkeen kuvaan lapsikohtaista huomiointia. Viimeisenä näkökulmana vanhemmuus teemassa esittelen vanhempien ohjaus- ja selviytymiskeinoja.

7.1.1 Vanhemmuuteen liittyvät tunnekokemukset

Erityisenä näkökulmana tutkimuksessa oli, tuoko yhden lapsen ylivilkkaus tai sen kaltaiset pulmat jotain erityistä vanhemmuuden kokemuksiin. Vastauksissa eniten painotettiin äitien kokemat monenlaiset tunteet. Pääosin tunteet viittasivat vanhemmuuden olevan raskasta, mutta myös mahdollisuudet tuotiin esiin. Monenlaisten tunteiden lisäksi äidit toivat esiin omaa kasvamistaan, joustavuutta ja uusien asioiden opettelua. Vanhemmuuden kokemukset heijastuivat myös käytännön ja arjen asioihin. Esimerkiksi lapsen kanssa kaupassakäynnin haasteisiin viitattiin eri yhteyksissä.

öNiin no siinä on varmaan niin paljon niitä sellasia hyviä ja huonoja puolia et ne on sellassa puntarissa, et joku päivä ne voi olla et ne huonot puolet on siellä niin, et se vaakakuppi siellä ihan siellä pohjalla ja sit joku päivä sit taas toisin päin --ö Ä1/R1

ö-- Mut kyllä nyt ehkä ensimmäisenä tulee, ei sitä osaa niitä haasteita tai niitä mahdollisuuksia ajatella ja positiivisia juttuja siinä vaiheessa kun ne on niinku akuuteimmillaan ne asiat, että kyllä ne on varmaan on päällimmäisenä se väsymys ja syyllisyys ja ehkä häpeäkin, et onko tehnyt jotain väärin tai tämmöset kuviot. Ja tietenkin just, et joutuu venymään sit niin, laukataan palavereissa ja selvitetään ja kaiken näköistä, et onhan se semmosta tietyllä lailla erityistä vanhemmuutta.--öÄ2/R1

öKyllä mä usein sitä mietin, et oonks mä jotenkin kauheen huono äiti kun en kestä ja ymmärrä ja tälle. -- Semmosten käytännön asioiden kanssa, kaupassa käynnit ja tämmöset, pitää aika tarkkaan miettiä voiko sinne Kallen kanssa lähteä, nykyään paremmin kun on vähän kasvanut.ö Ä4/R1

ö-- et se on niinku rasittavampaa ku joutuu paljon enemmän sääntöihin ja sääntöjen noudattamiseen, kaikkii semmosiin tylsiin asioihin keskittymään -- sitten lasten riitojen ratkaisii ja tämmösii niin on varmasti enemmän -- ite haluais niin kun vaan jotenkin enemmän puuhata jotain mukavii juttuja, ettei tarvii vähän väliä olla komentamassa, se on aika rankkaa.ö Ä5/R1

Kaiken kaikkiaan vanhemmuuden herättämiin päällimmäisiin tunteisiin sisältyi sekä kuormittavuuteen/haasteisiin että iloon liittyviä tuntemuksia. Kuormittavuuteen ja haasteisiin laskin kuuluvaksi vanhemman kokeman uupumuksen, huolen, väsymyksen, vastuun, riittämättömyyden sekä haasteet työn ja perheen yhteensovittamisessa. Vanhemmuuden tuottamiin myönteisiin tunteisiin kuuluivat ilo ja onni, ylpeys, yhteisöllisyys, rikkaus, rakkaus ja kiitollisuus. Molempien tutkimusryhmien vastaukset olivat lähes samansuuntaisia. Yhteinen piirre vanhemmuuden herättämissä tunteissa oli esimerkiksi uupumus, haasteet työn ja perheen yhteensovittamisessa sekä vanhemman oma jaksaminen iästä ja voimavaroista johtuen. Äidit kuvasivat kokevansa tunteiden kirjoa. Tunteiden kuvattiin elävän myös puntarissa ja vaihtelevan ajassa ja suhteessa

jokaiseen lapseen. Vaikkakin tunteissa oli havaittavissa samanlaisuutta R1 äidit toivat hieman enemmän esiin kuormittavuuteen ja haasteisiin liittyviä tunteita sekä he kokivat huolta ylivilkkaanlapsen pärjäämisestä koulumaailmassa.

öNo varmaan vastuu ja mut myöskin tietysti se ylpeys ja paikoin tietysti sitten tämä ilo ja onni. Mutta vastavuoroisena, sit se semmonen, oikeestaan tällä hetkellä ei oo uupumusta, jossain vaiheessa ollu varmaan sekin. Mut tietysti se huoli niiden pärjäämisestä, et miten mä osaan oikein kasvattaa, et niistä kasvaa kunnon kansalaisia.ö Ä1/R1

öNo se on samalla täynnä haasteita ja mut samalla se on hirveen rikasta. -- Onhan siinä omat haasteensa, ihan jo siinä, pelkästään siinä, että on kolme lasta, tietenkin arjen pyörittäminen, työn ja perheen yhteensovittaminen ja kaikki tälläiset kuviot. Ja tietysti Eskon kuviot on tuoneet oman lisämausteensa. --ö Ä2/R1

öJotenkin se semmonen ajankäytöllinen pohtiminen, että missä välissä minä ehdin mitään tehdä. Joskus mä koen sen kuorimittavana, jos on ollu raskas työpäivä --. Niin sitten aina tuntuu, et pitäis saada pieni niinku semmonen hetki huilata ja vähän tämmönen kovalevyn tyhjennys, et jaksaa taas orientoitua siihen kotiin ja sit siihen vanhemmuuteen. Et niinku molempien asioiden yhteen sovittaminen.ö Ä3/R2

ö-- et kyllähän se tämmönen riittämättömyys niinku työn ja perheen ja lasten tarpeiden yhteensovittamisessa on kyllä hirmu iso asia -- rakkaus ja huolenpito sitten on, jos myönteisistä tunteista miettii. -- mitä kaikkea hyvää ja ihanaa ja rakentavaa sää teet lapsi saa sitä, mut mitä kaikkea ikävää ja harmillista sä teet, lapsi kyllä saa senkin, että tuota se kasvattajan tehtävä tavallaan, se on aika iso --ö Ä4/R2

öNo siis uupumus välillä, koska ne on niin lähekkäin ne lapset, ne uuvuttaa, aika rankastikin välillä. Mut sit toisaalta niistä on niinku äärettömän ylpeä ja onnellinen, että ne on.ö Ä5/R2

Äidit tarkastelivat vanhemmuuden huolia kahdesta eri näkökulmasta. Ryhmän 1 kohdalla huolta herättäviä aiheita olivat esimerkiksi lapsen, jolla oli ylivilkkauksen kaltaisia pulmia, nykytilanne ja tulevaisuus. Esimerkiksi kouluun ja uusiin elämäntilanteisiin liittyvät kysymykset tulivat esiin. Lisäksi vanhemmat pohtivat omaa roolimalliaan ja haastavien tilanteiden ratkomista.

öNo varmaan nyt tän Pekan kohdalla, tää Pekan elämä, se et mihin suuntaan se lähtee. Koulun vaihdot yleensä ja uudet elämäntilanteet niin nehän on hirveen suuria sekä itelleen että lapselle. Et varmaan Pekka on suurin mikä huolestuttaa, et muitten kanssa kuitenkin, ne on olleet kuitenkin semmosia sopeutuvaisia.ö Ä1/R1

öNo kyllähän sitä tietenkin tulevaisuutta, varsinkin just Kallen kohdalla. Et kun on tommonen vilkas tapaus ja sitten kun tietää mitä näille kaikkia maailman riippuvuuksia ja semmosia niinku helpommin saattaa tulla ja kehittyä. Se on semmonen, justiin Kallen kohdalla, et ei niin nuo muut ainakaan tällä hetkellä huolestuta.ö Ä4/R1

ö-- miten pystyy niit kaikkii tämmösiä ku haastavia tilanteita ratkomaan -- löytääkö sellasen niinku hyvän toimintatavan, ennen kaikkea just siinä hetkessä, et kyllähän niitä jälkeensä löytää kovastikki, mut et just siinä hetkessä pystyy toimimaan jotenkin järkevästi.ö Ä5/R1

Puolestaan Ryhmän 2 vastauksissa eivät painottuneet yksittäisen lapsen herättämät huolet. Haastateltavat pohtivat paljon omaa kasvattajan tehtävää ja sen tulevaisuusulottuvuutta. Huolta tuotti esimerkiksi omassa kasvattajan tehtävässään onnistuminen, etenkin siitä näkökulmasta, että lapsilla olisi hyvä olla tulevaisuudessa. Oma terveys kuului myös huolenaiheisiin, esimerkiksi riittääkö oma jaksaminen kasvattaa lapset aikuisiksi asti.

öVarmaan just se et, onko onnistunu, koska sitähan ei nää sitten ennen kuin teini-iat ja muut myllerlykset ohi, et onko osannu antaa ne juuret ja siivet lapsilleen.ö Ä1/R2

ö-- se huolestuttaa, että saako niistä lapsistansa rakennettua sellaisia ihmisiä, joilla ois hyvä olla. Että saako heidän sielunmaisemaansa niinkun semmosen myönteisyyden, positiivisuuden ja toivon istutettua riittävästi eikä niinkun masennusta, ahistusta, surua, murhetta ja epätoivoa -- niinkun sen elämän ilon, toivon ja selviämisen uskon. --öÄ4/R2

Vanhemmuuden vaikeimpiin puoliin kuului sekä Ryhmän 1 että Ryhmän 2 mielestä rajat, tarkemmin eriteltynä joko niissä pysyminen tai sopivien rajojen asettaminen. Oleminen esimerkkinä, lasten välisten ristiriitatilanteiden selvittäminen sekä huoli siitä, miten onnistuu omassa kasvattajan roolissaan, lukeutuivat myös vanhemmuuden vaikeimpiin tehtäviin.

ö-- se että löytää ne rajat. -- Miksi kiellän tai miksi suostun? -- ettei oo niinku liian löysä eikä liian tiukka.öÄ1/R2

ö-- huoli, että osaako sitä oikeesti niinku kasvattaa niistä tytöistä sit sellasia kunnollisia aikuisia.ö Ä5/R2

Molempien ryhmien osalta oli havaittavissa vanhemman omaan jaksamiseen liittyvät kysymykset, jotka heijastuivat myös vanhemmuuden päällimmäisissä tuntemuksissa. Haastateltavat pohtivat esimerkiksi omaa ikäänsä ja voimavarojensa riittämistä sekä heihin vanhempana kohdistuvia paineita. Paineet saattoivat muotoutua esimerkiksi vastuun jakautumisesta vain yhdelle ihmiselle, joka oli havaittavissa tutkimusryhmä R1:n vastauksissa tai äitejä tarvittiin vanhempana enemmän mitä he pystyivät itsestään antamaan.

ö-- Et kun alkaa sit itellä ikää tulla niin paljon, niin sit tietysti se huoli siitä, että riittääkö se oma jaksaminen ja yleensä kaikki koko elinkaari siihen, että saa ne lapset aikuisiksi.ö Ä1/R1

öNo kyllä varmaan justiin se vastuu, jakaantuu niinkun lähestulkoon yhdelle ihmiselle kokonaan. Ainakin nyt tällä hetkellä tuntuu, et se ois semmonen iso juttu.ö Ä4/R1

ö-- minusta tuntuu, et minua tarvitaan niin paljon, että tarvitsevuuden määrä ylittää niinku sen minun jaksamisen kyvyn ja kyvyn olla käytettävissä vanhempana kaikille lapsille. --ö Ä3/R2

Vastaavasti vanhemmuuden parhaimpiin puoliin ja iloa tuottaviin asioihin lukeutuivat Ryhmän 1 kohdalla vanhemmuuden tuoma sisältö elämään ja yhteiset tekemiset, arki, lasten osoittamat tunteet sekä lasten kehityksen seuraaminen.

öNo ne on varmaan sellasia pieniä asioita kumminkii niitten kanssa, semmosia jokapäiväisiä jotain, aamulla kun tulee viereen tuhisemaan siihen onnellisina. --ö Ä1/R1

ö-- just ne yhteiset hetket ja yhteiset tekemiset. Se, että lapset on iloisia niin pienistä asioista -- ettei tarvii olla niinku mitään extreme juttua niinku koko ajan järjestää. Ja tietenkkin se ehdoton rakkaus, mikä niiltä tulee niinku kaikesta huolimatta, että vaikka ne välillä sanoo et äiti on tyhmä, niin silti mä tiedän et ne aidosti rakastaa semmoisena kun on. --ö Ä2/R1

öSiitä yhteisestä ajasta, mitä sitteí Se on niin kortilla, tuntuu joskus olevan. Se on mukava sit ku kaikki kotona ja voi lähteä vaikka pulkkamäkeen tai ihan tämmöstä arkista. --ö Ä3/R1

öNo siis tavallaan se, että näkee miten ne lapset kehittyä ja se, että voi niitten lasten kanssa sillai olla jotenkin viettämässä sitä arkea. --ö Ä5/R1

Ryhmä 2 puolestaan koki vanhemmuuden parhaimpiin puoliin ja iloa tuottaviin asioihin lapset itsessään, heidän saantinsa ja läsnäolon, kasvun ja kehityksen seuraamisen sekä perhe-elämän kokemukset ja tunteet. Kokemus vanhemmuudesta olikin näiltä osin hyvin samankaltaista ja vanhemmuuden ilot syntyivät hyvin pienistä asioista.

ö-- tietysti seurata sitä lapsen kehitystä ja kasvua ja ehkä vähän niitä omia tunteita mitä sieltä löytyy ja ylpeyshän se on aina kun joku kehuu, että on öihan äitin näköinen tai äidin oloinen tai äitin ääni.ö Ä2/R2

ö-- Ja tietysti aamuhetket lomapäivinä tai vapaapäivinä, kaikki niinku kasautuu sinne vanhempien sänkyyn ja eikä kenelläkään oo kiire minnekään. --ö Ä3/R2

öSiitä kun ne oppii uusia asioita. Ja siitä kun ne sanoo, vümeks sano vanhempikin tyttö mulle et öäiti minä tykkään susta hirveesti. Ne on semmosia, mitkä sitten tuopi sitä iloa ja jaksamista siihen vanhemmuuteen.ö Ä5/R2

7.1.2 Lapsikohtainen vanhemmuus

Lapsen kasvatuksen yksilölliset, lapsikohtaiset haasteet vanhemmuudelle tulivat esille molempien tutkimusryhmien vastauksissa. Vanhemmuudessa oli kaikille perheen lapsille samoja piirteitä, mutta esimerkiksi lasten ikäkaudet, luonne-erot, mahdolliset on-

gelmat, sukupuoli ja asema sisarusarjassa vaikuttivat vanhemmuuteen. Ikä korostui vastauksissa. Osa Ryhmien 1 ja 2 äideistä oli kuitenkin sitä mieltä, että vanhemmuus oli samanlaista kaikkien lasten kohdalla.

öEhkä kun on tyttö ja on poika ja sitten kun ovat luonteeltaan kuin yö ja päivä. Toinen on rauhallinen ja suuttuu harvoin, mut sitten kun suuttuu niin on oksat pois, ja toinen on sitten taas niin temperamenttinen et se niinku räjähtää kymmenen kertaa päivässä. --ö Ä1/R2

Molempien tutkimusryhmien kohdalla vastauksissa oli havaittavissa lasten heittävät yksilölliset tunteet. Myös vuorovaikutussuhteet lapsiin saattoivat olla erilaisia ja sisältää omanlaisiaan sävyjä. Vanhemmuuden samanlaisuus heijastui esimerkiksi rutiineihin ja tutkimusryhmän R2 mainitsemaan tasa-arvoon. Erilaisuus näyttäytyi puolestaan iän tuomissa toiminnan tasoissa ja ohjaamisessa sekä vaativuustasoissa.

öSamanlaista vois just sanoo on tietyl taval semmoset niinkun rutiinit ja semmoset -- Mut ehkä justiin sitte, ne erot tulee enemmän sit siellä vuorovaikutuksen puolella.ö Ä5/R1

Lasten yksilöllinen huomiointi koettiin tärkeäksi. Sen toteuttaminen oli kuitenkin vaikeaa, josta Ryhmien 1 ja 2 äidit olivat yhtä mieltä. Äidit kertoivat perheiden yksilöllisistä menetelmistä huomion antamisessa. Tutkimusryhmä R1:n äidit kertoivat käytettyihin menetelmiin kuuluvan kahdenkeskiset tilanteet, kuten harrastuksiin viemisen, kaupassa käymisen ja nukkumaanmenotilanteet. Huomiota ei kuitenkaan aina pystynyt antamaan niin paljon, mitä lapset yksilöllisesti olisivat vailla.

öKyllähän se tärkeätä on, mutta että sitte kelle se onnistuu milläkin tavalla ja kelle riittää mikin, että jollekin Mintulle voi riittää se et käydään kaupassa kahdestaan. Mut Tuomo on se, mikä vaatii niin paljon, et sille ei vain yksinkertaisesti ole antaa niin paljon aikaa ku se haluais --ö Ä1/R1

Ryhmän 2 vastauksissa tuli vastaavasti esiin sanallinen huomioiminen. Molemmille tutkimusryhmille yhteinen keino lasten huomioinnissa oli päivittäinen kuulumisten vaihto.

ö-- kyllä annan. Ja juuri näin, että olet maailman paras Simo, sinä olet maailman paras Tuukka ja sinä maailman paras Pinja, minulle. On se hienoa kun minulla on nämä kolme arvokasta lasta ja tämmöstä huomiota annan aika lailla kyllä.ö Ä4/R2

ö-- Et siinä kun aattelee, et molemmille pitäis antaa sitä yksilöhuomiota, se on vaikea toteuttaa. Sitten pitää niinkun yrittää sillee jotenkin luovia, et kuuntelee molempia, molemmilta kysyy, et no miten se päivä meni ja minkälaista oli ja antaa molempien kertoa. --ö Ä5/R2

Tekijöitä, jotka vaikuttivat yksilöllisen huomion antamiseen, olivat esimerkiksi lasten lukumäärä ja ajan järjestäminen arkena. Haastatteluissa painottui, että pienimmät lapset saivat huomiota vanhempia lapsia enemmän. Toisaalta osa äideistä koki, että isommat lapset vaativat sitä myös vähemmän. Vaikkakin vanhemmat lapset eivät vaatineet yhtä paljon huomiota, osasivat he tarvittaessa pitää puolensa.

ö-- Että tuota eri ikäkaudet, pitää suhtautua eri tavalla ja sit tottakai se pahnan pohjimmainen on se joka sitä huomiota eniten saa, semmosta toisenlaista. --ö Ä1/R1

öEn varmaan tasavertaisesti pysty, että se on niin tilannekohtaista. Tietysti jos tarkasteluväli on niinku pitkä, niin kyllä se varmaan siellä tasoittuu sitten pikku hiljaa. Mut lyhyellä aikataululla, se yleensä kuka tarvii eniten tai kellä on meno tai muuta, saa enemmän sitä huomiota. --öÄ3/R2

7.1.3 Vanhempien ohjaus- ja selviytymiskeinot

Vanhempien ohjauskeinoja oli vaikea määritellä kattavasti aineiston pienuuden vuoksi. Aineistosta oli kuitenkin havaittavissa, että Ryhmän 1 kohdalla yhden lapsen ylivilkkauksen kaltaiset pulmat tulivat esiin vanhempien puheessa ohjaamisesta. Ohjauksessa tärkeää oli esimerkiksi sääntöjen pitäminen ja ohjauksen jatkuvuus sekä se, että aikuinen tekee päätökset. Oleellista oli myös toisen vanhemman tuki ja samanlaiset toimitatavat. Tasa-arvoisuus ei välttämättä toteudu kaikkien lasten suhteen, vaikka vanhempi niin haluaisikin. Lapsen pulmien vuoksi asioissa voi joutua lapsikohtaisesti muuttamaan vaatimuskynnystä.

öVarmaan pidettyä säännöt, varsinkin tälle meidän Aatulle. Ja sitte et sä pysyt koko ajan niissä, näillä lapsilla täytyy jatkuvasti olla se ohjaus päällä. Pikkusen lipsut niin mopo karkaa käsistä, se on rankkaa.ö Ä3/R1

ö-- Pääsääntöisesti kuitenkin niin, et se on aikuinen, joka päätöksen tekee ja sitä sopii lasten noudattaa. Toki se ei nyt mee aina niin.ö Ä4/R1

Molemmat tutkimusryhmät vastasivat lähes samat asiat tärkeimmiksi tukitahoikseen, asiat kuitenkin painoutuivat hieman eri tavoin. Ryhmän 1 Äidit ilmaisivat merkittävimmiksi tukitahoikseen puolison, vertaistuen ja ulkopuolisen avun. Myös

lasten isovanhemmat ja lasten erilaiset toimintaverkostot tuotiin esiin vastauksissa. Lisäksi esitettiin toive arjen konkreettisesta auttamisesta.

ö-- semmosia ihmisiä keiden kanssa normalisoida niitä tilanteita, esimerkiksi kavereiden kanssa voi jutella, kuulla että ahaa, et ai se teidänkin lapsi teki just silleen ja tälleen, no et eihän tää nyt oookkaan niin kummallista, et jos tää meidänkin teki nyt näin. Et semmonen tietynlainen vertaistuki ehkä, niin on aika tärkeitä.ö Ä5/R1

Ryhmän 2 äidit vastasivat merkittäviksi tukitahoikseen puolison ja isovanhemmat. He toivat esiin myös vertaistuen, lasten toimintaverkoston, kasvatukseen liittyvän kirjallisuuden ja arjen konkreettisen avun merkityksen.

ö-- ja tietysti se mitä saa omalta puolisoltaan, et sehän on tietysti se, et tehdään yhdessä asioita, et vanhemmuus on semmonen meidän yhteinen asia. Et ettei millään tavalla kasaudu mun niskaan äitinä kuitenkaan. Tietysti meillä on niinku eri tehtävät ja funktiot jotenkin siinä ja niistä sitten puhutaan ja niistä sovitaankin. --ö Ä3/R2

ö-- lapset ovat paljon siellä mummon ja ukin luona ja heillä on aina ovi ja sydän auki näille lapsille ja he ovat hyviä ja kärsivällisiä lasten kanssa ja he saavat ruokaa siellä --. Niin kieltämättä kyllä se, että joku on tehnyt ruuan valmiiksi ja se on siinä naapurissa ja lapset käy siellä syömässä tai ruoka tulee meille keittiön pöydälle ja lapset syö. Niin se on sitä semmosta arjen helpotusta, mikä auttaa. Tai minä lähdän jonnekin asioilleni niin lapset voi mennä siihen mummon luo tai ne on kotona ja mummo on siinä matkan päällä varmistamassa. --ö Ä4/R2

Pienessä aineistossani ainoastaan isovanhemmilta saatavan tuen ja ulkopuolisen avun merkitys erottui selkeästi ryhmien välillä. Ulkopuolisella avulla tarkoitan tässä yhteydessä esimerkiksi lapsen mahdollisia terapeutteja ja kuntoutusmuotoja. Ulkopuolisen avun merkitys korostui Ryhmän 1 kohdalla, kun taas isovanhempien merkitys Ryhmän 2 kohdalla.

Vanhemmuuden selviytymiskeinot olivat hyvin yksilöllisiä, mutta liittyivät yhdistävien teemojen alle. Selviytymiskeinoilla tarkoitan erilaisia keinoja ja tahoja, jotka joko tukevat vanhemmuutta tai josta vanhempi saa voimaa omaan arkeensa. Ryhmä 1 selviytymiskeinoihin kuuluivat erilaiset harrastukset, oma aika, työ/opiskelu sekä ihmissuhteet (esimerkiksi kaverit tai isovanhemmat).

öVarmaan sit harrastukset ja sit tää oma opiskelu. Se, että pääsee kaheks päiväksi pois. Ja tulee sit täysin levänneenä ja irtautuneena sit taas takaisin tähän näin. Et on on sitä omaa aikaa, et ei pyöri pelkästään perheen ympärillä, --. Se varmaan auttaa. Hyvät kaverisuhteet, muutammat lenkki-illat viikossa.ö Ä1/R1

ö-- toisaalta tää työ tuo omat haasteensa mut on myös vastapainoo, tuo myös semmosta iloa, et jotain ihan omaa.ö Ä2/R1

Ryhmän 2 kohdalla selviytymiskeinot olivat hyvin samanlaiset, mutta ne painottuvat hieman eri tavoin. Esimerkiksi harrastukset koettiin kaikkein tärkeimmiksi. Ryhmän 2 vastauksissa tulivat lisäksi esiin arjen kotirutiinit sekä kulttuurin tuoma yhteisöllisyys. Vanhemmuus teeman jälkeen tarkastelen lasten välisiä sisarussuhteita.

ö-- välillä mulla on semmonen olo, et mä yksinkertaisesti tarviin vaan enemmän nyt myös omaa aikaa, mä tarviin vaan istua jossain yksin ja tyhjätyä mun pään ja miettiä niitä asioita. -- mä haluaisin urheilla, ihan siis semmosta hikiliikuntaa --ö Ä3/R2

öYks on tietenk se, että on hyvä työpaikka ja kivat työkaverit, eli töissä on hyvä henki, se on niinku hirveen tärkeä. -- Että kun saa olla mukavassa vuorovaikutuksessa työkavereiden kanssa, niin se uudistaa myös itseä ja antaa uusia näköaloja ja näkökulmia itselle kokoajan arjessa, omiin asioihin ja toisten asioihin, eli tavallaan se uudistaa, rakentaa ja kehittää miina. -- Niin ja sit se ihan levollinen kotona olo on myös tärkeä, tehdään yhdessä ruokaa, leivotaan yhdessä --ö Ä4/R2

7.2 Sisarussuhteet

Seuraavaksi esittelen, miten äidit kuvasivat lastensa välisiä sisarussuhteita. Ensin tarkastelen sisarusten tietoisuutta yhden lapsen erityisistä haasteista, jonka jälkeen sisarussuhteiden merkitystä. Lopuksi näkökulmana on vanhempien rooli lastensa välisissä sisarussuhteissa. Kaikkiaan lasten väliset sisarussuhteet sisälsivät hyvin erilaisia piirteitä. Myös samaan sisarusparveen kuuluvien lasten väliset suhteet olivat erilaisia. Ikä ja sukupuoli vaikuttivat suhteiden luonteeseen. Omien lasten sisarussuhteiden vertaaminen toisiin perheisiin oli kuitenkin haastateltavista vaikeaa. Ryhmän 1 äidit pohtivat lasten keskinäisten suhteiden laatua. Jotkut sisarukset olivat erityisen kiintyneitä toisiinsa, kun taas toisilla sisaruksilla saattoi olla paljon ristiriitoja. Äidit pohtivatkin, onko ristiriitojen luonne mahdollisesti erilainen muihin perheisiin verrattuna.

7.2.1 Tietoisuus yhden sisaruksen erityisistä haasteista

Ryhmän 1 vanhemmat olivat yhtä mieltä siitä, että lapsen erityiset haasteet kuten ylivilkkaus ja käytöksen pulmat toivat jotain erityistä sisarussuhteisiin. Äidit kokivat, että tunteiden osalta se toi sisarussuhteisiin kateutta. Osa sisaruksista saattoi tuntea kateutta siitä, että sisarus sai käytöksellään osakseen enemmän vanhempien huomiota. Vastaa- vasti myös sisarus, jolla oli haasteita käytöksessään, saattoi tuntea kateutta toisia sisaruksiaan kohtaan itseensä kohdistuvien rajoitusten ja saamansa palautteen takia.

ö-- Et jotenkin se, jolla niitä pulmia on, niin saattaa kokea, että aina hänelle niinku sanotaan, ja aina niinku häntä rajoitetaan ja muita ei. Se tulee ehkä se kokemus siitä, että niinku, että ne toiset on vanhempien mielestä parempia kuin minä ja ne toiset saa enemmän positiivista. --ö Ä2/R1

öNo siis se, että varmaan on enemmän just tämmöstä fyysistä kiinni käymistä ja sitten ehkä justiin, tavallaan se kanssa, että sit toista joutuu aika tiukastikin ohjaamaan, niin jotenkin tuntuu, että se rasittaa välillä vähän sitä pienempääkin --ö Ä5/R1

Kateuden lisäksi joillakin sisaruksilla saattoi ilmetä häpeän tunnetta. Häpeää aiheutti esimerkiksi sisaruksen käytös tai se, että sisarus oli erityisluokalla. Häpeän ohella oli havaittavissa pelko tulla leimatuksi öADHD-lapsen sisarukseksi. Äidit kokivat, että sisarusten väliset ristiriidat olivat todennäköisesti yleisempiä, mitä muissa perheissä, joissa vastaavia pulmia ei ollut.

ö-- Koska se tarvii enemmän sitä huomioo ja sitä temppuilua, niin se tietysti, et toiset tulee sit siitä kateelliseksi. Mut sitten tämä häpeä siitä, että kun nyt se ylivilkas sisarus onkin siellä erityisluokalla --ö Ä1/R1

Tulokset osoittivat, että tavat, joilla lasten tietoisuus yhden sisaruksen erityisistä haasteista kertyi, vaihteli. Yksi tapa tietoisuuden lisäämisessä oli vanhempien itse kertoma tieto. Mikäli muiden sisarusten kanssa oli käsitelty asiaa, apuna joko oli tai ei ollut käytetty varsinaisia diagnooseja. Siihen, oliko muille lapsille kerrottu yhden sisaruksen erityisistä haasteista, vaikutti myös lasten ikä. Vanhimmille sisaruksille kerrottiin nuorempia sisaruksia enemmän asiasta. Äidit kokivat, etteivät pienemmät sisarukset vielä ymmärtäisi asiasta. Sisaruksille oli esimerkiksi pyritty selvittämään yhden sisaruksen erityisistä pulmista johtuvaa käyttäytymistä ja sitä kuinka sisarukset voisivat omalla käytöksellään huomioida asiaa. Haastattelussa ilmeni myös asioita, joita vanhempi ha-

luaisi kertoa lapsilleen, mutta asian kertomistapa oli vielä harkinnassa, kuten kertominen lapsen mahdollisesta lääkityksestä.

ö-- Sen verran oon sitä miettinyt, kun on puhuttu, et aloitetaanko me lääkitys jossain vaiheessa, että mitenkä sitten Kallelle ja näille muille siitä lääkityksestä puhuis, että silleen on se asia ollut mielessä. --ö Ä4/R1

Lasten tietoisuus saattoi kasvaa myös sisaruksen, jolla oli haasteita käytöksessään, saaman palautteen tai asiaan kytkeytyvien muiden tahojen myötä. Muut sisarukset olivat esimerkiksi saattaneet kuulla lapsen hoitopaikan antamaa palautetta päiväankulusta ja siihen liittyneistä mahdollisista huomautuksista. Muut sisarukset olivat tietoisia erilaisista tutkimuksista tai muista tukimuodoista, joissa sisarus, jolla oli haasteita käytöksessään ja/tai osa perheestä oli käynyt. Kouluun liittyvät erityisjärjestelyt viestivät myös muille sisaruksille yhden sisaruksen erityisistä haasteista.

ö-- en mä usko et se ihan sisäistää että, et miten paha se niinku on sitten. Kyllä se mä luulen et jotain, niinku nyt varsinkin kun ollaan puhuttu Aatun kouluun lähöstä, ei voi mennä tavalliselle luokalle --ö Ä3/R1

Äidit epäilivät, että lapset ymmärtävät yhden sisaruksen erityisistä haasteista jonkin verran, mutta eivät kuitenkaan täysin. Vaikka lapsille oli selitetty sisaruksen erityisistä haasteista, kokemus saattoi olla, että sisarus käyttäytyy tahallaan tietyllä tapaa tai sisaruksen kanssa sovittuja erityissääntöjä oli vaikea hyväksyä aikaisemmin mainitun kateuden takia.

ö-- Taru nyt jotenkin silleen kokee vaan, et no se saa vaan sillä kiukuttelulla lisää huomiota ja tälleen, mikä on siis aikuisillakin ihan yleinen käsitys, et se on vaan huonosti kasvatettu. --ö Ä4/R1

7.2.2 Sisarussuhteiden merkitys

Sisarussuhteet koettiin tärkeiksi ja luontevaksi osaksi elämää sekä suhteiden toivottiin kantavan tulevaisuuteen. Molempien tutkimusryhmien äidit toivoivat sisarusten olevan hyvissä väleissä tulevaisuudessa. Etenkin sisarusten toivottiin puolustavan, huolehtivan ja auttavan toisiaan elämän erilaisissa tilanteissa ja olevan ystäviä keskenään. Lähitulevaisuuden osalta Ryhmä 1 toivoi sisarusten näkevän toisensa enemmänkin mahdolli-

suutena uhkan sijasta sekä riitojen vähentyvän. Ryhmän 2 vastauksissa sisarusten koettiin muodostavan sosiaalisen turvaverkoston.

ö-- se on kumminkin se lähin silleen et ne on kasvaneet yhdessä, et vaikka tulis puoliso niin sehän on vain siitä ajasta eteenpäin. Et ne tietyt semmoset asiat, kun tulee vaikeuksia elämässä, et sisarus ois sit se yks tärkeimmistä. Et ne pystyis pysymään niin tai huolehtimaan tai auttamaan tai mitä nyt olisikaan. --ö Ä1/R1

öMä niinku toivosin et ne ois hyviä kavereita keskenään. Onhan se valtava mahdollisuus, just se että joku aina joka puolustaa ittee. --ö Ä2/R1

Sisarussuhteiden parhaisiin puoliin kuului sekä Ryhmän 1 että 2 mielestä sisaruksesta välittäminen ja huolenpito. Myös niissä sisaruspareissa, joissa lapset eivät aina tulleet toimeen keskenään, isommat suojelivat nuorempaa.

ö-- toisesta pidetään huolta jos joku juttu käy. Vaikka tuntuu, ettei ne ei niinku tulis toimeen keskenään. Mut sit kumminkin kuulee tuolta kyliltä, että kun Tuomo kulkee koulukaverin kanssa yhtä matkaa ja Pekka meni sen koulukaverin pikkuveljen kanssa, niin se oli kuulemma ohjeistanut sitä sitten että öälä sitten jää minnekään matkalla ja muista mennä reippaasti tien yli jaä ö, et vielä kumminkin löytyy se joku semmonen sisaruksesta välittäminen, vaikka tuntuu et se on se pahin vihamies --ö Ä1/R1

öSit huomaa jos ollaan jossain muualla ja muita, niin sit sitä omaa pikkuveljeä suojellaan, et saa tönä sitä tai semmosta.ö Ä3/R1

Vanhemmat, joiden lapsilla ei ollut suurta ikäeroa, arvioivat sisarusten puuhautuvan yhdessä päivittäin. Mikäli sisarusten ikäero oli suuri, yhteisiä puuhia sisarusten välillä oli noin 1-3 kertaa viikossa. Yhdessä vietettyyn aikaan vaikutti sisarusten ikäeron lisäksi yhteisen ajan vähyyks arki-iltoina. Viikonloppuisin yhteistä aikaa oli enemmän. Yhdessä vietettyä aikaa saattoi vastaavasti lisätä sisarusten hoitomuoto. Mikäli lapset olivat esimerkiksi samassa hoitopaikassa, he saattoivat olla koko päivän tiiviisti yhdessä.

öEi päivittäin, muutaman kerran viikossa ehkä se riippuu siitä, että kun Oskarilla on kuitenkin läksyt ja harrastukset ja muut, niin sitte se ilta on niin keuheen lyhyt --ö Ä1/R2

öPäivittäin, kyllä että kato kun ne on kuitenkin samassa hoitopaikassa -- ne on oikeestaan kokoajan yhdessä --ö Ä5/R2

Sisarukset puuhastelivat yhdessä esimerkiksi erilaisten leikkien myötä. Lapset muun muassa rakentelivat yhdessä, leikkivät roolileikkejä, olivat piilosta, pelasivat erilaisilla koneilla, tekivät kotiaskareita ja kädentaitoja. Äidit kertoivat kunkin sisarusparin

omista yhteisistä puuhista, jotka selvästi yhdistivät sisaruksia. Legoilla rakentamiseen pääsivät myös perheiden pienimmät osallistumaan.

ö-- niillä on semmosia yhteisiä juttuja niinku esimerkiks eilen illalla ne menivät tuonne meidän makkariin ja ne niinku leikki karatea ja nauraa kikattivat. Kyllä ne löytää sitten ne yhteisetkin jutut tai rakentelevat legoilla tai leikkivät piilosta tai muuta --ö Ä1/R2

Kaikki sisarukset eivät kuitenkaan leiki yhdessä, esimerkiksi Ryhmän 1 äidit toivat esille, etteivät leikit ja puuhat suju kaikkien sisarusten kesken. Tuolloin leikit päättyivät hyvin usein riitoihin. Toisaalta jollakin sisaruksista saattoi olla kantava rooli leikkien sujumisessa. Osa sisaruksista saattoi hakea myös ensisijaisesti muuta seuraa itselleen sisaruksen sijaan tai vastaavasti hakeutua tiiviisti sisaruksen seuraan riidoista huolimatta.

ö-- sillon sujuu leikit hyvin jos Tarukin lähtee mukaan, et on pojat ja Taru. Sillon saattavat rakennella legoilla, askarrella, piirtää -- jos keskenään leikkii, kyllä se usein menee kuitenkin riitelyn puolelle ja varmaan justiin johtuen ainakin osittain Kallen keskittymiskyvystä, et se ei jaksa sit kuitenkaan keskittyä yhteen leikkiin tai haluaa, et on tiukasti omat säännöt tai näin. Mut et Taru on kyl aika taitava, et sillon kun se leikkii niiden kanssa aika hyvin sujuu ne touhut.ö Ä4/R1

ö-- Ne on hirveesti kiinni toisissaan, mut ne tappelee aivan hirveesti. -- vois ajatella, että jos ne niinku hirveen paljon riitelee ja näin, ettei viittis ees leikkii toistensa kanssa. Mut koko ajan ne hakee sitä toista siin kuitenkin, et jos ne kotonakin on, ei ne leiki erikseen --ö Ä5/R1

Tarkastellessa sisarussuhteiden haasteita tulokset osoittivat, että tutkimusryhmissä nousi esille erilaisia teemoja. Keskeisimmät teemat Ryhmässä 1 olivat lasten ristiriitatilanteet, sisaruskateus sekä ikään liittyvien oikeuksien hyväksyminen. Ristiriitojen osalta vaikeuksia muodostivat niiden selvittäminen sekä toisen sisaruksen tietoinen ja turha ärsyttäminen. Sisarkateuden osalta kohteet saattoivat olla hyvin erilaisia. Nuoremille sisaruksille saattoi tuottaa vaikeuksia hyväksyä, että vanhemmalla sisaruksella oli enemmän oikeuksia.

ö-- Ymmärtää tätä, et on kaks vuotta nuorempi, ettei oo kaikkia oikeuksia. Tuomon kohdalla vois sanoa sillä on aika monessa asiassa niitä kateuksia että... Tuntuu, et toisilla on aina paremmin.ö Ä1/R1

Ryhmän 2 vastauksissa sisarussuhteiden vaikeimmiksi asioiksi nousivat sisarusten ikäero, yksilöllisyys ja toisen osaamisesta iloitseminen väheksymättä itseään.

ö-- Niin ehkä se on se ikäero ja se, että ne niinku ajattelee ja elävät toisaalta niin erilaisissa maailmassa. Toisaaltahan sehän on vaan rikkautta, että sitte Tiinakin saa valmiiksi jo sitä ison pojan maailmaa.ö Ä1/R2

Asioita, jotka huolestuttivat lasten sisarussuhteissa, olivat Ryhmän 1 mielestä lasten väliset riidat ja sisarusten välisten suhteiden kehittyminen. Äidit toivoivat, että lasten väliset riidat vähentyisivät ja että lapset löytäisivät yhteisen sävelen toistensa kanssa, jotta viha ei jatkuisi aikuisuuteen asti. Huolta tuotti myös se, jääkö joku lapsi vähemmälle huomiolle yhden lapsista vaatiessa muita enemmän aikaa ja huomiota. Huolestuttavien asioiden osalta vanhemmat pohtivat kuinka he voisivat itse vaikuttaa asioiden kääntymiseen myönteiseen suuntaan.

öKun kuulee niitä mitkä vihaa toisiaan sit niinku, et ne on pahimmat vihamiehet aikuisenakin, että ois jotain yhdistävää tekijää sitten. Et millä tavalla ne sais ne suhteet siihen malliin, et ne toimis joskus jollain tavalla. Jos joskus vaikka pääsis joulupöytään kokoontumaan aikuisenakin.ö Ä1/R1

ö-- jos ne käy toistensa kimppuun, niin sehän on nyt aika huolestuttavaa. --ö Ä5/R1

Ryhmän 2 vastauksissa huolestuttavien asioiden osalta heijastui tulevaisuusulottuvuus sekä sisaruskateus ja mustasukkaisuus.

ö-- joskus ehkä se semmonen mustasukkaisuus tai kateus joittekin sisarten välillä. Niin se huolestuttaa, jos tuntuu, et on hyvin voimakkaita tunteita -- jos siellä on vihamielisyyttä ihan oikeesti jossain riitatilanteessa. --ö Ä3/R2

Lasten väliset ristiriidat kuuluivat kaikkien tutkimukseen osallistuneiden perheiden lasten sisarussuhteisiin jossain määrin. Osan sisaruksista kuvattiin tappelevan paljon ja helposti, osan vastaavasti yhtä harvoin kuin mitä yhteistä puuhaakin esiintyi. Riitoja oli luonteeltaan monenlaisia ja ne saattoivat syntyä erilaisista asioista. Lähes kaikki Ryhmän 1 äideistä kuvasivat sisarusten välisiä riitoja olevan päivittäin ja yleensä monta kertaa päivässä. Arkipäivisin riitoja oli yleensä vähemmän kuin viikonloppuisin, koska yhteistä aikaa oli vähemmän. Riidat syntyivät usein esimerkiksi yhden sisaruksesta alkaessa isottelemaan tai määräilemään leikeissä. Riidat saattoivat alkaa myös aivan pienistä asioista.

öVarmaan Tuomo on sinne härnäämään menee ja isottelemaan sinne toisten joukkoon, niin se tekee ainakin sen, että tulee sitä riitaa. -- Mut sitten Pekan ja Oton leikit -- päättyy siihen,

et kun ne ei osaa sitä lopettaa, niin toinen väpättää niin se tulee se riita, et siellä saattaa nyrkit heilahtaa sitten. --ö Ä1/R1

öNo ne nyt saattaa tulla ihan jostain ihan pienestä jutuista. Toinen väittää toista ja toinen sanoo et ei se näin oo. Mut yleisimmin ehkä jostain leikeistä just. Just niistä rooleista, että kuka siinä niinku määrää ja kuka sitä leikkiä ohjaa ja jos toinen niinku pomottaa niin sitten toinen niinku ei suostu siihen -- Et kumman hahmo nyt voittaa ja on voimakkain ja kumman auto on parempi. --ö Ä2/R1

ö-- semmosta tietoista toisten ärsyttämistä, mikä sit just johtaa yleensä näihin konflikteihin. --ö Ä5/R1

Ryhmän 2 osalta lähes kaikki äidit määrittivät sisarusten nahistelevan päivittäin tai harvemmin jotain pientä. Sisarusten väliset pienet kinastelut saattoivat syntyä esimerkiksi juoruamisen, toisen tavaroihin luvatta koskemisen tai leikin sääntöjen sovimisen ja noudattamisen seurauksina. Kuten Ryhmän 1 kohdallakin, myös Ryhmän 2 sisarusten väliset ristiriidat syntyivät myös muista pienistä asioista. Molempien ryhmien vastauksista oli havaittavissa, että riitojen taustalla saattoi esiintyä huomionhakuisuutta.

öYleensä ne tulee semmosta, että Emma käy tuolla Ullan koruhyllyllä hämmentämässä --ö Ä2/R2

Kuten aikaisemmin ilmeni, riitojen aloittajana ei välttämättä ole lapsi, jolla oli haasteita käytöksessään. Myös muut sisarukset osasivat toimia riitojen aloittajana. Samoin Ryhmän 2 kohdalla oli vaikea määritellä kuka sisaruksista aloittaa herkimmin riidat. Osassa perheistä se oli nuorin, osassa vanhin sisarus. Lasten välillä oli myös herkkyseroja riidan aloittamisen suhteen.

ö-- on semmosia erilaisia herkkyksiä. Et toinen helpommin aloittaa ja toinen sitten reagoi samalla tavalla. Mut ei meillä kukaan ole sellainen sillä tavalla riitapukari, että olisi aina aloittamassa. --ö Ä3/R2

7.2.3 Vanhempien rooli lastensa välisissä sisarussuhteissa

Vanhempien rooli lastensa välisissä sisarussuhteissa näkyi esimerkiksi sisarusten välisten riitojen ratkaisemisessa. Vanhemmat olivat hyödyntäneet erilaisia menetelmiä. Ryhmän 1 äidit kuvasivat sisarusten välisen riitojen päättyvän esimerkiksi jonkun lapsista tullessa kertomaan riidasta tai vanhempien mennessä väliin. Lapset saattoivat myös käydä toisiinsa fyysisesti kiinni tai yksi sisaruksista saattoi alkaa huutamaan. Riitojen

ratkaisussa hyödynnettyjä menetelmiä olivat esimerkiksi Ryhmän 1 kohdalla lasten ohjaaminen eri paikkoihin rauhoittumaan, jäähyenkki tai isompaan sisarukseen kohdistuvat kasvatukselliset ohjeistukset. Haastateltavat toivat kuitenkin esiin, ettei lapsi, jolla oli ylivilkkauden pulmia, ollut aina riitojen aloittajana.

ö-- yrittänyt jutella niiden kanssa, mitä on tapahtunut ja sit varsinkin jos on jotain lyömistä ja semmosta, et niin ei passaa tehdä. Sit on jäähyrangaistus käytössä, jos toista kaltoin kohtelee. --ö Ä4/R1

öSe just riippuu tilanteesta, aika useesti joutuu just meneen väliin, koska ne alkaa just huutamaan kilpaa. Näin silloin jo tietää, että ei varmasti pysty enää siinä vaiheessa rauhoittumaan. Eli siis siihen, et ne komennetaan sieltä erikseen rauhoittumaan johonkin tai näin. Tai sit saattaa olla just, et toinen nappaa toiselta jonkun lelun tai muuta ja lähtee painelemaan ja toinen jää siihen huutamaan. Tai sit se just saattaa käydä kimppuunkin, mut onneks nyt vähemmän enää -- Mutta kyllähän ne joskus sit onnistuu tietysti sopimaankin, ainakin jos ite sieltä sanoo niinku väliin --ö Ä5/R1

Samankaltaisia piirteitä oli myös Ryhmän 2 äitien kuvauksissa. Riidat päättyivät joko itsestään tai vanhempien puuttuessa niihin. Ryhmä 2 kuvasi selvittävänsä riidat esimerkiksi puhumalla, jokainen sai kertoa oman näkemyksensä ja jokaista vastuutettiin omista teoistaan, leikki lopetettiin tai vaihdettiin toiseksi. Myös anteeksipyyttämisen merkitys korostui. Molemmat ryhmät toivat esille, että lasten kanssa harjoiteltiin riitojen selvittämistä.

öNo se leikki loppuu. -- Ja sitten me vanhemmat saatetaan sanoa, no ei siitä sit tule mitään, ei tartte, tehkää jotain muuta. Sit se päättyy, niin ei se jää päälle. -- silloin yleensä kun tähän riitaan mennään, yleensä silloin on jo semmosta negatiivista energiaa ilmassa, semmosta väsymystä napinaa, et mikään ei ole kivaa -- Sitten jotakin tapahtuu välissä, niin sit se muuttuu paremmaksi. Käydään ulkona tai syödään tai, et sit vaihdetaan vähän niinku sitä asetelmaa. Sit ne sammuu ne riidat --ö Ä4/R2

Vanhempien suhtautumisesta lasten välisiin riitoihin oli löydettävissä yhtäläisyyksiä tutkimusryhmien välillä. Osa vanhemmista kuvasi sisarusten välisten riitojen tuntuvan heistä rasittavilta. Yleinen ilmapiiri riitojen syntyessä saattoi olla jo valmiiksi väsynyt. Vanhemmat toivoivat, että lapset oppisivat selvittämään riitojaan nykyistä enemmän, etenkin pieniä riitoja. Osa vanhemmista kuvasi myös tarkkailevansa lasten välistä tilannetta ennen puuttumistaan.

öMun mies ehkä enemmän antais niinku yrittää sitä et ne niinku keskenäänki niitä sovittelis. -- Mut mä ehkä ite sit ehkä aika helposti meen siihen väliin jos mä jo aistin alakertaan, et nyt siellä kohta jo jotain tapahtuu. -- Mut on yritetty toki ohjata siihen, et nyt teidän pitää tää sel-

vittää, jos ette pääse sopuun niin sit se leikki lopetetaan kokonaan. Et ensin yritetään tarjota mahdollisuutta. Tietysti riippuu just, että miten se, missä pisteessä se riitä jo on -- Se saattaa auttaa siihen, että pojat huomaa et okei nyt tää leikki loppuu ellei he tälle jotain nyt tee. -- tulee sit jonkun näköistä selvittelyä ja anteeksi pyyntöä sun muuta. Se tietenkin aina vähän riippuu. Et ihanteellista olisi jos ne itse osaisi setviä ja sumplia ja näin.ö Ä2/R1

ö-- tietysti harmittaa tosi paljon, että just se, et vois ajatella niin, et vaan antaa ohjeita ja sitten ne siitä ratkoo ne itse hienosti, sehän ois tosi mukava, mut et eihän se niin yleensä mene. Se on varmaan just arjessa yks rasittavimpia asioista --ö Ä5/R1

Pari Ryhmän 2 äideistä vertasi lastensa välisiä riitoja omaan lapsuuteensa ja silloin koettuihin sisarusten erimielisyyksiin. Sisarusten välisten erimielisyyksien koettiin kuuluvan sisarussuhteisiin ja kasvattavan lapsia. Toisaalta sisarusten välisten risti-riitojen taustalla koettiin olevan mahdollisia pettymyksen tunteita suhteessa vanhempiin. Sisarussuhteita pidettiin myös varhaisena elementtinä sosiaalisen kanssakäymisen harjoittamisessa, jota vanhempien tulee tarvittaessa ohjata. Seuraavien aineistoesimerkkien jälkeen siirryn tarkastelemaan vanhempien lapsilleen kohdistamia odotuksia ja lapsilleen antamia tehtäviä.

ö-- et miks sä oot niin kauhean vihainen. Sittenhän näitä tulee esille, että eihän oikeestaan oookkaan vihainen niinku tavallaan veljelleen jostain vaan, et ösinä rakastat paljon enemmän Lasseaö. Et jotenkin mä ajattelen, et ne voimakkaat vihamielisyyden tunteet siellä sisarussuhteissa, ne jotenkin semmoseen koettuun epäoikeiden mukaisuuteen tai vaille jäämiseen suhteessa vanhempiin esimerkiks voi liittyä. --ö Ä3/R2

ö-- mun mielestä vanhempien tehtävä on myös ohjata siinä, et se on tavallaan sitä sosiaalista kasvattamista. Et niinku lapsi tarvii apuna siinä, et se oppii tapoja olla kanssakäymisessä muiden kanssa ja sisarussuhteet on, minä ajattelen on se varhaisin elementti siitä.ö Ä3/R2

7.3 Lapsiin kohdistuvat odotukset sekä lapsille annetut tehtävät

Viimeinen tutkimuskysymykseni liittyi lapsiin kohdistuviin odotuksiin ja tehtäviin. Halusin selvittää ovatko odotukset ja tehtävät samanlaisia perheen kaikille lapsille ja vaikuttaako yhden lapsen ylivilkkauden pulmat odotuksiin ja tehtäviin. Tutkimuksessa selvisi, että odotukset ja tehtävät eivät aina ole samanlaisia perheen kaikille lapsille. Lähes kaikki äidit toivat vastauksissaan esiin, miten tehtävät ja odotukset olivat porrastettu iän mukaan. Vaatimukset kasvoivat lasten kasvaessa. Eroja esiintyi esimerkiksi siivouksen eri osa-alueissa, kaupassa käymisessä tai omatoimisuudessa arjen yleisissä

askareissa. Seuraavaksi erottelen, kuinka yhden lapsen erityiset haasteet vaikuttivat odotuksiin ja tehtäviin, millaisia odotuksia ja tehtäviä perheiden lapsille yleisemmin annettiin sekä miten lapset suoriutuivat ja suhtautuivat niihin.

7.3.1 Lapsen erityisten haasteiden vaikutukset odotuksiin ja tehtäviin

Äidit toivat vastauksissaan esiin erilaisia näkökulmia, miten yhden lapsen erityiset haasteet, saattoivat näkyä lapsen kohdistuvissa odotuksissa ja tehtävissä. Osa äideistä koki, että lapsen haasteet toivat mukanaan enemmänkin odotuksia kuin tehtäviä. Tehtävien osalta saattoi jopa ilmetä vähempää vaativuutta. Äidit miettivät myös omaa asennettaan annettuihin odotuksiin ja tehtäviin.

Lapsen, jolla oli erityisiä haasteita käytöksessään, kohdistuvat odotukset liittyivät hänen käytökseensä ja sääntöjen noudattamiseen. Lähes kaikki Ryhmän 1 äidit toivat esiin, että näitä asioita vahdittiin yhdeltä lapselta muita enemmän. Lapsen odotettiin käyttäytyvän paremmin, olevan tottelevaisempi ja tahdikkaampi sekä huomioivan toisia. Mikäli sovittuja sääntöjä ei noudatettu, oli niillä myös syy-seuraus suhteensa. Eräs äideistä toi esiin odotusten noudattamisessa hyödynnetyt tarra- ja palkintomenetelmät, jotka olivat kaikkien lasten käytössä, jotta ne eivät kohdistuisi vain yhteen lapseen.

öVarmaankin just ainakin odotuksia, ei ehkä niinkään tehtäviä. Kun sitä joskus melkein päinvastoin ajattelee, et siltä ei nyt kuitenkaan suju, vähempi onneks nykyään. Mut kyl sitä jotenkin odottais useimmin, et se käyttäytyis paremmin tai niinku olis semmonen tahdikkaampi. --ö Ä4/R1

Lapsiin kohdistuvat tehtävät saattoivat olla erilaisia lasten välillä. Erojen koettiin näkyvän tehtäviin liittyvissä vaativuustasoissa. Lapsen, jolla oli haasteita käytöksessään, kohdalla oli pyritty luovimaan tehtävien suorittamisessa, eikä häneltä vaadittu aina yhtä paljon kuin muilta sisaruksilta. Vaativuustason madaltuminen saattoi näkyä kodin lisäksi myös päiväkodissa ikätovereiden seurassa.

ö-- siltä ei ehkä vaadita niin paljoa, että... -- ehkä se ei sit, kun sillä on niin se odotuskynnys laskettu niin matalaks, et jos se nyt pystyy nyt tuomaan ne takit naulakkoon taikka pesuhuoneeseen kuivumaan sen muutaman kehotuksen jälkeen niin se on hyvä. Tai sen läksyjen tekeminen, et se saa ne jollain tavalla tehtyä, ku siinä vieressä istuu, onko se niinku pürretty sinne päin se nolla tai ykkönen, niin se on ok. -- oikeestaan kaikin puolin sen niinku se taso on madallettu hirveesti, ettei se menis niinku lukkoon ja saa raivareita. --ö Ä1/R1

Osa äideistä toi esiin oman suhtautumisensa lapsen käytökseen esimerkiksi sääntöjen noudattamisen osalta. Lapsen, jolla oli haasteita käytöksessään, sääntöjen noudattamista seurattiin ja mahdollisiin rikkeisiin saatettiin suhtautua negatiivisesti. Suhtautuminen eri sisarusten sääntörikkeisiin saattoi myös vaihdella lasten välillä.

ö-- jotenkin sellasta sääntöjen noudattamista semmosta, tulee kyllä vahdittua enemmän, että Ja sit siihen, että ja jos se niinku rikkoo jotain sääntöä, siihen ite suhtautuu niinku jollain tavalla negatiivisemmin kun siihen, jos se toinen joskus tekee jotain --ö Ä5/RI

Yhden sisaruksen erityiset haasteet käyttäytymisessä, saattoi tuoda odotuksia muille sisaruksille. Muilta sisaruksilta odotettiin esimerkiksi ymmärrystä sisaruksen käytöstä kohtaan. Muiden sisarusten toivottiin huomioivan sisaruksen, jolla oli haasteita käytöksessään, mahdollisen ärsytys- ja raivokynnyksen. Toivottavaa oli, etteivät he tarkoituksella ärsyttäisi sisarustaan muun muassa jankuttamalla eri asioista.

ö-- Joo varmaan siis se, et ne tietää sen ärsytyskynnyksen, että sitä ei saa kauheesti ärsyttää, et se ei mee sinne raivon puolelle. Niin sitä muistutellaan aika usein, no niin et nyt lopettakaa --ö Ä1/RI

ö-- Tarukin nykyään varmaan tohon ikään liittyen provosoituu kaikesta mitä Kalle tekee tai sanoo. -- Se voi Tarusta tuntua ehkä epäreilultakin, mut silleen tavallaan ei kannata hermostua kaikesta mitä se sanoo tai tekee. Silleen oon yrittänyt sitä prepata sitten.ö Ä4/RI

Muilta sisaruksilta saatettiin myös vaatia enemmän ja parempaa suoritusta asioiden tekemisessä sekä toimimista mallina omien vahvuuksien ja mahdollisuuksien mukaan. Sisarukset saattoivat kokea epäreiluutta lapsen, jolla oli pulmia käytöksessään, saamaa huomiota ja vaatimuksia kohtaan.

7.3.2 Odotuksiin ja tehtäviin liittyvät periaatteet

Haastatteluiden perusteella lapsiin kohdistuvat odotukset olivat jaettavissa kolmeen yläluokkaan 1) tottelevaisuus ja sääntöjen noudattaminen, 2) kohtelias käytös ja 3) omien tunteiden hallinta. Yläluokista tottelevaisuus ja sääntöjen noudattaminen sekä kohtelias käytös olivat yhteisiä molemmille tutkimusryhmille. Omien tunteiden hallinta tuli esiin Ryhmän 2 vastauksissa.

Sääntöjen ja tottelevaisuuden osalta painottuivat perheiden sopimat omat pelisäännöt. Yhteinen sääntö molempien ryhmien kohdalla oli kouluikäisten lasten läksyjen

tekeminen pian koulupäivän päättymisen jälkeen. Kohtelias käytös sen erilaisine ilmaisuuotoineen oli molempien ryhmien äideille merkityksellistä. Lasten tuli totella ja olla kohteliaita myös isovanhemmille.

ö-- tietysti tottelevaisuutta ja sitä, että aikuisia pitää kuunnella ja varsinkin vanhempia, mummoa ja ukkia niitä pitää kunnioittaa. -- ja hyvää käytöstä tottakai ruokapöydässä, tämmöset ihan perusjutut, ei puhuta ruoka suussa niinkun ja ei leikitä ruokapöydässä ja sohvilla ei pompita ja näitä on minulla aika paljon sit tämmösiä. Minusta ne kuuluu niinkun ihan peruskäyttäytymiseen --ö Ä5/R2

Omien tunteiden hallinnan osalta Ryhmän 2 äidit painottivat vastauksissaan, ettei toisten loukkaaminen sanallisesti tai fyysisesti ollut missään muodossa sallittua.

ö-- kukaan ei nimittle, nimenomaan tämä. Se mitä sinä nyt teit oli nimittelyä ja se ei ole meidän perheessä sallittua. --ö Ä3/R2

Vanhempien lapsilleen antamia odotuksia pohdittiin haastattelussa esimerkiksi suhteessa vertaiskokemuksiin tai isovanhempien kanssa. Vanhemmat tarkastelivat myös perusteita lapsilleen antamiensa odotusten taustalla. Lapsille kohdistettujen odotusten luonnehdittiin tulevan esiin esimerkiksi vanhempien oman käytöksen myötä. Perheille oli muodostunut myös omanlaisiaan käytäntöjä, joihin perheenjäsenten odotettiin osallistuvan, jotta perheen yhteiset asiat tulisivat päätetyiksi.

ö-- kun on noita kaveriperheitäkin joitakin kahtonut, niin minun piti ihan kysyä sitä kaveriperheen äidiltä, et oonko minä jotenkin liian tiukka? Et kun tuntu, et ku siellä sai pomppia sohvilla ja sai puhaltaa -- saippuakuplia sisällä ja niinkun sai tehdä kaikkea. -- Mut sitkun mä omankin äitin kanssa juttelin siitä ja muitten kanssa, että onko mulla nyt jotenkin niinkun tiukkis asenne? Ne sano et ei, et heidän mielestä se kuuluu kyllä ihan, just et julkisilla paikoilla ei huudeta ja juosta ympäriinsä ja et tämmösiä ihan peruskäyttäytymistä yritetään pitää ja se on ainakin mulle semmonen tärkeä juttu.ö Ä5/R2

ö-- me ollaan nyt otettu käyttöön sellanen perhekokous. -- Käytäs ihan läpi se mitä seuraavalla viikolla tapahtuu, mitä toiveita itse kelläkin on, niinku esimerkiksi kaveritoiveita -- ja niinku mietitään sitä, jos pitää esimerkiksi päättää, et lauantaina kahteen paikkaan yhtä aikaa, et kumpaan mennään, kaikkia kuullaan ja sit tehdään se päätös. --ö Ä3/R2

Perheen lapsille annetut tehtävät liittyivät lähes poikkeuksetta arjen eri tehtäviin. Tehtävät olivat samanlaisia molemmissa tutkimusryhmissä. Molempien ryhmien kohdalla yleisimmät lapsille annetut tehtävät olivat lelujen korjaaminen, vaatteiden huolehtiminen omille paikoilleen, pöydän kattaminen, astianpesukoneeseen liittyvät tehtävät sekä yleinen siivoaminen. Vanhimmat sisarukset saattoivat myös joskus katsoa

nuorempien sisarustensa perään lyhyitä aikoja. Lisäksi lapsilla oli yksilöllisiä tehtäviä, kuten läksyistä huolehtiminen tai roskien vieni. Viimeiseksi mainitut tehtävät kuuluivat kouluikäisille lapsille. Lapsille annetuissa tehtävissä oli hyödynnetty myös erilaisia kannustimia. Yleisin kannustin tiettyjen tehtävien tekoon oli viikkoraha.

öToisten lasten vahtiminen, niin Minttu on joutunut joskus tekemään, mut hyvin vähän. Sen takia, et meillä on ollu se periaate, että lasten tehtävä ei ole vahtia lapsia. Et sit kun on ollu pakko tilanne sit on jätetty. -- se on ollu sille työ mistä on maksettu palkka --ö Ä1/R1

öKyllä tietenkin se viikkoraha kannustin on aina siinä näitten vaatteiden korjaamisessa ja lelujen korjaamisessa ehkä semmonen mikä ainakin Eskoa ajaa eteenpäin, et hän osaa niinku laskelmoida jotain, tietää et viikkoraha jää sitten saamatta, jos ei hoida niitä hommia. --ö Ä2/R1

Tehtävät, jotka olivat perheen lapsille erityisen mieluisia, olivat selvästi hyvin perhekohtaisia. Tältäkin osin tehtävät liittyivät arjen eri toimintoihin, kuten siivoamisen eri muotoihin. Etenkin oman reviirin huolehtiminen oli Ryhmän 2 vastauksissa tärkeää. Vaikkakin mieluisten tehtävien kirjo oli runsas, olivat ruuanlaitto ja leipominen selvästi mieluisimmat tehtävät molempien tutkimusryhmien lasten kohdalla.

ö-- Aatulla on nyt se, että se tykkää olla sitten ruuanlaitossa mukana, että seí Ja kaikki lapset tykkää kauheesti leipomisesta ja semmosesta. Sit taas Aatu on taas semmonen et tykkää tulla tekee salaattia, ihan voi veiten antaa ja se pilkkoo kurkut. Nuorimmainen tykkää repiä salaattia. -- Sit se (Aatu) tykkää olla maistamassa niitä kastikkeita ja keittoja. --ö Ä3/R1

öTää pienempi tykkää nuo kauppakassit purkaa -- et sen pitää saada nostaa ne sieltä kassista ja laittaa oikeelle paikalle. -- Siivota se (vanhempi lapsi) tykkäis, niinkun pölyjen pyyhintää ja tämmöstä, kun minä teen sitä -- semmoset missä se saa auttaa ja näkee et se on niinkun avuks. --ö Ä5/R2

7.3.3 Lasten suhtautuminen ja suoriutuminen

Lasten suhtautuminen ja suoriutuminen heille annettuihin odotuksiin ja tehtäviin oli samankaltaista molempien tutkimusryhmien lasten keskuudessa. Lasten kuvattiin suhtautuvan ja suoriutuvan tehtäviin/odotuksiin vaihtelevasti, mutta pääsääntöisesti hyvin. Tehtävien ja odotusten suorittamiseen vaikuttavia tekijöitä olivat esimerkiksi lasten mieliala, omaehtoisuus tehtävän/odotuksen taustalla ja asioiden säännöllisyys. Lapset saattoivat esittää vastareaktioita tehtäviä/odotuksia kohtaan. Osa lapsista osasi myös perustella miksei suoriudu tehtävästä tai odotuksesta. Mikäli annetut tehtävät/odotukset

eivät tuntuneet lapsista mielekkäiltä tai ne eivät aina sujuneet, asiasta riippuen niistä voitiin neuvotella vanhempien kanssa tai lasten oli opittava hyväksymään ja toteuttamaan ne. Lapsista oli kuitenkin lopulta nähtävissä tyytyväisyys asioiden suorittamisen jälkeen.

öSe on aina vähän millä päällä sitten on. Et sitte ku ne on oikein innoissaan jostain, sittenhän ne tekee tosi mielellään ja oikein ovat niinku yli imelän avuliaita. Ja sit taas jos ei kiinnostaa yhtään, se on varmasti et ei kiinnosta, sen kuulee naapuritkin. --ö Ä3/R1

ö-- Ainut on ehkä noi pienemmän vahtimiseen ja ne, että niissä pitää olla tarkkoja tosiaan. Mut musta on kiva, että meidän pojat on ite sanoneet, niinku Jessekin on ite sanonut, miks hän ei suoriudu, niin tota sittenhän se on ihan selkeä viesti, että vaatimusta pitää jotenkin muuttaa! ö Ä3/R2

Perheiden sisarusten välillä oli osittain eroavaisuuksia siinä, miten lapset suhtautuivat annettuihin odotuksiin/tehtäviin. Toisaalta myös eroja ei koettu esiintyvän. Ryhmän 1 vastauksissa äidit toivat esiin, että lapsi, jolla oli haasteita käytöksessään, saattoi helposti nimitellä tilanteissa toisia esimerkiksi tyhmäksi tai purkaa reaktiotaan myös esineisiin.

öEsko ehkä kaikkein helpoimmin reagoi sillä tavalla just, no jotenkin että sä oot ihan tyhmä ja sä et yhtään tykkää musta ja jotenkin niinku. Se on ehkä tätä ikävaihehtakin, et on nyt jotenkin sillai aika semmonen herkkis niinkun muutenkin, et on paljon vaatimuksia koulusta ja ei oikein tiedä oisko pieni vai iso. --ö Ä2/R1

ö-- Aatu manaa, haukkuu, huutaa ja heittelee esineitä --ö Ä3/R1

Ryhmän 2 vastauksissa lasten kuvataan nimittelyn sijasta kyselevän omiksi aina minä?ö Ikä saattoi myös vaikuttaa eroihin lasten reagoinnissa. Toisaalta lapsen ikävaihe saattoi tuoda vastustusta, kun taas toisaalta ikä saattoi tuoda ymmärrystä asioiden noudattamista kohtaan. Aineistoesimerkin jälkeen vertaan saamiani tutkimustuloksia aikaisempaan tutkimustietoon.

öVarmaan Ulla tietysti kun on vanhempi ymmärtää, mutta Emmalta ei tietenkään kaikkee vielä voi oottaakaan.ö Ä2/R2

8 POHDINTA

Kvalitatiivisen tutkimukseni tavoitteena oli tarkastella millaisena vanhemmuus ja sisarusuhteet näyttäytyvät ylivilkkaiden lasten perheissä. Toisin sanoen tuoko yhden lapsen ylivilkkaus mahdollisesti jotain erityistä kokemuksiin vanhemmuudesta tai sisarusuhteista? Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tavoitteena oli tarkastella millaisena äidit kuvasivat vanhemmuuttaan, esimerkiksi jaksamistaan sekä ohjaus- ja selviytymiskeinojaan perheissä, joissa oli tai ei ollut ylivilkasta lasta. Toisena tutkimuskysymyksenä oli tarkastella, millaisia sisarusten väliset suhteet olivat äitien kuvaamina perheissä, joissa oli tai ei ollut ylivilkasta lasta. Kolmannen tutkimuskysymyksen tavoite oli tarkastella mitä tehtäviä ja odotuksia lapsiin kohdistettiin perheissä, joissa oli tai ei ollut ylivilkasta lasta. Seuraavaksi tarkastelen tutkimustuloksia. Tuloksia tarkastelen kolmen eri teema-alueen kautta. Pohdin myös tutkimuksen eettisiä kysymyksiä, yleistettävyyttä ja luotettavuutta, lopuksi jatkotutkimusmahdollisuuksia.

8.1 Tulokset

Pääpiirteittäin vaikutti siltä, että vanhemmuus ja sisarusuhteet ylivilkkään lapsen perheessä sisältävät paljon samanlaisia piirteitä kuin verrokkiryhmässä ja lapsiperheissä muutenkin. Mutta erojakin oli löydettävissä. Seuraavaksi pohdin saamiani tuloksia tar-

kemmin kolmen tutkimuskysymyksen mukaisesti. Ensin käsittelen vanhemmuutta, jonka jälkeen sisarussuhteita ja lopuksi lapsiin kohdistuvia odotuksia ja tehtäviä.

Vanhemmuus

Ryhmän 1 äidit kokivat huolta lapsen pärjäämisestä koulumaailmassa. Tuloksissa oli yhtäläisyyksiä Veissonin (2000, 39) tutkimustuloksiin, joiden mukaan perheet, joissa lapsella oli kehityksellisiä ongelmia, kokevat esimerkiksi huolta lapsensa tulevaisuudesta. Esimerkiksi Cunninghamin ja Boylen (2002, 566) mukaan lapsen, jolla tarkkaavaisuuden ja ylivilkkauden pulmia, oireet näkyvät kouluvaikeuksina.

Vanhemmuus herätti äideissä monenlaisia tunteita. Tunteiden kuvattiin vaihtelevan ajassa ja suhteessa jokaiseen lapseen. Vanhemmuus sisälsi niin kuormittavia tunteita ja haasteita kuin myös iloon ja onneen kuuluvia tunteita. Vanhemmuuden parhaimmat puolet syntyivät hyvin arkisista asioista. Vastaukset olivat tutkimusryhmien välillä samansuuntaiset, tosin Ryhmän 1 äidit toivat hieman enemmän esiin kuormittavuuteen ja haasteisiin liittyviä tunteita. Tunteet uupumuksesta, haasteista työn ja perheen yhteensovittamisessa sekä vanhemman omasta jaksamisesta iästä ja voimavaroista johtuen olivat kuitenkin molemmille tutkimusryhmille yhteisiä. Useissa aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Conlon ym. 2008) korostui yhteys äidin stressin ja lapsen kehityksellisenhäiriön välillä. Tässä tutkimuksessa ainoastaan yksi äideistä mainitsi kokevansa stressiä, mutta hän kuului Ryhmään 2. Stressin sijasta tässä tutkimuksessa painottui uupumus. Ero stressin ja uupumuksen välillä oli kuitenkin pieni. Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että vanhempien arki voi olla uuvuttavaa riippumatta siitä oliko lapsella kehityksellisiä pulmia vai ei. Crnicin ja Greenbergin (1990) tulokset viittaavat myös päivittäisen arjen tuottamaan stressiin. Vanhempien yksilölliset kokemukset uupumuksesta ja stressistä vaikuttavatkin tässä tutkimuksessa olevan merkityksellisiä.

Yksi mahdollinen stressin ja uupumuksen aiheuttaja Kendall'n (1998) tutkimuksen mukaan oli vanhempien vaikeus ja halu normaalin perheympäristön muodostamiseen ja ylläpitämiseen. Johnstonin ja Mashin (2001) aikaisempien tutkimustulosten (1983b) mukaan äidit olivat esimerkiksi ilmaisseet kokevansa stressiä havainnoissaan sekä sisarusten että lapsen, jolla oli ADHD, välistä hankalaa vuorovaikutusta. Myös tässä tutkimuksessa heijastui Ryhmän 1 äitien toive normaalista perheestä, jossa lapset esimerkiksi riitelisivät vähemmän. R1 Äidit pohtivat myös kateutta sisältävien sisarussuhteiden parannuskeinoja. Äidit eivät suoranaisesti viitan-

neet asian stressaavan heitä, mutta epäilemättä tietoisuus näiden suhteiden hankaluuksista voi olla yksi mahdollinen vanhempaa uuvuttava tekijä.

Anastopouloksen ym. (1992) tutkimuksessa oli havaittavissa hieman yhteyttä stressin ja siviilisäädyn välillä, suuntaus viittasi yksinhuoltajien kokevan enemmän kasvatukseen liittyvää stressiä verrattuna perheisiin, joissa oli molemmat vanhemmat. Myös tässä tutkimuksessa äidit toivat esiin heihin vanhempana kohdistuvia paineita. Vastuun jääminen yhdelle ihmiselle oli yksi paineita aiheuttavista tekijöistä, mikä tukee Anastopouloksen ym. (1992) tuloksia. Vanhemmalle kohdistuvat paineet ovat ymmärrettävä ottaen huomioon, miten paljon vastuuta lankeaa yhdelle ihmiselle ja mikäli lapsen haasteet kuormittavat vastuun lisäksi. Vanhempi joutuu tekemään tärkeät päätökset yksin ja kantamaan yksin vastuun niistä. Perheissä, joissa on kaksi vanhempaa, päätöksistä pystyy keskustelemaan ja saamaan tukea päätösten toteuttamisesta. Toisen vanhemman tuen voi näin ollen tulkita olevan merkittävä tekijä lasten kasvatukseen liittyvien tunteiden kestämisessä. Tässä tutkimuksessa osa äideistä toi esiin myös kokemuksensa siitä, että heitä tarvitaan vanhempana enemmän mitä he pystyivät itsestään antamaan. Luoko yhteiskunta perheille vaatimuksia ja paineita, joiden myötä vanhemmat kokevat tunteita omasta riittämättömydestään?

Vanhempien selviytymiskeinoissa oli havaittavissa sekä yhtäläisyyksiä että eroja tutkimusryhmien ja aikaisempien tutkimusten välillä. Kuten Foxøn (2002) ja Hastingsøn ja Beckøn (2004) tutkimuksessa, myös tässä tutkimuksessa oli havaittavissa vertaistuen merkitys yhtenä tärkeänä tukitahona. Tuloksissa oli myös havaittavissa yhtäläisyyttä ammattilaisten antaman tuen (Fox 2002; Veisson 2000), interventioiden (Hastings & Beck 2004; Singh 2007) ja työnteon (Fox 2002; Veisson 2000) merkittävyydestä. Selkeä ero oli kuitenkin havaittavissa hengellisyyden tuomaan tukeen, jonka merkitys ei ollut havaittavissa tässä tutkimuksessa, toisin kuin Foxøn (2002) tuloksissa. Aikaisemmista tutkimuksista poiketen, tässä tutkimuksessa korostui oman ajan merkitys merkittävänä selviytymiskeinona. Esimerkiksi Ryhmä 1 toi huomattavasti useammin esiin Ryhmään 2 verrattuna oman ajan tarvitsemisen. Harrastukset puolestaan painottuivat Ryhmän 2 kohdalla hieman enemmän Ryhmään 1 verrattuna. Oman ajan tarvitsemisen voi mahdollisesti viitata uupumukseen ja levon tarvitsemiseen. Myös haastatteluissa mainittujen opiskelun ja työn merkittävyyden taustalla oli ajatus omasta ajasta ilman lapsia. Vastaavasti harrastusten merkitys voi viitata aktiiviseen toimintaan. Harrastami-

nenkin on toimintaa, jossa näkyy oma aika. Onko oman ajan tärkeys tyypillistä erityisesti suomalaiselle kulttuurille?

Äitien mainitsemien merkityksellisten tukitahojen osalta, vastauksissa oli eroavaisuutta isovanhempien antaman tuen osalta. Verrokkiryhmään kuuluneiden äitien vastauksissa isovanhempien apu korostui selkeämmin. Eroavaisuus selittyy mahdollisesti esimerkiksi maantieteellisistä tekijöistä johtuen. Äidit, jotka kokivat isovanhempien avun tärkeäksi, asuivat suhteellisen lähellä isovanhempiaan, tästä syystä avun saanti oli myös luontevaa. Toisaalta on huomioitava sekin, että lapsen ylivilkkaus voi kuormittaa myös muita perhesuhteita, kuten isovanhempia. Voiko kuormittavuus olla mahdollisesti tekijä, joka vähentää isovanhemmilta pyydettävän tuen määrää?

Kaiken kaikkiaan vanhemmuus näyttäytyi molempien ryhmien vastauksissa suhteellisen samanlaiselta. Yleisesti ottaen perheet voivat kuitenkin olla erilaisissa tilanteissa. Elämään saattaa kuulua kausia, jolloin asiat näyttäytyvät erilaisina. Mikäli perhe on esimerkiksi saanut apua tarvitsemiinsa asioihin, voi elämä avunsaannin jälkeen näyttäytyä myönteisempänä. Tarvittavien tukikeinojen puuttuessa, voivat asiat näyttäytyä paljon rankempina. Tässä tutkimuksessa perheillä oli taustalla erilaisia tukimuotoja arjen vahvistamiseen. Näiden tulosten osalta on huomioitava ajankohdan, ongelmien laadun ja saatavien tukimuotojen merkitys. Mikäli perheillä olisi ollut lapsen pulmien suhteen niin sanotusti haastavampi ja rankempi vaihe meneillään, olisivat vastaukset olleet todennäköisesti erilaiset. Edellä mainittujen seikkojen sekä aineiston pienuuden vuoksi perheiden ohjaustyyliä oli myös mahdotonta tyypitellä tiettyihin alaryhmiin kuuluviksi aikaisempien tutkimusten pohjalta (vrt. Conlon ym. 2008; Kendall & Shelton 2003).

Sisarussuhteet

Ryhmän 1 vanhemmat olivat yhtä mieltä siitä, että lapsen erityiset haasteet kuten ylivilkkaus ja käytöksen pulmat toivat jotain erityistä sisarussuhteisiin. Osa äideistä koki, että tunteiden osalta ne toivat sisarussuhteisiin kateutta. Osa sisaruksista saattoi tuntea kateutta siitä, että sisarus sai käytöksellään osakseen enemmän vanhempien huomiota. Vastaavasta kirjoittaa myös Greene (2006, 176ó177). Hänen mukaansa sisarukset voivat valittaa esimerkiksi toisiinsa kohdistuvista odotuksista, suosimisesta tai huomioimisesta. Kateuden ohella Ryhmän 1 sisarussuhteissa esiintyi häpeää. Häpeää saattoi tuottaa esimerkiksi sisaruksen oleminen erityisluokalla. Häpeän lisäksi oli havaittavissa pelko

tulla leimatuksi öADHD-lapsen sisarukseksi, molemmat asiat ovat havaittavissa myös Kendalløn (1999) tutkimuksessa. Erilaisten tunteiden ohella äidit kokivat, että sisarusten väliset ristiriidat olivat todennäköisesti yleisempiä, mitä muissa perheissä, joissa vastaavia pulmia ei ollut esiintynyt. Tämä on vastaavasti ristiriidassa Kendalløn (1999) tuloksiin, joiden mukaan vanhemmat kokivat sisarussuhteiden muodostuvan leikkimisestä, toistensa huolehtimisesta sekä vahtimisesta tai lasten käytös koettiin normaaliksi sisarusten väliseksi kilpailuksi.

Tulosten mukaan tavat, joilla lasten tietoisuus yhden sisaruksen erityisistä haasteista kertyi, vaihtelivat. Yksi tapa tietoisuuden lisäämisessä oli vanhempien itse kertoma tieto. Siihen, oliko muille lapsille kerrottu yhden sisaruksen erityisistä haasteista, vaikutti myös lasten ikä. Vanhimille sisaruksille kerrottiin nuorempia sisaruksia enemmän asiasta. Sisaruksille oli esimerkiksi pyritty selvittämään sisaruksen erityisistä pulmista johtuvia käytöksen muotoja ja sitä kuinka sisarukset voivat omalla käytöksellään huomioida asiaa. Myös Greenen (2006, 177) mukaan lapsia tulee heidän ikänsä mukaisesti auttaa ymmärtämään sisaruksen mahdolliset haasteet ja niiden huomioiminen arjessa. Sisaruksille tulee esimerkiksi kertoa, kuinka toimia vihamielisyyden, aggressiivisuuden ja raivokohtausten vähentämiseksi. Lapsille on tärkeä kertoa myös siitä, mitä vanhemmat itse tekevät asioiden hyväksi. Tässä tutkimuksessa äidit epäilivät lastensa ymmärtävän jonkin verran yhden sisaruksen erityisistä haasteista. Vaikka asioista oli keskusteltu, saattoi lapsi silti kokea sisaruksensa käyttäytyvän tietyllä tapaa tahallaan tai sisaruksen kanssa sovittuja erityissääntöjä oli vaikea hyväksyä kateuden takia. Kendall (1998) viittaa, että osa yhteiskunnasta voi kuvitella lasten, joilla on ADHD, olevan huonosti kasvatettuja. Tämän tutkimuksen perusteella sisarukset saattoivat mahdollisesti ajatella samoin.

Tässä tutkimuksessa äidit eivät erityisesti tuoneet esille, että ylivilkas lapsi olisi toistuvasti tai useimmin sisarusten välisen riitojen aloittaja. Lapsen, jolla on haastavaa käyttäytymistä, voisi helposti ajatella aloittavan riidat. Myös aikaisempi tutkimustieto tukee näkemystä. Souranderin ja Arosen (2007, 573) mukaan lapsi, jolla on ADHD, voi heikompien sosiaalisten kykyjensä vuoksi pyrkiä vuorovaikutukseen muiden lasten kanssa muun muassa härnäämällä tai kiusaamalla toisia. Myös Barkleyn (2008, 244) mukaan ongelmia toverisuhteisiin voi tuottaa lapsen suoruus, tylyys ja se kuinka nopeasti ja helposti lapsi, jolla on ADHD, voi reagoida asioihin esimerkiksi suuttumalla, turhautumalla tai aggressiivisesti. Lasten välinen vuorovaikutus voikin olla erittäin on-

gelmallista lapsen ollessa uhmakas, vihamielinen tai joko fyysisesti tai kielellisesti aggressiivinen. Vaikkakin molemmat haastatteluryhmät toivat esiin lasten väliset erimielisyydet, oli vastausten välillä hieman eroa. Ryhmän 1 vastauksissa tuli esiin, että riidat sisarusten välillä voivat helposti päätyä fyysiseen aggressiiviseen kanssakäymiseen, kuten aikaisempikin tutkimustieto osoittaa. Riidat ovatkin luonteeltaan aikaisempaan tutkimustietoon nähden samanlaisia, vaikka riitojen aloittajana ei olisikaan aina ylivilkas lapsi. Ryhmän 2 vastauksissa fyysisuus ei noussut yhtä selkeästi esiin. Sisarusten välistä sukupuolijaottelua ei kuitenkaan voi olla huomioimatta. Ryhmän 1 sisaruksissa oli vähemmän tyttöjä verrattuna ryhmän 2 sisaruksiin.

Sisarusten väliset riidat päättyivät eri tavoin. Lasten fyysisten riitojen lisäksi Ryhmän 1 äidit kuvasivat sisarusten välisten riitojen päättyvän esimerkiksi jonkun lapsista tullessa kertomaan riidasta tai vanhempien mennessä väliin. Ryhmän 2 vanhemmat kuvasivat riitojen päättyvän joko itsestään tai vanhempien puuttuessa niihin. Edwardsøn ym. (2006, 776101) tuloksissa lapset kääntyvät vanhempiansa puoleen sisarusten välisten erimielisyyksien selvittelyssä.

Vanhempien suhtautuminen lasten välisiin riitoihin oli ryhmien välillä lähes samanlaista. Osa äideistä viittasi riitojen rasittavuuteen tai jo valmiiksi väsyneeseen ilmapiiriin riitojen syntyessä. Lasten toivottiin oppivan selvittämään riitoja nykyistä enemmän itse, etenkin pieniä riitoja. Pari Ryhmän 2 äideistä vertasi lastensa välisiä riitoja omaan lapsuuteensa ja silloin koettuihin sisarusten erimielisyyksiin. Sisarusten välisten erimielisyyksien koettiin kuuluvan sisarussuhteisiin ja kasvattavan lapsia. Sisarusuhteita pidettiin myös varhaisena elementtinä sosiaalisen kanssakäymisen harjoittelemisessa. Koti onkin Parkerin ja Stimpsonin (2004, 96) mukaan turvallinen paikka taitojen harjoittelussa. Lasten neuvottelutaidot kehittyvät riitojen myötä. Tuolloin lapset oppivat käsittelemään erimielisyyksiä, ottamaan asioita huumorilla, tekemään kompromisseja ja pitämään puolensa. Lisäksi lapset oppivat elämästä muiden kanssa, joustavuutta sekä ymmärrystä toisten ihmisten tunteista ja tarpeista.

Lasten väliset sisarussuhteet sisälsivät hyvin erilaisia piirteitä. Myös samaan sisarusparveen kuuluvien lasten väliset suhteet olivat erilaisia. Ikäeron kasvaessa yhteisten leikkien sijasta sisaruksesta huolehtiminen oli merkityksellistä, joka on havaittavissa myös aikaisemmissa tutkimuksissa (ks. esim. Brody & Stoneman 1990, 189; Cicerelli 1995, 75, 111; Edwards ym. 2006, 75676). Niissäkin sisaruspareissa, joissa lapset eivät aina tulleet toimeen keskenään, isommat suojelivat nuorempaa. Sisaruksen myötä

pysyvän leikkiverin koettiin olevan lähellä sekä leikkien sujuvuutta pidettiin tärkeänä. Sisaruksen merkitys leikkiverinä on havaittavissa myös Brannenin ym. (2000, 116, 118) tutkimuksessa. Kaikkien sisarusten ei kuitenkaan kuvattu leikkivän yhdessä. Esimerkiksi Ryhmän 1 äidit toivat esille, etteivät leikit ja puuhut suju kaikkin sisarusten kesken. Osa sisaruksista saattoi hakea ensisijaisesti muuta seuraa itselleen sisaruksen sijaan. Toisaalta joidenkin lasten leikkien sujumattomuus saattaa selittyä Stonemanin ja Brodyn (1993, 1795) havaintojen avulla, joiden mukaan sisarusten välisen suhteen laatuun vaikuttavat lasten temperamentit. Tulokset osoittavat esimerkiksi sisarusten välisen suhteen olevan lämpimiä ja myönteisiä silloin kun lapset ovat samanlaisia aktiivisuustasoltaan. Tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat myös Dunnin (1993, 1, 43, 46) ja Edwardsin ym. (2006, 2) tutkimuksia, joiden mukaan sisarussuhteet voivat sisältää muun muassa läheisyyttä, vihamielisyyttä tai välinpitämättömyyttä. Sisarukset voivat olla joko ystäviä tai heitä ei kiinnosta toistensa tekemiset. Vuorovaikutuksesta oli löydettävissä myös piirteet sisarusten välisestä ikävöinnistä, kateudesta, ystävydestä, huumorista, jakamisesta ja erimielisyyksistä (Dunn 1993, 1, 41-43, 46, 58, 144).

Odotukset ja tehtävät

Lapsiin kohdistuvat tehtävät saattoivat olla erilaisia sisarusten välillä. Erojen koettiin näkyvän tehtäviin liittyvissä vaatavuustasoissa. Lapsen, jolla oli haasteita käytöksessään, kohdalla oli pyritty luovimaan tehtävien suorittamisessa, eikä häneltä vaadittu aina yhtä paljon kuin muilta sisaruksilta. Vaatavuustason madaltuminen saattoi näkyä kodin lisäksi päiväkodissa ikätovereiden seurassa. Greenen (2006, 177-178) mukaan kaikissa perheissä lapsia kohdellaan eri tavoin lasten mahdolliset vaikeudet huomioiden.

Yhden sisaruksen erityiset haasteet saattoivat tuoda muille sisaruksille omia odotuksia. Muilta sisaruksilta odotettiin esimerkiksi ymmärrystä sisaruksen käytöstä kohtaan. Muiden sisarusten toivottiin huomioivan sisaruksen, jolla oli haasteita käytöksessään, mahdollinen ärsytys- ja raivokynnys. Toivottavaa oli, etteivät he tarkoituksella ärsyttäisi sisarustaan muun muassa jankuttamalla eri asioista. Myös Greene (2006, 177) kirjoittaa, että helposti tulistuvan lapsen sisaruksia tulisi auttaa ymmärtämään tulistuvan sisaruksen käytöksen syitä ja sitä, miten toimia raivokohtausten vähentämiseksi. Tässä tutkimuksessa ilmeni myös, että muilta sisaruksilta saatettiin vaatia enemmän ja parempaa suoritusta asioiden tekemisessä (esimerkiksi koulutehtävien teko). Sisarukset saattoivat kokea epäreiluutta lapsen, jolla oli pulmia käytöksessään, saamaa huomiota ja

vaatimuksia kohtaan. Tuloksista on löydettävissä sekä yhtäläisyyksiä että eroja Kendallin (1999) tutkimukseen, jossa ylivilkkaan lapsen sisarukset olivat kertoneet heihin kohdistuvista odotuksista. Tutkimuksessa sisarukset raportoivat heiltä odotettavan esimerkiksi sisaruksensa huomioimista, mikä tuli esiin myös tässä tutkimuksessa. Kendallin tutkimuksesta poiketen, tässä tutkimuksessa sisarusten tehtäviin eivät lukeutuneet lääkkeiden antaminen tai keksiä tekemistä sisarukselle, mikäli vanhemmat olivat väsyneitä. Myöskään sisarusten vahtiminen ei kuulunut lasten tehtäviin, sillä sen koettiin olevan vanhempien tehtävä. Mikäli sisarukselta kuitenkin odotettiin nuorempien sisarustensa vahtimista, oli kyse lyhyestä ajasta tai työstä, josta maksettiin palkka. Odotusten ja tehtävien osalta olisikin tärkeää verrata sisarusten omia kokemuksia asiasta.

Edwardsin ym. (2006, 75676) tutkimustulokset osoittavat huolehtimisen ja suojelun kuuluvan sisarusten tapoihin, etenkin vanhimpien sisarusten. Vastuut jakautuvat usein siskojen äidillisiin hahmoihin ja veljien isällisiin suojelijoihin. Tässä tutkimuksessa vanhemmat kertoivat veljien suojelevan toisiaan, vaikka eivät tulisikaan välttämättä toimeen keskenään. Brodyn ja Stonemanin (1990, 189) sekä Cicirellin (1995, 75, 111) mukaan esikoisten odotetaan pitävän huolta nuoremmista sisaruksistaan. Toisaalta vanhemmat saattavat kohdistaa vanhimpiin sisaruksiin odotuksia nuorempien sisarusten hoidosta, toisaalta esikoiset saattavat tehdä sitä omaehtoisesti. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan tutkimuksen eettisiä näkökulmia.

8.2 Tutkimuksen eettisyys

Ihmistieteissä eettisiä kysymyksiä tulee vastaan tutkimuksen joka vaiheessa (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 19). Hirsjärven ym. (2007, 25) sekä Tuomen ja Sarajärven (2002, 128) mukaan tutkimuksen lähtökohtana tulee olla ihmisarvon kunnioittaminen, joka näkyy esimerkiksi henkilöiden itsenäisenä päätöksenä tutkimukseen osallistumisesta. Tutkimukseen osallistuvien tulee olla perehtyneitä tutkimuksen kulusta. Ennen aineistonkeruun aloittamista lähetin lumipallo-otannan avulla saavuttamilleni henkilöille kirjeen, jossa tiedustelin heidän mahdollista kiinnostustaan tutkimukseen osallistumisesta (LIITE 1). Aiheen esittelyn lisäksi kerroin tutkimuksen toteutustavasta ja arvion haastattelun kestosta. Tutkimukseen osallistuminen oli täysin vapaaehtoista ja luottamuksel-

lista. On tärkeää, että tutkittavat tietävät, mihin he ryhtyvät. Haastatteluajankohdaksi valitsin lopulta kevään 2009 joulun 2008 sijasta, huomioiden haastateltavien mahdolliset joulukiireet. Kevään haastatteluajat sovimme molempien osapuolten aikataulujen mukaan.

Tutkimukseni noudatteli laadulliselle tutkimukselle tyypillisiä piirteitä. Keräsin aineiston yksilöhaastatteluiden avulla, jotka tukivat tavoitettani todellisen elämän kuvaamisesta. Aiheen henkilökohtaisuuden vuoksi en voi olla pohtimatta Hirsjärven ym. (2007, 201) esittämää seikkaa eri tutkijoiden näkemyksistä arkojen ja vaikeiden aiheiden haastattelemisesta. Aihe onkin hyvin kiistanalainen, sillä toiset katsovat kyselylomakkeen tuolloin sopivammaksi tavaksi aineiston hankintaan. Silloin tutkittavat jäisivät anonyymeiksi ja tarkoituksella etäisiksi. Se, että lukeutuiko tutkimusaiheeni araksi ja/tai vaikeaksi voi jakaa mielipiteitä. Toisaalta kysymykset perhe-elämästä ja lasten välisistä suhteista saattaisivat tuntua joistakin henkilöistä kiusallisilta, mutta toisaalta niistä kertominen voi olla myös niin sanotusti terapeutista tai neutraalia. Lisäksi oletan, että tässä tapauksessa ne, jotka olisivat kokeneet aiheista keskustelemisen kiusalliseksi, eivät olisi osallistuneet tutkimukseen.

Haastattelutilanteissa tarjosin juotavaa ja pientä purtavaa. En kokenut niiden häiritsevän haastatteluiden sujumista. Niiden tarkoituksena oli rentouttaa tunnelmaa ja toimia eräänlaisena kiitoksena haastatteluun osallistumisesta. Haastatteluiden kestoon verrattuna etenkin juoman merkitys korostui. Mikäli toteuttaisin haastattelut uudestaan, kokisin pelkän juoman riittäväksi.

Analyysissa pyrin esittämään tulokset niin, etteivät tutkimukseen osallistuneet ole tunnistettavissa niistä. Esimerkiksi tutkimukseen liitetyissä aineistoesimerkeissä esiintyneet nimet ovat muutettuja. Eettisesti tärkeää on se, että tutkimuksen yhteydessä saadut tiedot eivät pääse ulkopuolisten käsiin ja tietoja käytetään vain luvattuun tarkoitukseen. Kaikki tutkimukseen osallistuneet ilmaisivat myös kiinnostuksensa tutkimuksen raportointia kohtaan. Tutkittavilla on halutessaan mahdollisuus nähdä lopputulos.

8.3 Luotettavuus ja yleistettävyys

Tutkimustehtävänäni oli selvittää millaisena vanhemmuus ja sisarussuhteet näyttäytyvät ylivilkkaisten lasten perheissä. Toisin sanoen tuoko yhden lapsen ylivilkkaus mahdollisesti jotain erityistä kokemuksiin vanhemmuudesta ja sisarussuhteista. Tutkimuskysymykset (luku 5) ohjasivat minua tutkimuksen etenemisessä.

Luotettavuus

Luotettavuus näkökulman kannalta keskeisiä käsitteitä ovat tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti. Validiteetilla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksessa on tutkittu luvattua asiaa sekä reliabiliteetilla tutkimustulosten toistettavuutta. Tuomen ja Sarajärven (2002, 133) mukaan näiden käsitteiden käyttöä on kritisoitu laadullisen tutkimuksen piirissä, koska muun muassa käsitteinä ne vastaavat lähinnä määrällisen tutkimuksen tarpeisiin. Omassa tutkimuksessani validiteetti kuitenkin toteutui tutkimalla luvattua asiaa. Reliabiliteetin osalta tätä on vaikea arvioida otokseen kokoon vedoten. Toisaalta tutkimusmenetelmät ovat tarkkaan selitetyt ja näin ollen tutkimus on toistettavissa, mutta otoksen koosta johtuen ei ole varmaa olisivatko tulokset välttämättä täysin samanlaiset. Mikäli otos olisi laajempi, olisivat tuloksetkin kattavampia. Myös tutkimustulosten toistettavuus olisi todennäköisempää.

Keräsin tutkimukseni aineiston haastatteluiden avulla, menetelmä sopi hyvin aihealueen tutkimiseen. Haastattelun hyvänä puolena oli, että pystyin valikoimaan haastateltavat sen mukaan, että heillä oli kokemusta ja tietoa tutkitusta asiasta. Haastatteluihin osallistui yhteensä kymmenen äitiä. Toisaalta olisi ollut mielenkiintoista, mikäli haastatteluun olisi osallistunut myös isä. Aineiston pienuuden vuoksi koin paremmaksi vaihtoehdoksi, että kaikki haastateltavat olivat samaa sukupuolta. Haastattelun etuna oli myös joustavuus. Joustavuuden lisäksi kysymysten tarkentaminen, niiden toistaminen ja väärinkäsitysten oikaiseminen mahdollistuivat. Haastattelussa pystyi etenemään tilanteiden edellyttämällä tavalla, muuttamalla esimerkiksi haastatteluaiheiden järjestystä esiin tulleiden asioiden myötä. (ks. Hirsjärvi ym. 2007, 200; Hirsjärvi & Hurme 2008, 34; Tuomi & Sarajärvi 2002, 75676.)

Ennen haastatteluita annoin haastateltaville luettavaksi kirjeen, jossa kuvasin haastatteluni keskeisimpiä teemoja ja tutkimukseni tavoitteet. Haastattelutilanteiden

jälkeen sain osalta haastateltavista palautetta siitä, että kysymykset olisi voinut lähettää heille esimerkiksi etukäteen luettaviksi. Osa haastateltavista koki, että silloin he olisivat osanneet antaa hieman laajempia ja kattavampia vastauksia. Heistä tuntui, että jotain tärkeää saattoi unohtua. Haastattelijan näkökulmasta olin kuitenkin tyytyväinen haastatteluiden kulkuun ja saatuihin vastauksiin. Vastaukset tuntuivat erittäin monipuolisilta ja kattavilta. Toisaalta jäin pohtimaan, millaiset vastaukset olisivat olleet, mikäli olisin antanut haastateltaville kysymykset etukäteen. Pohdimme asiaa myös haastateltavien kanssa. Olivatko vastaukset mahdollisesti öluonnollisemmatö silloin, kun kysymyksiä ei ollut nähnyt etukäteen? Mikäli toteuttaisin haastattelun uudestaan, antaisin kysymykset haastateltaville etukäteen luettaviksi. Yhden haastateltavan kanssa kävimme myös keskustelua siitä, millaiset vastaukset olisivat mahdollisesti noin puolen vuoden kuluttua. Sillä haastattelu voi käynnistää prosessin, jolloin alkaa kiinnittää enemmän huomiota asioihin, joita haastattelussa käytiin läpi. Mikäli kysymykset olisivat olleet haastateltavilla jo etukäteen, olisiko se välttämättä käynnistänyt samanlaista prosessia? Toimiiko asioiden pohtiminen suullisesti mahdollisena prosessin käynnistäjänä?

Haastattelulomakkeen (Liite 2) osalta tutkimus on toteutettavissa uudestaan. Haastattelulomakkeessa halusin huomioida sen sopivuuden myös yksinhuoltaja- ja saateenkaariperheisiin. Tämän vuoksi päädyin käyttämään merkintöjä vanhempi 1 ja vanhempi 2. Haastateltavilta saadun palautteen myötä, vaikeimmaksi haastattelukysymykseksi osoittautui kysymys, jossa tuli verrata omaa perhettä toisiin perheisiin. Juuri vertaaminen oli haastateltavista hankalaa, sillä muiden perheiden todellista elämää oli vaikea määritellä. Mikäli täydentäisin haastattelulomaketta jälkikäteen, lisäisin haastatteluun tarkempia kysymyksiä perheen ohjaustyyleistä, jotka vaikuttavat perheen arkeen ja elämään (vrt. esim. Conlon ym. 2008; Kendall & Shelton 2003). Muutoin pitäisin haastattelulomakkeen ennallaan.

Tallensin haastatteluaineiston tietokoneella olleen ohjelman ja mikin avulla suoraan tietokoneelle. Ennen haastatteluiden alkua pohdin, onko mukana oleva tietokone häiriötekijä itse haastattelutilanteessa. Koin sen kuitenkin litterointia helpottavaksi tekijäksi, joka osaltaan lisäisi luotettavuutta nauhuriin verrattuna. Huonon äänenlaadun vuoksi kasvaisi riski väärinkuulemiselle ja luotettavuus heikkenee. Tietokoneen käytössä oli kuitenkin omat haittatekijänsä, jotka eivät ilmenneet vielä koehaastattelussa. Varsinaisten haastatteluiden tallennuksen yhteydessä mikkiin tallentui verkkovirran aiheuttamia häiriöääniä, jotka häittasivat kuunneltavuutta muutamassa haastattelussa.

Yhtä haastattelua lukuun ottamatta äänenlaadun sai parannettua. Kyseisestä haastattelusta oli kuunneltavissa asiat pääpiirteissään, mutta asioiden käyttäminen havainnollistavina esimerkkeinä oli muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta lähes mahdotonta ja tältä osin heikensi menetelmän luotettavuutta.

Hyviin tieteellisiin käytäntöihin kuuluu aikaisempiin tutkimustuloksiin viittaaminen oikealla tavalla sekä tulosten huolellinen kirjaaminen ja säilyttäminen (Tuomi & Sarajärvi 2002, 130). Tarkastellessani aikaisempia tutkimustuloksia, viittasin niihin yleisiä viittausohjeita noudattaen (ks. esim. Hirsjärvi ym. 2007). Haastattelut literoin sanatarkasti, joten koen, että ne olivat huolellisesti kirjatut. Haastattelutallenteet ovat ainoastaan minun käytössäni, eivätkä ulkopuoliset saa niitä haltuunsa.

Yleistettävyys

Tutkimukseeni osallistui yhteensä kymmenen äitiä, joka vaikuttaa tutkimustulosten yleistettävyyteen. Saamani aineisto on sinänsä pieni. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 87) kuitenkin toteavat, että laadullisissa tutkimuksissa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin. Keskeisempää sen sijaan on pyrkimys jonkun ilmiön tai tapahtuman kuvaamiseen tai toiminnan ymmärtämiseen. Tärkeää on kuitenkin se, että tutkittavat tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä on kokemusta siitä. Tuomen ja Sarajärven näkemykseen viitaten, koen aineistoni koon tähän tutkimukseen sopivaksi.

Yleistettävyyden osalta on oleellista huomioida, että tästä tutkimuksesta saatu tieto korostaa vain vanhemman, erityisesti äitien näkökulmaa sekä heidän ajatuksia tutkitusta aiheesta. Saadut tulokset eivät välttämättä ole rinnastettavissa lasten omaan ajatusmaailmaan. Vanhemmat saattavatkin nähdä asioita eri tavoin tai pukea ne eri sanoin, mitä ylivilkkaan lapsen sisarukset olisivat mahdollisesti ilmaisseet. Esimerkiksi Kendall'n (1999, 1256126) tutkimuksessa oli havaittavissa eroja vanhempien ja ylivilkkaisten lasten sisarusten kokemuksissa. Ylivilkkaisten lasten sisarukset kokivat raskaina heihin kohdistuvat odotukset, kun taas vanhemmat kuvailivat samojen asioiden kuuluvan tyypillisesti sisarussuhteisiin. Aiheen tarkastelu myötä avautuukin lisää jatkotutkimusaiheita, joita tarkastelen seuraavaksi.

8.4 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Erittäin tärkeä jatkotutkimuksen aihe on ylivilkkaiden lasten sisarusten oma näkökulma aiheeseen liittyen. Etenkin alle kouluikäisten lasten näkökulma on vailla tutkimustietoa. Kiinnostavaa olisi verrata eroavatko vanhempien ja lasten väliset näkemykset sisaruksen ylivilkkaudesta sekä tarkastella näyttäytyykö perheen arki sisaruksista samanlaisena, miten sisarukset kokevat heihin kohdistuvat odotukset sekä mitkä seikat sisarusten mielestä kokonaisuudessaan nousevat keskeisimmiksi liittyen sisaruksen ylivilkkaukseen?

Kuten aikaisemminkin tutkijat ovat maininneet, tytöt tulisi huomioida ADHD:seen liittyvissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Arnoldin (1996) mukaan tutkimuksiin olisi tärkeää tuoda näkökulmaa sukupuolten välisistä eroista. Hän esittääkin miesten hallitsevan ADHD:sta tehtyjä klinisiä otteita, naisnäkökulman ja sukupuolierojen ollessa laiminlyötyjä. Lisäksi tietoa olisi tärkeää hankkia ylivilkkaiden lasten isiltä. Omassa tutkimuksessaanikin kaikki haastateltavat olivat äitejä, mutta koen, että jatkossa isien merkitystä tiedon antajina pitäisi korostaa.

Hyödyllistä olisi saada tietoa ylivilkkauksen ilmenemisestä juuri suomalaisessa kulttuurissa. Veisson (2000) muun muassa vertasi lasten kehityksellisiä ongelmia käsittelevässä tutkimuksessaan eri maiden ja näin myös kulttuureiden välisiä eroja. Hänen vertailunsa tapahtui Viron ja Ruotsin välillä. Maantieteellisesti lähekkäin olevien maiden välillä oli havaittavissa jo merkittäviä eroja. Vertailu voisikin avartaa näkemystä siihen, millaisiin asioihin kannattaisi jatkossa kiinnittää huomiota ja toteuttaa mahdollisesti toisin.

Kiinnostavaa olisi suorittaa sama tutkimus uudestaan ja tarkastella ovatko vastaukset mahdollisesti muuttuneet? Millaisiin asioihin huomio olisi mahdollisesti kiinnittynyt ensimmäisen haastattelun jälkeen? Eli toisin sanoen tarkastella käynnistykö haastattelutilanne prosessin asioiden syvällisempään tarkasteluun?

Tiivistetysti tietoisuuden lisääminen eri toimijatahoilta olisi tärkeää. Etenkin niiden sisarussuhteiden tutkimista pidän tärkeänä, jotka sisälsivät paljon riitoja, kateutta ja häpeää, kuinka näitä suhteita voisi tukea ja miten lapset pohjimmiltaan reagoivat asioihin. Suhteiden tukeminen jo lapsuudessa olisi tärkeää, jotta huonot välit eivät säilyisi aikuisuuteen saakka, kuten osa äideistä pelkäsi.

LÄHTEET

ADHD-liitto ry. www.adhd-liitto.fi (viitattu 2.1.2009)

- Almqvist, F. 2004. Tarkkaavuuden ja oppimisen häiriöt. Aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriöt. Teoksessa I. Moilanen, E. Räsänen, T. Tamminen, F. Almqvist, J. Piha & K. Kumpulainen (toim.) Lasten- ja nuorisopsykiatria, 3. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 2406249.
- Anastopoulus, A. D., Guevremont, D. C., Shelton, T. L. & DuPaul, G. J. 1992. Parenting stress among families of children with attention deficit hyperactivity disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 20, 5036520.
- Arnold, E. 1996. Sex differences in ADHD: conference summary. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24, 5556569.
- Aro, T. & Adenius-Jokivuori, M. 2003. Sosiaaliset taidot ja itsetunto. Teoksessa T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen & R. Ketonen (toim.) *Joko se puhuu?* Jyväskylä: PS-kustannus, 2546274.
- Baldwing, K., Brown, R. T. & Milan, M. A. 1995. Predictors of stress in caregivers of attention deficit hyperactivity disorder children. *The American Journal of Family Therapy*, 2, 1496160.
- Barkley, R. A. 1990. *Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment*. New York: The Guildford Press.
- Barkley, R. A. 2008. *ADHD: kuinka hallita ADHD Suom.* Kirsi Kankaansivu. Kuopio: Unipress.
- Blachman, D. R. & Hinsaw, S. P. 2002. Patterns of friendship among girls with and without attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 6256640.
- Brannen, J., Heptinstall, E. & Bhopal, K. 2000. *Connecting children. Care and family life in later childhood*. London: Routledge Falmer.
- Brody, G. H. 2004. Siblingsø direct and indirect contributions to child development. *Current Directions in Psychology Science*, 13, 1246126.

- Brody, G.H. & Stoneman, Z. 1990. Sibling relationships. Teoksessa I. E. Sigel & G. H. Brody (toim.) *Methods of family research. Biographies of research projects*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 189-212.
- Brody, G. H., Stoneman, Z. & Gauger, K. 1996. Parent-child relationships, family problem-solving behavior, and sibling relationship quality: The moderating role of sibling temperaments. *Child Development*, 67, 1289-1300.
- Chi, T. C. & Hinshaw, S. P. 2002. Mother-child relationship of children with ADHD: the role of maternal depressive symptoms and depression-related distortions. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 387-400.
- Cicirelli, V. G. 1995. *Sibling relationships across the life span*. New York: Plenum Press.
- Conlon, K. E., Strassle, C. G., Vinh, D. & Trout, G. 2008. Family management styles and ADHD. Utility and treatment implications. *Journal of Family Nursing*, 14, 181-200.
- Crnic, K. A. & Greenberg, M. T. 1990. Minor parenting stresses with young children. *Child Development*, 61, 1628-1637.
- Cunningham, C. E. & Boyle, M. H. 2002. Preschoolers at risk for attention-deficit hyperactivity disorder and oppositional defiant disorder: Family, parenting, and behavioral correlates. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 555-569.
- Dunn, J. 1984. *Sisters and brothers*. London: Fontana Paperbacks.
- Dunn, J. 1993. *Young children's close relationships. Beyond attachment*. California: Sage Publications.
- Dunn, J. & McGuire, S. 1992. Sibling and peer relationships in childhood. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 67-105.
- Edwards, R., Hadfield, L., Lucey, H. & Mauthner, M. 2006. *Sibling identity and relationships. Sisters and brothers*. London: Routledge.
- Eskola, J. 2007. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 159-183.

- Eskola, J. & Suoranta, J. 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 5.painos. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2007 Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I: Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 24642.
- Faraone, S. V., Biederman, J., Feighner & Monuteaux, 2000. Assessing symptoms of attention deficit hyperactivity disorder in children and adults: Which is more valid? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 8306842.
- Fox, L., Vaughn, B. J., Wyatte, M. & Dunlap, G. 2002. We cannot expect other people to understand: Family perspectives on problem behavior. *Council for Exceptional Children*, 68, 4376450.
- Friis, L., Eirola, R. & Mannonen, M. 2004. Lasten ja nuorten mielenterveystyö. Helsinki: WSOY.
- Fussel, J. J., Macias, M. M. & Saylor, C. F. 2005. Social skills and behavior problems in children with disabilities with and without siblings. *Child Psychiatry and Human development*, 36, 2276241.
- Gardner, F. & Ward, S. 2000. Parent-child interaction and children's well-being: reducing conduct problems and promoting conscience development. Teoksessa A. Buchanan & B. Hudson (toim.) Promoting children's emotional well-being. New York: Oxford, 956127.
- Greene, R. W. 2006. Tulistuva lapsi. Uusi lähestymistapa helposti turhautuvien ja joustamattomien lasten ymmärtämiseen ja kasvattamiseen. Suom. Eija Tervonen. Helsinki: Finnlectura.
- Goos, L. M., Crosbie, J., Payne, S. & Schachar, R. 2009. Validation and extension of the endophenotype model in ADHD patterns of inheritance in a family study of inhibitory control. *Am J Psychiatry*, 166, 7116717.
- Hale, T. S., Loo, S. K, Zaidel, E., Hanada, G., Macion J. & Smalley S. L. 2009. Rethinking a right hemisphere deficit in ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 13, 3617.

- Hart, E. L., Lahey, B. B., Loeber, R., Applegate, B. & Frick, P. J. 1995. Developmental change in attention-deficit hyperactivity disorder in boys: A four year longitudinal study. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23, 729-749.
- Hastings, R. P. & Beck, A. 2004. Stress intervention for parents of children with intellectual disabilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1338-1349.
- Hinshaw, S. P., Zupan, B. A., Simmel, C., Nigg, J. T. & Melnick, S. M. 1997. Peer status in boys with and without attention-deficit hyperactivity disorder: Predictions from overt and covert antisocial behavior, social isolation, and authoritative parenting beliefs. *Child Development*, 64, 880-896.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hoza, B., Mrug, S., Gerdes, A. C., Bukowski, W. M., Kraemer, H. C., Wigal, T., et al. 2005. What aspects of peer relationships are impaired in children with attention-deficit/hyperactivity disorder? *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 73, 411-423.
- Hurme, H. 1995. Perhe kehityksen kontekstina. Teoksessa P. Lyytinen, M. Korhonen & H. Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. 1. & 8. painos. Porvoo: WSOY, 139-156.
- Johnson, J. H. & Reader, S. K. 2002. Assessing stress in families of children with ADHD: Preliminary development of the disruptive behavior stress inventory (DBSI). *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 9, 51-62.
- Johnston, C. & Mash, E. 2001. Families of children with attention-deficit/hyperactivity disorder. Review and recommendations for future research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4, 183-207.
- Kendall, J. 1998. Outlasting disruption: The process of reinvestment in families with ADHD children. *Qualitative Health Research*, 8, 839-857.
- Kendall, J. 1999. Sibling accounts of attention deficit hyperactivity disorder (ADHD). *Family Process*, 38, 117-136.

- Kendall, J. & Shelton, K. 2003. A typology of management styles in families with children with ADHD. *Journal of Family nursing*, 9, 257-280.
- Kuorelahti, M. 2003. Käyttäytymisen ongelmat ja niiden luokittelu. Teoksessa T. Ladonlahti, A. Naukkarinen & S. Vehmas (toim.) *Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet*. 4. painos. Jyväskylä: Atena, 123-135.
- Laakso, M-L. 2003. Esikielellinen vuorovaikutus ja kommunikointi. Teoksessa T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen & R. Ketonen (toim.) *Joko se puhuu?* Jyväskylä: PS-kustannus, 20-47.
- Launonen, K. 2007. Vuorovaikutus ó kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Helsinki : Kehitysvammaliitto.
- Lillqvist, O. & Pilhjersta, A. 2003. Arjen eväät: vinkkejä AD/HD-lapsen vanhemmille. Suomen Lastenhoitoyhdistys. ADHD-keskus. Helsinki: Barnavårdsföreningen i Finland, ADHD-center.
- Loo, S. K., Carpenter, R., Ishii, J., McGough, J., McCracken, J., Nelson, S. & Smalley, S. L. 2008. Cognitive functioning in affected sibling pairs with ADHD: familial clustering and dopamine genes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49, 950-957.
- Lyytinen, H., Eklund, K. & Laakso, M-L. 1995. Varhainen kognitio, temperamentti ja vuorovaikutus. Teoksessa P. Lyytinen, M. Korkiakangas & H. Lyytinen (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissään*. 1.68. painos. Porvoo: WSOY, 40-65.
- Mannström-Mäkelä, L. & Saukkola, K. 2008. Voimaannuttavan ohjaamisen käsikirja: kaaoksesta arjen hallintaan. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press.
- McHale, S. M. & Crouter, A. C. 1996. The family contexts of children's sibling relationships. Teoksessa G. H. Brody (toim.) *Sibling relationships: Their causes and consequences*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- McHale, S., Crouter, A., McGuire, S. and Updegraff, K. 1995. Congruence between mothers' and fathers' differential treatment of siblings: Links with family relations and children's well-being. *Child Development*, 66, 116-128.
- Metsämuuronen, J. 2008. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia-sarja 4. 3. uudistettu painos. Helsinki: International Methelp.

- Michelsson, K., Saresma, U., Valkama, K. & Virtanen, P. (toim.) 2004. MBD ja ADHD: diagnosointi, kuntoutus ja sopeutuminen. 3., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mikami, A. Y. & Pfiffner, L. J. 2008. Sibling relationships among children with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 11, 482-492.
- Miskala, H. & Ylä-Jussila, L. 2007. *öKyllähän se on mun kaveri, ku se on mun isovelii.ö Sisarussuhteet 4-5-vuotiaiden lasten näkökulmasta*. Jyväskylän yliopisto. Varhaiskasvatuksen laitos. Kasvatustieteen kandidaatintyö.
- Moilanen, I. 2004. Käyttäytymisen häiriöt. Käytöshäiriöt. Teoksessa I. Moilanen, E. Räsänen, T. Tamminen, F. Almqvist, J. Piha & K. Kumpulainen (toim.) *Lasten- ja nuorisopsykiatria*, 3. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 265-275.
- Nigg, J. T., Blaskey, L. G., Stawicki, J. A. & Sachek, J. 2004. Evaluating the endophenotype model of ADHD neuropsychological deficit: Results for parents and siblings of children with ADHD combined and inattentive subtypes. *Journal of Abnormal Psychology*, 113, 614-625.
- Parker, J. & Stimpson, J. 2004. *Sisarussuhteet: kilpailua ja rakkautta*. Suom. Laura Jänisniemi & Susanna Tuomi. Helsinki: Otava.
- Patton, M. Q. 2002. *Qualitative research & evaluation methods*. 3. Edition. London: Sage Publications.
- Piha, J. 2004. Perhe ja ympäristö. Perheen merkitys. Teoksessa I. Moilanen, E. Räsänen, T. Tamminen, F. Almqvist, J. Piha & K. Kumpulainen (toim.) *Lasten- ja nuorisopsykiatria*, 3. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 61-69.
- Poikkeus, A-M., Laakso, M-L., Aro, T., Eklund, K., Katajamäki, J. & Lajunen, K. 2002. *Vanhemmat kouluun. Tukitoimintaa vilkkaiden lasten perheille*. Teoksessa: A Rönkä & U. Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 159-187.
- Psychogiou, L., Daley, D. M., Thompson, M. J. & Sonuga-Barke, E. J. S. 2008. Do maternal attention-deficit/hyperactivity disorder symptoms exacerbate or ameliorate the negative effect of child attention-deficit/hyperactivity disorder symptoms on parenting? *Development and Psychopathology* 20, 121-137.

- Pulkkinen, L. 2002. Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus, 14629.
- Ritala-Koskinen, A. 2001. Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikanlaitos/Sosiaalityö. Väitöskirja.
- Rommelse, N. N. J., Altink, M. E., Fliers, E. A., Martin, N. C., Buschgens, C., Hartman, C. J. M., Buitelaar, J. K., Farone, S. V., Sergeant, J. A. & Oosterlaan, J. 2009. Comorbid problems in ADHD: Degree of association, shared endophenotypes, and formation of distinct subtypes. Implications for a future DSM. *Journal of Abnormal Child Psychology: An official publication of the International Society for Research in Child and Adolescent Psychopathology*, 37, 7936804.
- Ross, H., Ross, M., Stein, N. & Trabasso, T. 2006. How siblings resolve their conflicts: The importance of first offers, planning, and limited opposition. *Child Development*, 77, 173061745.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula, (toim). Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22656.
- Saarinen, M. 2003. Ystävyys ja tuettu yhteisöön liittyminen. Teoksessa T. Ladonlahti, A. Naukkarinen & S. Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. 4. painos. Jyväskylä: Atena, 2586275.
- Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Saloviita, T. (toim.) 1991. Kehitysvammainen perheessä. 2. painos. Tampere: Kehitysvammaisten tukiliitto.
- Sanders, R. 2004. Sibling relationships. Theory and issues for practice. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Singh, N. N., Lancioni, G. E., Winton, A. S. W., Singh, J., Curtis, W. J., Wahler, R. G. & McLeavey, K. M. 2007. Mindful parenting decreases aggression and increases social behavior in children with developmental disabilities. *Behavior Modification*, 31, 7496771.

- Smith, A. J., Brown, R. T., Bunke, V., Blount R. L. & Christophersen, E. 2002. Psychosocial adjustment and peer competence of siblings of children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Journal of Attention Disorders*, 5, 165-177.
- Sourander, A. & Aronen, E. 2007. *Lastenpsykiatria. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Heikkinen, M. Henriksson, M. Marttunen & T. Partonen (toim). Psykiatria. 5. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 556-590.*
- Stoneman, Z. and Brody, G. 1993. Sibling temperaments, conflict, warmth, and role asymmetry. *Child Development*, 64, 1786-1800.
- Stormont, M. 2001 Social outcomes of children with ad/hd: contributing factors and implications for practice. *Psychology in the Schools*, 38, 521-531.
- Tripp, G., Schaughency, E. A., Langlands, R. & Mouat, K. 2007. Family interactions in children with and without ADHD. *J Child Fam Stud*, 16, 385-400.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.*
- Veisson, M. 2000. *Disabled children: the psychological status of parents and the social network of siblings. Göteborg: Göteborg University.*
- Viljamaa, J. 2009. *Mitä minä teen tämän lapsen kanssa? Haastavan lapsen kasvatusta. Helsinki: Minerva.*

Toissijaiset lähteet:

- Mash, E. J. & Johnston, C. 1983b. Sibling interactions of hyperactive and normal children and their relationship to reports of maternal stress and self-esteem. *Journal of Clinical Child Psychology*, 12, 91-99.
- Patterson, G. R. 1982. *Coercive family process. Eugene: Castalia.*
- Patterson, G. R., Reid, J. B. & Dishion, T. J. 1992. *Antisocial boys. Eugene: Castalia.*
- Veisson, M. 1995. *A disabled child in a family. In national culture and pre-school child's growth environment. Tallinn Pedagogical University, 4-18.*

LIITE 1: KIRJE HAASTATTELUUN OSALLISTUVILLE

Hei!

Olen Heidi Miskala ja suoritan parhaillani kasvatustieteiden maisteriopintoja Jyväskylän yliopiston varhaiskasvatuksen yksikössä. Pro gradu -tutkielman aiheenani on vanhemmuus ja sisarussuhteet ylivilkkaiden lasten perheissä. Etenkin sisarussuhteet ovat jääneet vaille suurempaa huomiota aikaisemmissa tutkimuksissa. Tutkimuksen tavoitteena on saada tietoa vanhemmuuden kokemuksista ja siitä, millaisina sisarussuhteet näyttäytyvät vanhempien näkökulmasta.

Tarkoitukseni on haastatella sekä perheitä, joissa lapsella on ylivilkkautta sekä perheitä, joissa lapsilla näitä pulmia ei ole esiintynyt. Kaikissa perheissä tulisi olla ainakin yksi alle kouluikäinen lapsi. Ensisijaisesti pyydän perheiden äitejä haastateltaviksi. Olisin erittäin kiitollinen mikäli osallistuisitte tutkimukseeni. Haastattelu kestää ajallisesti noin 1ó1,5h ja parhaaksi katsotun haastattelupaikan voimme sopia tapauskohtaisesti, sillä tulen toteuttamaan haastatteluita eri paikkakunnilla. Kiitokseksi haastattelusta tarjoan pientä purtavaa haastattelun yhteydessä. Haastattelussa saamiani tietoja käsittelem niin, etteivät henkilöt ole niistä tunnistettavissa. Haastattelut toteuttaisin mielelläni tammi- ja huhtikuun 2009 aikana. Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Toivoisin, että voisitte ilmoittaa kiinnostuksenne osallistumisesta mahdollisimman pian esimerkiksi sähköpostilla, jonka jälkeen voisimme sopia molemmille sopivan haastatteluajan ja -paikan.

Mikäli teillä on lisäkysymyksiä vastaan erittäin mielelläni!

Terveisin Heidi Miskala

sähköpostiosoitteeni

p. xxx-xxxxxxx

LIITE 2: HAASTATTELULOMAKE

HAASTATTELULOMAKE

Vanhemmuus, sisarussuhteet sekä lapsen suunnatut odotukset /tehtävät perheissä, joissa on tai ei ole ylivilkas lapsi

Haastattelu (nro) _____

Pvm: ____ / ____ / ____

Haastateltava: _____

Olen kiinnostunut vanhemmuudesta, sisarusten välisistä suhteista sekä lapseen suunnatuista odotuksista ja tehtävistä perheissä, joissa on ainakin yksi alle kouluikäinen lapsi. Yhtenä erityisenä kiinnostuksen kohteena minulla ovat perheet, joissa yhdellä lapsella on erityistä haastetta käyttäytymisessään (ylivilkkautta ja tarkkaavaisuuden ongelmia). Haluan verrata, näkyykö vanhemmuuden kokemuksissa, lapseen kohdistetuissa odotuksissa / tehtävissä ja/tai sisarussuhteissa eroa perheissä, joissa on tai ei ole ylivilkasta lasta. Teidän perheenne on mukana tässä tutkimuksessa, koska teillä on ainakin yksi alle kouluikäinen lapsi ja kenelläkään lapsista ei ole ylivilkkauksen pulmaa/ koska teillä on ainakin yksi alle kouluikäinen lapsi ja yhdellä lapsista on ylivilkkauksen ja tarkkaavaisuuden pulmia.

Ensimmäiseksi kysyn joitakin taustatietoja

Taustatiedot:

1. Perheeseen kuuluvat jäsenet: _____

2. Lasten iät: _____

3. Ovatko lapset biologisia sisaruksia

- a) kyllä
- b) ei

4. Onko perheessä lapsi, jolla tarkkaavaisuuden / ylivilkkauden pulmia

- a) kyllä; lapsen ikä: _____
 b) ei

5. Lasten hoitomuoto/koulu

- a) Kotihoito
 b) Perhepäivähoito
 c) Ryhmäperhepäivähoito
 d) Päiväkoti
 e) Koulu
 f) Joku muu, mikä? _____

6. Lapsen kanssa samassa perheessä asuvien vanhempien koulutus:

Vanhempi 1 _____	Vanhempi 2 _____
a) peruskoulu	a) peruskoulu
b) ylioppilas	b) ylioppilas
c) ammattikoulu	c) ammattikoulu
d) korkeakoulututkinto	d) korkeakoulututkinto

Teemahaastattelu:

Ensimmäiseksi olisin kiinnostunut siitä, miten itse **koet oman vanhemmuutesi**

- Mikä on päällimmäisin tunne, kun ajattelet omaa vanhemmuuttasi (esim. ilo, onni, ylpeys, uupumus, huoli, syyllisyys, jne.)
- Mikä mielestäsi on parasta vanhemmuudessa?
- Mikä on vaikeinta vanhemmuudessa?
- Mistä iloitset eniten vanhempana olossa?
- Mikä eniten huolestuttaa vanhemmuudessa?
- Millaisen tuen koet merkittäväksi vanhemmuuden kannalta? Keneltä saat tätä tukea?
- Mitkä keinot/tahot tukevat vanhemmuuttasi/mistä saat voimaa arkeesi?
- Onko vanhemmuutesi samanlaista perheen eri lasten kohdalla?
- Mikä on samanlaista, mikä erilaista?
- Mitä ajattelet yksilöllisen huomioon tärkeydestä kunkin lapsen kohdalla?

- Miten sen toteutuminen arjessa mielestäsi onnistuu?
- Onko se helppoa vai vaikeaa järjestää?
- Koetko, että pystyt antamaan lapsille tasavertaisesti aikaa ja huomiota?
- Jos et, mistä se johtuu?
- Tuoko yhden lapsen ylivilkkaus mielestäsi jotain erityistä kokemuksiisi vanhemmuudesta? Mitä?

Toinen tutkimusteemani ovat **sisarussuhteet**.

Teidän perheessänne on X lasta.

- Miten luonnehtisit yleisesti sisarussuhteita teidän perheessänne?
- Jos mietitte perheitä keskimäärin, tuntuuko teistä, että teidän perheessänne sisarussuhteet ovat hyvinkin samanlaisia kuin muissa perheissä, vai onko niissä teidän mielestänne jotain erityistä? Millaisia erityisiä piirteitä tunnistatte oman perheenne sisarussuhteissa?
- Puuhailevatko perheenne lapset keskenään? Mitä he yleensä tekevät yhdessä?
- Miten usein he viettävät aikaa yhdessä? (useita kertoja päivässä, päivittäin, vähintään muutaman kerran viikossa, noin kerran viikossa, harvemmin)
- Tuleeko heillä riitoja keskenään?
- Miten usein? (useita kertoja päivässä, päivittäin, 1)
- Miten riidat yleensä alkavat? Miten ne päättyvät?
- Onko joku lapsista alttiimpi riitelemään, aloittamaan riidan?
- Miten te vanhemmat suhtaudutte lasten riitoihin?
- Millaisia keinoja teillä on puuttua niihin?
- Mikä on mielestänne parasta sisarusten välisissä suhteissa?
- Mikä vaikeinta?
- Huolestuttaako sinua jokin asia erityisesti sisarusten välisissä suhteissa?
- Miksi tämä asia huolestuttaa?
- Onko sinulla toiveita siitä, millaiseksi toivoisit sisarusten välisen suhteen kehittyvän?
- Tuoko yhden lapsen ylivilkkaus jotain erityistä sisarussuhteisiin?
- Mitä?
- Ovatko toiset lapset tietoisia yhden sisaruksen erityisistä haasteista?

- Millä tavalla tietoisuus on syntynyt? (ovat itse huomanneet, heidän kanssaan on asiasta keskusteltu)
- Miten tämä tietoisuus ilmenee?
- Muita mahdollisia kysymyksiä .

Kolmantena ja viimeisenä teemana minulla on tässä haastattelussa **lapsiin kohdistuvat odotukset sekä lapsille annetut tehtävät** teidän perheessänne

- Perheet eroavat sinä, millaisia tehtäviä (esim. lelujen korjaaminen, vaatteiden laittaminen naulakkoon, siivoukseen osallistuminen, omista tavaroista huolehtiminen, sisaruksen vahittaminen) tai odotuksia (totteleminen, toisten huomioiminen, vanhempien kuunteleminen, sääntöjen noudattaminen) lapsille annetaan tai heillä on.
- Miten ajattelisit yleisesti ottaen, onko teidän perheessänne paljon vai vähän lapsiin kohdistuvia odotuksia tai heille osoitettuja tehtäviä?
- Millaisia lapsiin liittyviä odotuksia teidän perheessänne on?
- Millaisia lapsille annettuja tehtäviä teidän perheessänne on?
- Miten lapset suhtautuvat/ suoriutuvat / selviytyvät niistä?
- Onko lasten välillä eroa siinä, miten he suhtautuvat heihin kohdistuviin odotuksiin tai heille annettuihin tehtäviin?
- Mitkä ovat lapsille mieluisia tehtäviä?
- Ovatko odotukset / tehtävät samanlaisia vai erilaisia eri lapsille?
- Millä tavoin ja miksi erilaisia, jos ovat?
- Tuoko yhden lapsen ylivilkkaus jotain erityisiä odotuksia tai tehtäviä tälle lapselle?
- Tuoko yhden lapsen ylivilkkaus jotain erityisiä odotuksia tai tehtäviä muille lapsille?
- Jos tuo, millaisia ja miten lapset näihin suhtautuvat?

Tässä tämä haastattelu nyt oli. Haluaisitko vielä kommentoida haastattelua jotenkin? Jäikö jotain erityistä vielä mieleesi, jonka haluaisit sanoa?

LÄMMIN KIITOS HAASTATTELUSTA!!